

RUKI

Rukiva Ihuva nu okarara tura

¹ Nora vaiintio, Tiopiraasio, Ihuva tinavu avutaini vaiharo vo kaiqa vo kaiqa varorara airi vaiintinavu vi uvara qara ntuva torave.

² Tota vo vaiintinavu nái nivuqohai vi haikara vi haikara tave, viraqaahai vinavuka tinavu tiva timumanta airi vaiinti vi uvara qara ntuva torave. ³ Nora vaiintio, tevata vi uvara okaraqihai irirerave tivake, airi enta iramaqi viha vi uvara ho kankomake iri, arevata iriane ti, maa uvara okaravata, tavaaravata, amutuvata, qara ntuva vatarerave. ⁴ Vo vaiintinavu ai tiva amu uvara vi uvara koqema kera iriane ti, tevata maa uvara ai avuqavu tiva amirerave.

Sekaraiaaka Elisabetikara tura

⁵ King Herotiva Iutia vataqaa raqiki vau entara vaiinti vovano Sekaraiaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura. Viva Abisaara vohaa ankuvano vauvaro vira naata Elisabetiva viva-vata Eronira vohaa ankuvano Kotira kaiqa vara amite vau ankuva vaura.

⁶ Sekaraiaaka Elisabetika vitanta Kotira avuqaa avuqavuqamake nihama Kotira maara uva ekaa iriqi vi vaura.

⁷ Mintiaqi vihatanta vitanta kia vaintivata vatora. Elisabetiva qaqi *naahiara/qururaiqama* viro kia vainti vataraitiro, qaqitanta variqi vi, konta naampaiqama vura.

8-9 Vo enta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka vonavu Kotira Naavuqi kaiqa vara vuru taiqake oru maaqaini vaumanta Sekaraiaavavata, vira kana vaiintinavuvata, vinavuka vika kahaqamake Kotira kaiqa varareka anirora. Vika kaiqa varareka iha, *satu* arukeha kaiqa rairakema Sekaraiaarara tiha, Are Kotira Naavuqi vaiharama mura koqe unta irava oru vuarire tira, vi haikara iha quara amitaane, tuvaro Sekaraiaava Kotira Naavuqi nariaraa oriqetero unta vu haikara varakero ihaqaa quarareva viro. ¹⁰ Viva vi naavuraqi vaiharo vi kaiqara vare vaumanta qaqi vaiinti nahenti vahaqakanta ukuvi vaiha Kotira aareha vaura.

¹¹ Vika Kotira aare vauvaro Sekaraiaava naavuqi vauvaro vaakama Noravano atito *enseliva* viraqi qovarama viro mura autuaina taintara tataaqa kauqu tanaraini himpitero vauvaro ¹² Sekaraiaava vira tavero ravuku viro qete vaura.

¹³ Qete vauvaro *enseli* viva tiharo, Sekaraiaao, kia qetaane. Are Kotira aarehara iraana uvara Kotiva irivo. Ai naatavano Elisabetiva qorainti vainti vatataanarove. Are vi vaintira autu reharama Ionirave tiane. ¹⁴ Vi vaintira vatatairara ai muntukaqihairo koqe i vairara are quahehara vairamanta airi vaiinti nahentivata vi vaintirara quahevarave.

¹⁵ Vi vaintiva noruqama viro Kotira avuqaa Nora vaiintivanoma varianarove. Viva *uainivata* iha namari vokiravata kia naanarove. Vira vatataina entaraqaahairo Kotira MaraQuravano viraqaa raqikiqiro vuanarove. ¹⁶ Maa vatanaaka

Isareri vika airivano vira uva irihama, qora aara qaquirake anirante nái Variqa Nora Kotira aaraqaa vivarave.

¹⁷ Kotiva ai vainti atitairaro viva naane avuni oru viharo, ni kaivaqava Elaitaava mpeqa kaiqa varontema kero, viva mpeqa kaiqa vareharo airi vaiinti nahenti kahaqiramanta vika qora aara qaqira kevarave. Ionira uva irihama vika qokavara antua uva tira qaquirake, nái maaquvara hampata qaiqaa vohaa vaivarave. Ioniva uva tiva nimira vika hampi avu aatoqaa ni vaira qaquirake, avuqavuqamake iriqi ni vai okararaqaa nivarave. Ioniva vaiinti nahenti qerama nimitaira vika Nora Vaiintivano tuvuaainara veka variate, tiro.

¹⁸ Minti tuvaro Sekaraiaava *enseliara* tiharo, Aqao, are tiana uvarara te nantiake quqaave titarave? Te tenta naatanti konta naampaiqama vuro, tiro.

¹⁹ Sekaraiaava minti tuvaro *enseli* viva nai tiva amiro tiharo, Te Gebarielikave. Te Kotira aaqanto himpite vauraukave. Kotiva ti tititaimanta te koqe vakaaka ai muntu tiva amuro. ²⁰ Ho iriane. Are ti uvara kia quqaave tianara kaarama ai novano tinta virara are kia ho uva tinarave. Are mintimakera variqira viraro te uva tiva taarirava qovaraiqama viraro ai naatavano vainti vatatairara vi entarama qaiqaa are uva ho tinarave, tiro.

²¹ *Enseli* viva minti ti vaumanta vahaaqaini vau vaiinti nahentika Sekaraiaara veka vaihama tavovaro naavuqira vukaiqama kero vaumanta vika airi avu aato utiha tiha, Nantiharoe kia viva vaaka vevaraivo, ti vaura. ²² Minti tivake vauvaro

Sekaraiaava veva romanta vika tavovaro viva uva tirare tiro, kia ho uva tura.

Viva kia ho uva tumanta vika tiha, Ike, Sekaraiaava viraqi vaivaro vo haikavano vira avuqaa qovarama vivaroma vira novano tinta vivaro kia ho uva tivo, ti. Vika minti tuvaro Sekaraiaava kia ho uva tiraitiro, kauquqohairoqai aave vateharo vaura. ²³ Viva vo entanavu mini varikero nai kaiqa vuru taiqa kero anirantero nai maaqa oru vauvaro ²⁴ vira naatavano Elisabetiva vainti taiqama vura.

Elisabetiva vainti taiqama viro viva kauquru toranavuara naavuqiqai kukeqaviro vaura. ²⁵ Viva tiharo, Noravano ti aagurihama timitaivo. Totaa enta te kia vainti vataraiti, kauriha variavaunarave. Vate maa entara te vainti taiqama vi kia kauriraitima vauro, tiro. Elisabetiva minti turama.

Gebarieliva naaruvaihairo muntu Mariara tiva amura

²⁶ Elisabetiva vainti taiqama vuvaro 6 toranavu aitarovaro Kotiva qaiqaa *enseli* Gebarielira atitovaro viva Nasareti vatuka Kariri vataini ²⁷ Iohepira vaiririqama amito nahentira qaraaka nahenti vakaaka tiva amireva tuvurora. Iohepira ankuvano vaireva, Devitira vira kaivaqara vohaa anku vaura. Iohepira vaiririqama amito nahentira autu Mariara.

²⁸ *Enseli* viva tuvurero naavuqi oriqetero Mariarara tiharo, Ho vaiharave? Are Noravano quahama amitai nahentivama variarao. Viva aintiroma vaivo, tiro.

²⁹ Tuvaro Mariava vira uva iriro noraiqa-makero avu aato utiro tiharo, Nantivaroe tiriara viva minti tivo? tiro.

³⁰ Tuvaro *enseli* viva tiharo, Mariaio, kia qetaane. Kotiva ariara quahe vaivo. ³¹ Ho are iriane. Are vainti taiqamavira qorainti vainti vatatera vira autu reharama Ihurave tinarave. ³² Viva noruqama viro nora vaiintima varianarove. Virarama Kotiva nai virini naaruvaini vaira vira Maaquvema tivarave. Noravano Kotiva Devitiva nai vira kaivaqava raqikina kaiqarama vira amianarove. ³³ Ai vaintivano Iekopira vohaa anku vikaqaa ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove. Viva raqikina kaiqava kia taiqaanarove, tiro.

³⁴ Gebarieliva minti tuvaro Mariava vira irero tiharo, Kia te qorainti varauraukama vauro. Ho nantiakee te mintirarave? tiro.

³⁵ Mariava minti tuvaro *enseli* viva tiva amiro tiharo, Kotira MaraQuravano aintiro vairaro Kotira mpeqavano ai mantaqaqqa amitaanarove. Are vataterava Kotira kaiqaqai varaarira vaintiva vairamanta ekaa vika virara Kotira Maaquvema tivarave, tiro.

³⁶ Minti tivakero viva tiharo, Ai varanakaava Elisabetiva kontaiqamaviva vaiharovata, viva vainti taiqama vivo. Viva qorainti vainti vatataanarove. Vi nahentirara *naahiar/qururaiqama* virave tiavaroma viva vainti taiqama vivaroma 6 toranavu aitaraivo. ³⁷ Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

³⁸ *Enseli* viva minti tuvaro Mariava tiharo, Te Kotira kaiqaqai vareha variariraukama vauro.

Are tinantema kero Noravano tiriara mintianarove, tuvaro viraqaahairo *enseli* viva tuvurantero vurama.

Mariava Elisabetira vuru tiva amura

³⁹ *Enseli* viva tuvurantero vuvaroma Mariava vaaka himpiro Iutiaini vatuka vo, aiqina vuraqi Elisabetira vi vakaakara tiva amireva kantama vura. ⁴⁰ Oru viro oru Sekaraiara naavuqi oriqetero Elisabetira uva mantero. ⁴¹ Uva mante vauvaroma Elisabetira vaintivano auhaqihairo qakuvaroma Kotira Maraquravano Elisabetira kempukaiqama kero kahaquvaro ⁴² viva naveraitiro tiharo, Airi nahenti variavarovata, Kotiva ariqaima koqema amitaivo. Are vatatena vaintiravata Kotiva koqema amitaanarove. ⁴³ Mpo, are ti Nora Vaiinti vira nova vaiharavata, ti qumina nahentima tavareva uruarao.

⁴⁴ Are vaaka ti uva mantaaramanta te ai uva iri vauraro vaintivano ti auhaqihairo qakivo. ⁴⁵ Noravano vi vakaakara ai tiva amivara are vira uvara quqaa vivauma varianarove tianarara tiro, Kotiva ai koqema amitaivara quahehara variarao, tiro.

Mariava ihi tiharo Kotira autu tuaherakora

⁴⁶ Elisabetiva minti tuvaro Mariava Kotira autu tuahereharo tiharo,

Te tenta muntukaqihaima Nora vira autu tuahera kauro.

⁴⁷ Viva ti Variqavano ti kuvantu timitaariva vaivarora tiro, ti maraquravano quaheharo vaivo.

⁴⁸⁻⁴⁹ Te Kotira kaiqa nahenti qumina nahenti vauraro Kotiva tiqai koqema timitairave.

Kotiva mpeqavano vaiharo nora kaiqa ti mintima timitairara ti, vate variakavata, naantiara vaikavata, tiriara Kotiva noraiqama kero vi nahentira koqema amitairavema tivarave.

Kotira autuvano takuqi vai autuvama vairave.

⁵⁰ Haaruvata, vatevata, naantiaravata, Kotirara iri vai vaiintika Kotiva vikama aqurihama nimitaanarove.

⁵¹ Vika nai autuqai tuahera kaaka ruvaqumavi qora kaiqa varareka auti variavaro Kotiva nai mpeqa kauqu tutukero vika raantaupirima kairave.

⁵² Kotiva nora vaiinti vika inaaraiqama kaivaro qaqiqama vuavaro, viva qumina vaiinti vatainiqamavi variaka ntita vataimanta vika noraiqamavi variarave.

⁵³ Karara antuqa ari variaka variavaro Kotiva vika kara nimimanta namakeha ho variarave.

Kotiva airi haika vataa vaiintika nititama kaimanta vika kia vo haikavata vararaiti, qaqi qumina vuarave.

⁵⁴⁻⁵⁵ Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukai uvara avataqi viharo viva tinavu Isareri vaiinti nahenti kahaqi vairave.

Viva haaru Eparahaamirara tiharo, Te aivata ai vaintivata ekaa enta ekaa enta aqurihama nimitarerave, tu uvara kia tauru kairave, tiro.

⁵⁶ Mariava minti tivakero Elisabetikantiro variqi viro, taaramo tora varakero ururantero nai maaqaini vurama.

Elisabetiva Ionira vatatora

⁵⁷ Elisabetiva vainti vataaina entava anirovaro viva vi entara qorainti vainti vatatora. ⁵⁸ Viva vira vatatomanta vira navunaakavata, vi vatanaakavata, iruvaro Noravano Elisabetira koqema amitomanta vika ani Elisabetira vataake vainti vira quahama amitareka anura.

⁵⁹ Vika ani vauvaro 8 entanavu aitarovaro vi vaintira qorainti vainti vaumantara ti, vira vaata toqa kareka ruvaaqumavi vaiha vika vira autu rehama nai qora autu Sekaraiaarave tirare tuvaro ⁶⁰ vira nova aqao tiro, Tetanta vira autu reha Ionirave tirerave, tiro.

⁶¹ Elisabetiva minti tumanta vika tiha, Kia ai ankuqihairo vovano vi autura re vairave, ti.

⁶² Vika minti tivake Sekaraiaarara kauquqohai aave vateha irehama ti, Are nena maaqu nana autue rava tenarave? tuvaro ⁶³ Sekaraiaava kauqu aave vateharo *pepaa* vara timiate tumanta *pepaa* vara amuvaro Sekaraiaava *pepaa* viraqaa qara riharo, Vira autu Ionirave, tiro.

Mintima qara ruva tomanta vika vi auturara ravukuvi. ⁶⁴ Ravuku vuvaro vaakama Sekaraiaara novano qantua vuvaro viva uva ho tiro. Viva uva ho tiharoma Kotira autu tuaherero.

⁶⁵ Minti ti vaumanta vira navunaaka voqamake getora. Mintuvaro vi uvava ekaa verara Iutia aiqina vataini vi anumanta ⁶⁶ vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vi vaintiva nana vaiintivanoe varianarove? ti. Vika tavovaro Noravano kahaqi vauvaro vi vaintiva vaura.

Sekaraiaava ihi tura

⁶⁷ Kotira Maraqravano vira qora Sekaraiaara kempukaiqama kero kahaquvaro viva mintima tiro:

⁶⁸ Noravano tinavu Isareri Variqavano tinavu nai vaiinti nahenti kahaqiharo kuvantu kareva anirara ti, kaiqenavu vira autu tuaheraare.

⁶⁹ Noravano tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo vira nainti vo vara himpima kaivaro vi vaiintiva mpeqavano vaiharo tinavu kuvantu timitaariravama vaivo.

⁷⁰ Haaru Noravano nai paropeti vaiintinavu noqihairo mintima tivo:

⁷¹ Ni navutaaka ni arukevorave tima, te ni kahaqirerave. Ni qoraiqama nimate vaika niqaa raqikivorave tima, te ni ruaruama nimitarerave, turave.

⁷² Noravano tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Te ni aaqurihama nimitarerave. Te ni hampata vaiha uva tiva taatau taavaunara kia tau-rukararave, turave.

⁷³⁻⁷⁴ Noravano kauqu aiqiqaa aqukero tinavu kaivaqara Eparahaamirara tiharo, Naantiara are vataterauka vika navutaaka arukevorave tima, te vika ruaruama nimitarerave.

Te vika ruaruama nimitaari vika kia navutaaka aatu qetaraiti, ⁷⁵ vika qaqi variqi viha ti tivuqaa vaiha ti kaiqaqai koqemake vareha avuqavu nuate turave, tiro.

⁷⁶ Sekaraiava minti tivakero viva nai vainti naatiara tiharo,

Ti vaintivauvo, naantiara vaiinti nahenti ariara mintima tivarave: Kotiva naaruvaini vaiva vi vaiintira kahaqi vaivaro viva Kotira uva ti vaivo, tivarave.

Noravano anireva irara ayuni are naane orurera vira aara qerama amitenarave.

⁷⁷ Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimateharo vika kuvantu nimitaaina uvara, are naane vi uvara vaiinti nahenti tiva nimirave.

⁷⁸ Kotiva tinavuara noraiqamakeru aaqurihama timateharora tiro, viva naaruvaihairo ataama nimitaaina vaiintira atitairaro viva tenavu variainanaini tuvuanarove. ⁷⁹ Viva tuvurero tenavu konkiraiqiragi qutu vire urauka ataama timitaanarove. Viva tinavu tivita varairage tenavu maateraiqiaina aararaqaa koqemake nuvaqi vuare, tiro.

Sekaraiava minti turama.

⁸⁰ Minti tuvaro vira maaquvano noruqama vuvaro vira maraquravanovata kempukaiqiro vaura. Viva qumina vatani variqiro viro noruqama viro, viragaahairo viva Isareri vatanaaka nivuqaa qovarama vura.

2

Mariava Ihura vatatora (*Matu 1:18-25*)

¹ Vi entara Romeni avuhainaa vaiinti Sisa Oगतusiva *takisi* varareva tiharo, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ne nenta autu vataate, tumanta ²⁻³ ekaa vaiinti nahenti nai maaqa nai maaqaini autu vatareka vurama. (Kuiriniusiva Siria vataqaa raqiki vau entara, vika vi entaraqaa hoqaramake autu vatora.)

⁴⁻⁵ Vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavano nai autu vatareka vuvaro Iohepiva Nasaretihairo himpiro viva nai amito nahentira Mariaravata vita varero Kariri mini kero Iutiaini viro, Devitira vatuka Betarihemini autu vatareva vurama.

Iohepiva nai kaivaqara Devitira vohaa ankuvano vaiharora tiro, viva mini vurama.

Iohepiva Mariara vita varero vuvaro Mariava vainti taiqamaviro airi tora aatara kero vainti vataaina entava aumanto vauvaro ⁶⁻⁷ viva Iohepikantiro oru viro Betarihemini orurora.

Betarihemini orurero tavomanta airi vaiinti nahenti autu vatareka anuka ani ekaa naavu mpiqa kovaro Mariava purumakauvano kara no naavuraqi oru vaura. Oru viraqi vaiharo qorainti vainti hoqarenaa vainti vatatero, vira apuqama kero purumakauvano kara no tanuraqi vaati vaita kora.

Sipisipiqaa raqiki vauka vi vaintira oru tavora

⁸ Mariava vainti vatatomanta entaqi vaiinti vonavu vi vataraqaa ukauni vaihama vika sipisipiqaa raqiki vaura.

⁹ Vika entaqi sipisipiqaa raqiki vauvaro Noravano atito *enseliva* vaakama vika nivuqaa qovarama vuvaro Kotira takuqi vai haikava noraiqama kero aatite vaumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira tave, voqamake qeteha vaura.

¹⁰ Vika mintimake qete vauvaro *enseli* viva tiva nimiro tiharo, Ne kia qetaate. Te koqe vakaaka ni tiva nimirera tuvuro. Vi vakaakara ekaa vaiinti nahenti irihama quahehama vaivarave.

¹¹ Vate ni kaivaqara Devitira vatukaqi vainti vo vatataivo. Vi vaintiva ni kuvantukero ntitaariravave. Viva Karaitiva ni Noravanove. ¹² Ne maantimake taveha ti uvara quqaave tivarave: Ne oru vi oru tavaivaro vi vaintira vatakero apuqama kero, purumakauvano kara ne vai tanuraqi vaati vaita kainarama tavevarave, tiro.

¹³ *Enseli* viva minti tumanta vaakama *enseli* iqoka raqi vauka airitahaa qovaramavi vaihama vika Kotira autu tuahereha tiha,

¹⁴ Tenavu Kotiva nai virini vaira vira autu tuahere vauro.

Vataini Kotiva quahama nimate vai vaiintika muntuka paru ihama vaivarave, ti.

¹⁵ *Enseli* vika minti tivake naaruvaini tuvurante vumanta sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Vigenavu Betar-ihemini Noravano uva tiva timinara oru tavaare, ti. ¹⁶ Vinavuka minti tivakema vika vaaka anirante vatukaini vurama.

Oru tavovaro lohepiva Mariakantiro vauvaro vaintiruvano purumakauvano kara no tanuraqi vaite vaura.

¹⁷ Vaite vaumanta sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika vira tave tiha, *Enseli* vovano maa vaintirara tinavu minti mintimakero tiva timivo, tura.

¹⁸ Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri airi avu aato utiha vaura.

¹⁹ Mariava vi uvara aatoqi vatero niharovata, virara iriqiro ni vaura.

²⁰ Sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika vainti vira tave, orurante aniha vika *enselivano* tu uvarara quqaave tivakeha, vika vaaka tave irurara irihama Kotira autu tuaheraqi anura.

Ihura autu ravatora

²¹ Ihura vatatovaro 8 entanavu aitarovaro viva qorainti vainti vaumantara ti, vira vaata toqake entava aniromanta vi entaraqaa vira autu rehama, Ihurave, turama. Haaru qumina enta, Mariava kia vainti taiqaa vu entara *enselivano* vi autura amiate turara iriha vi autura ravatora.

Kotira Naavuqi vura

²² Mariava vainti vatatero Mosiva maara tivato uvarara iriharoma vo entanavu varikero vira vaata hiqama vuarira entava aniromanta vitanta Iohepika Ihura vita vare Nora Kotira amireka Ieruharemini vura. ²³ Noravano maara tu uvara qara ntuva tova mintima tiro:

Ekaa qorainti vainti hoqare vatatena vaintira Nora Kotira amiraro vira vainti variarire. ²⁴ Vi entara are Kotira Naavuqi orurera uviri taaraqanta mirura voqaatanta amiraro Kotira iha quara amitaarire, tura. *(Wkp 12:1-8)*

Mariaka Iohepika vi uvara irihama Ieruharemini vura.

²⁵ Ieruharemini oru vauvaro mini vaiinti vovano vira autu Simioniva vaura. Vi vaiintiva avuqavu ni vau vaiintiva, viva Kotira autu tuahere vau vaiintiva vaiharo viva Isareri vatanaaka kahaqiaina vaiintirara ampeqiharo vira veka vaura.

Mintima vauvaro Kotira MaraQuravano vikan-tiro vaiharo ²⁶ hoqarero vira tiva amiro tiharo, Are kia qaqi qumina qutu viraitira, are Noravano atitaaina vaiintira *Mesaiaara* vira tavera, viraqaahaira are qutu vinarave, tura.

²⁷ Kotira MaraQuravano minti tuvaro Simioniva variqiro vuvaro vi entara Kotira MaraQuravano vira vitakovo Kotira Naavuqira vumanta Ihura noka qoka maara uva irihama Ihura vita vare Kotira Naavuqi vuvaro ²⁸ Simioniva vainti vira taveru, vira ravukukero kaqa varero Kotira autu tuahereharo tiharo:

²⁹ Noravauvo, are tota tianara vate vivauma vaivo.

Are homa ti nena kaiqa vaiinti tititairaqe ti muntukaqihairo koqe i vairaqe vuare.

³⁰⁻³¹ Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira tavaate tira, are tinavu kahaqiaina vaintira atitaaramanta te vate tenta tivuqohai vira tavauro.

³² Ovavano ataama nimitaintema kero, vi vaintiva qumina vo vatanaa vo vatanaaka ai aara koqemakero numiqeharo ataama nimitaanarove.

Vi vaiintiva ai vaiinti nahenti Isareri vatanaaka kahaqiraro vika nutuvano virini qarire, tiro.

³³ Simioniva minti tumanta Ihura noka goka ravukuvi tiha, Ike, nana uvae viva Ihurara tivo? tuvaro ³⁴ Simioniva Kotira aareharo tiharo, Are vitantavata, vitanta vaintivata koqema nimitaane, tiro. Minti tivakero viva vira nora Mariara tiva amiro tiharo,

Iriane. Hini Isareri vika hiqirivi qoraiqama vimanta hini Isareri vika himpi koqemake variqi vuate tiro, Kotiva maa vaintira kaama tairave.

Kotiva nai okara vaiinti nahenti kankomake tavaate tiro, viva vira atitairave. Mintiramantavata, airi vaiinti nahenti vira qoririma amitevarave.

³⁵ Mintivaro viva airi vaiinti nahenti avu aatoqi vaina uvara qovarama kaanarove.

Iqoka paepaevano raqontainantema kero, mpo ike tira haikava ai muntuka qoraiqama amitaanarove, tiro.

³⁶ Simioniva Mariarara minti tuvaro paropeti nahenti vovano Kotira uva qoqaiqama keharo ti vau nahentiva Anaavavata mini vaura. Vira

qova Panueriva Asera vohaa ankuvano vaura. Anaava tota qorainti varatero 7 ihi varakovaro ³⁷ vira vaativano qutu vuvaro, viva viraqaahairo tentoqa vaiharo kontaiqama viro airi ihi 84 ihi varakero, viva vo enta vo enta Kotira Naavuqi orureharo entaqivata aatitoraqaavata kara aumatero Kotira autu tuahereharo Kotira aare vaura.

³⁸ Mintuvara tiro, Anaava vi entara Kotira Naavu vaunaini orurero Ihura tavero, Kotirara koqema iarao tivakero, vokuka mini vaiha Kotiva Ieruharemini varika ruaruama nimitaaina entara veka vaikara Ihura okarara vika tiva nimura.

³⁹ Anaava minti tumanta Iohepika Mariaka Noravano maara uva tivatora ekaa iri taiqake, vitanta vaintivatamake tuvurante oqaraanaini nai maaqa Kariri vata Nasaretini vurama. ⁴⁰ Mini oru vauvaro vainti viva noruqama viro kempuka vainti vauvaro vira avu aatovano koqema vauvaro Kotiva vira koqema amitora.

Ihuva 12 ihi varakero Kotira Naavuqi vurama

⁴¹ Ihura noka qoka vo ihi vo ihi verara Ieruharemini oru vaiha vehakuma nimito entaraqaa kara namakeha orurante maaqaini tuvi vaura. ⁴² Vo ihi vo ihi mintiaqi vi vauvaro Ihuva 12 ihi varakovaro vehakuma nimito karara ne entava aniromanta vitanta Ihura vataake haaru mintuntemake, qaiqaa Ieruharemini vi karara nareka vurama.

⁴³ Vitanta Ihura vataake oru vi orure mini vo entanavu Ieruharemini vaiha vi karara namake tiha, Kaiqe maaqaini tuvurante vuare, tivake vuvaro Ihuvaqai Ieruharemini mini vaumanta vira

noka qoka kia virara iriraiti vura. ⁴⁴ Vitanta tiha, Viva vaakama ti navunaa vokiaka hampata vivo, tivake ururante maaqaini vireka vohaa enta aaraini otu vura. Vitanta vohaa enta aaraini otu viha, Kaiqe vira rantake tavaare, tivake nai navunaaka unaini otu ranteha tavovaro ⁴⁵ kia Ihuva vika hampata vaumanta Mariaka Iohepika qaiqaa tuvurante Ieruharemini vira rantareka vurama.

⁴⁶ Vitanta Ieruharemini tuvurante vi, taaramo entanavu Ihurara rantaqi viha tavovaro viva Kotira Naavu vaunaini vaura. Viva viraqi vaiharo nora vaiinti Iutaa maara okara tiva nimi vau vaiintika, vika avutana oquvi vaiharo vaiinti noranavu uva tura iriharo viva vinavuka irama nimite vaura.

⁴⁷ Ihuva nora vaiintinavu avutana oquvi vaumanta nora vaiintinavu uva ti vauvaro Ihuva vika uva irikeharo, viva vika nai tiva nimumanta vika Ihura uva vira iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Vaiinti noravano uva tintemakero maa vaintiruva uva ti vaivo, ti.

⁴⁸ Vika minti ti vaumanta vira noka qoka vihai oturante urure tavovaro Ihuva nora vaiintinavu hampata viraqi oquvi vaumanta vitanta vira tave ravukuvura. Vira nova tiharo, Mpo, ti maaquvauvo, nantiharae are titantara mintima timitaarao? Titanta ai noka qoka muntukavano qorai-qimanta tetanta ariarama rantaqi vi ani vauro, tiro.

⁴⁹ Vira nova minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta nantihae ti rante variavo? Netanta kiae iriavo? Te tenta Qora kaiqa varaariraukama vauro, tiro. ⁵⁰ Ihuva minti tumanta vitanta kia vi uvara okara kankomake irura.

⁵¹ Kia kankomake iruvaro Ihuva viraqihairo himpiro nai noka qoka vataakero ururantero vevara Nasaretini otu vaura. Otu mini vaiharo vitanta uvaqai iriqiro viharo, kia vitanta uva raqa karaitiro vaura. Vira nova Ihuva tu uvara ekaa vi uvara nai aatoqi qaqi iritero niharovata iriqiro ni vaura. ⁵² Ihuva ho noruqama vuvaro vira avu aatovanovata kanko kaanko iro vaumanta Kotivavata vaiinti nahentivata vira tavovaro koqe iro vaura.

*Ioniva vaiinti nahenti vakaaka tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:2-8; Ioni 1:19-28)*

3

¹ Romeni avuhainaa vaiinti Taiberiusiva raqikiq viharoma 15 ihi vara kovaro vi entara Pontiusi Pairaatava *kamaanira* avuhainaa vaiintivano vaiharo Iutia vataqaa raqiki vauvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro Herotira qatavano Piripiva, Ituria vataqaavata Tarakonitisi vataqaavata raqiki vauvaro Lisianasiva Abilene vataqaa raqiki vaura.

² Mintumanta Anaasivavata Kaiapaasivavata vitanta noraiqamavi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqaa raqiki vaura. Vi entarama Sekaraiaara maaquvano Ioniva qumina vatani kia vaiintivano vaunaini vauvaro Kotiva virara ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tuvaro ³ Kotiva tuntema kero, Ioniva Iotani Namarivano tuvunaini vi aniharo vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Qora aaraqaa nira qaqirake namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiro. Ioniva minti ti vaura.

⁴ Haaru qumina vaka paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:

Vaiinti vovano qumina vataini vaiharo naveraitiro tiharo,

Noravano aniaina aarara qerama amiteha vira aara avuqavuqama amitaivaro viva viva vauuma ho aniarire.

⁵ Ne uqitaiqiraqi vata ntava mpiqake, nora aiqinave, inaara aiqinave, ne vira teqa kaivaro aara avuqavu variarire.

Aara rare raarera inara teqa kaivaro avuqavuma viro variarire. Aara otiqetero ururero inara ehauruma/ humuqu kaivaro vohaa avuqavuqai variarire.

⁶ Ekaa naato vataini variaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitero ntitaaina okarara tavevarave, tura. *(Aisaiaa 40:3-5)*

Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro, Ioniva anirero vohaa qaramakero vi uvara tura.

⁷ Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti airivano Ionira vira namari varareka viva unaini anirovaro Ioniva vika tiva nimitiro tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintairama variavo. Kotira arara ite vaivaro vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivo. Tavave ninavuvata aruantorave aiqiu autute kantama vuata timantae ne maini te unanaini anivo? ⁸ Ne quqaiqamake qora kaiqa qaqira kareka autivera, koqe kaiqaqai varaqi vuata. Ne nenta tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vairara ti, tenavu ho vauro, tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove.

⁹ Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqima qeramakero vataivo. Kia koqe tava irainara viva teqaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

¹⁰ Ioniva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka vira ireha tiha, Ike, vi uvara are tianara tenavu iriha nantie irarave? ¹¹ Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *sioti* taaraqanta vatairava kia vatainaravata vonku amiarire. Vaiinti vovano kara vatairava kia vatainaravata rairakera amiane, tiro.

¹² Minti tumanta *takisi* vare vau vaiintika namari varareka anuka vira ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu vo, nantie irarave?

¹³ tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *takisi* varehama *kamaanira* uva irihama avuqavuqamake *takisi* varaate. Kia nenta irike qumina voqavata varaate, tiro.

¹⁴ Ioniva minti tumanta iqoka vaiintinavu vira ireha tiha, Tenavu vo, nantie irarave? tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Kia oru vorara ari ruqutu kaarorave tiha monu timiane tiate. Kia qumina voraqaa uva ntuvake vataate. Ne *aami* kaiqa varehama nenta vare monura viraraqaima hove tiate, tiro.

¹⁵ Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Kotiva atitaaina vaiintira, *Mesaiara* vira vekaiqiha vaukara ti, vika nai ireha nai ireha tiha, Maa vaiintivae *Mesaiavano* vaivo? ti.

¹⁶ Vika minti ti vauvaro Ioniva iriro vika nai tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqai ni nimi vauro. Noravano ti aatarairavama ti naantiara ani vaivo. Te qumina vaiintivano vaihara ti, te vira aiqum nonkutai naaquntara kia ho qantu

amitararave. Ne namari varaantema kero, viva Kotira Maraḡura ni nimiharo, nai iha itaainara voḡaara viravata ni nimianarove.

¹⁷ Viva nai *havore* kauḡuḡi tota varero *uiti rai*si voḡaara *riruruma/ritatima* kero, nora nai *havore*ḡohairo vaḡita varero vuru nai naavuḡi vatero viraḡaahairo ḡumina rapavata vaḡita varero vuru kia ḡimpa vuaina iharaḡi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

¹⁸ Minti tivakero vaiinti nahenti vira uva iriate tiro, Ioniva vi uvaravata vo uva vo uvavata, vika tiva nimiharo Ihuva aniaina vakaakara koḡe vakaakavata, vika tiva nimura.

Herotiva Ionira karapuhiqama kora

¹⁹ Herotiva Kariri vataḡaa raḡiki vauvaro Ioniva Herotira atiharo tiharo, Herotiva kia nai ḡata naata Heroti-Namarira varaataarave. Viva ḡora kaiḡa viravata, airi ḡora kaiḡa vokiravata varaivo, tiro.

²⁰ Ioniva minti tuvaro Herotiva ḡora kaiḡa voḡavata vareharo Ionira karapuhiqama kora.

Ioniva Ihura namari amura (*Matu 3:13-17; Maaki 1:9-11*)

²¹ Hoḡarero Ioniva kia karapuhiqi vau entara, viva vaiinti nahenti namari nimiharo Ihuravata namari amura. Viva namari vira amuvaro Ihuva Kotira aare vauvaro naaruvavano ḡantuara vuvaro ²² Kotira Maraḡuravano mirura voḡaara ata varero tuviro, tuvu Ihuraḡaata utama vuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: *Are ti Maaḡuma variarao. Ti muntukavano ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro*, tura.

Ihura kaivaqaukavara nutu
(*Matiu 1:1-17*)

²³ Ihuva ihi 30navu varakero viraqaahairo nai kaiqa hoqarama kero varaqiro vumanta vaiinti nahenti virara Iohepira maaquve tura.

Iohepiva Helira maaquvano vauvaro

²⁴ Heliva Mataatira maaquvano vauvaro

Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro

Rivaiva Melkira maaquvano vauvaro

Melkiva Janaira maaquvano vauvaro

Janaiva Iohepira maaquvano vauvaro

²⁵ Iohepiva Matatiaasira maaquvano vauvaro

Matatiaasiva Amosira maaquvano vauvaro

Amosiva Nahumura maaquvano vauvaro

Nahumuva Esilira maaquvano vauvaro

Esiliva Nagaira maaquvano vauvaro

²⁶ Nagaiva Maatira maaquvano vauvaro

Maativa Matatiaasira maaquvano vauvaro

Matatiaasiva Semenira maaquvano vauvaro

Semeniva Josekira maaquvano vauvaro

Josekiva Jodaara maaquvano vauvaro

²⁷ Jodaava Joanaanira maaquvano vauvaro

Joanaaniva Resaara maaquvano vauvaro

Resaava Serubabelira maaquvano vauvaro

Serubabeliva Seatielira maaquvano vauvaro

Seatieliva Nerira maaquvano vauvaro

²⁸ Neriva Melkira maaquvano vauvaro

Melkiva Adira maaquvano vauvaro

Adiva Kosaamura maaquvano vauvaro

Kosaamuva Elamataamura maaquvano vauvaro

Elamataamuva Erura maaquvano vauvaro

29 Eruva Iosuaara maaquvano vauvaro
 Iosuaava Eliesera maaquvano vauvaro
 Elieseva Iorimura maaquvano vauvaro
 Iorimuva Mataatira maaquvano vauvaro
 Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro

30 Rivaiva Simeonira maaquvano vauvaro
 Simeoniva Iutaara maaquvano vauvaro
 Iutaava Iohepira maaquvano vauvaro
 Iohepiva Jonaamura maaquvano vauvaro
 Jonaamuva Eliakimira maaquvano vauvaro

31 Eliakimiva Meleaara maaquvano vauvaro
 Meleaava Menaara maaquvano vauvaro
 Menaava Matataara maaquvano vauvaro
 Matataava Nataanira maaquvano vauvaro
 Nataaniva Devitira maaquvano vauvaro

32 Devitiva Iesira maaquvano vauvaro
 Iesiva Obetira maaquvano vauvaro
 Obetiva Boasira maaquvano vauvaro
 Boasiva Saramonira maaquvano vauvaro
 Saramoniva Nasonira maaquvano vauvaro

33 Nasoniva Aminadaapira maaquvano vau-
 varo
 Aminadaapiva Ataminira maaquvano vau-
 varo

Ataminiva Aanira maaquvano vauvaro
 Aaniva Hesaronira maaquvano vauvaro
 Hesaroniva Peresira maaquvano vauvaro
 Peresiva Iutaara maaquvano vauvaro

34 Iutaava Iekopira maaquvano vauvaro
 Iekopiva Aisaakira maaquvano vauvaro
 Aisaakiva Eparahaamira maaquvano vau-
 varo
 Eparahaamiva Teraara maaquvano vauvaro
 Teraava Nahora maaquvano vauvaro

³⁵ Nahova Serukira maaquvano vauvaro

Serukiva Reura maaquvano vauvaro

Reuva Pelekira maaquvano vauvaro

Pelekiva Ebera maaquvano vauvaro

Ebeva Selaara maaquvano vauvaro

³⁶ Selaava Kainaanira maaquvano vauvaro

Kainaaniva Apaksaatira maaquvano vau-
varo

Apaksaativa Semura maaquvano vauvaro

Semuva Noara maaquvano vauvaro

Noaava Lamekira maaquvano vauvaro

³⁷ Lamekiva Metuselaara maaquvano vau-
varo

Metuselaava Enokira maaquvano vauvaro

Enokiva Jaretira maaquvano vauvaro

Jaretiva Mahalalelira maaquvano vauvaro

Mahalaleлива Kenaanira maaquvano vau-
varo

Kenaaniva Enosira maaquvano vauvaro

³⁸ Enosiva Setira maaquvano vauvaro

Setiva Adaamura maaquvano vauvaro

Adaamuva Kotira maaquvano vaura.

Sataaniva Ihura avatora
(*Matiu 4:1-11; Maaki 1:12-13*)

4

¹ „Ioniva Ihura namari amuvaro viraqaa-
hairo, Kotira MaraQuravano Ihuraqi mpiqavu-
varo Ihuva tuvurantero Iotani Namari mini kero
vuvaro Kotira MaraQuravano vira vita varero kia
vaiintivanovata vaunaini qumina vataini vuru
kora.

² Vuru kovaro Ihuva 40 entanavuara mini vau-
varo Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro,

Ihura avatora. Ihuva 40 entanavu mini variqiro viharo kia karavata naraitiro, narara vaura.

³ Ihuva narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro *mpareti* kuqu virara naane, tiro.

⁴ Minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintimama tivo:

Vaiintivano kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. (Lo 8:3)

⁵ Ihuva minti tuvaro Sataaniva viraqaahairo vira vita varero virini „aiqinaqaa, orini vaiharo ekaa vaiintivano naato vataqaa raqikura vira umiqeharo tiharo, ⁶ Ekaa maa haikava ti timitai haikavama vaivo. Te maa haikara vo vaiinti amitataa irera, te homa vira amirarave. Te homa maa haikara ai amiariraro ai autuvano noraiqama virara are vi haikaraqaa raqikiqira vinarave. ⁷ Are ti hutuqai tuahera timitairera, te homa ekaa maa haikara maa haikara ai amirarave, tiro.

⁸ Minti tuvaro Ihuva Sataanira nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintimama tiro:

Variqavano Kotiva Noravano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. (Lo 6:13)

⁹ Minti tuvaro Sataaniva Ihura qaiqaa vita varero Ieruharemini viro Kotira Naavu qiata nai veraraqaa Ihura vara vaari himpimatero tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, are maaqaahaira vatakanta aquvuane. ¹⁰ Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo, *Kotiva*

tiramanta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave, turave. ¹¹ *Qaiqaavata tiharo, Are nena aiku oriqaa ruteqa kerorave ti, enseli vika nai kauquqohai ai totaqi vivarave, turave, tiro.* (Ihi 91:11-12)

¹² *Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi maa uvavama vaivo: Noravano ai Variqavano vairara tira, are kia vira avataane, turave, tiro.* (Lo 6:16)

¹³ *Minti tuvaro Sataaniva Ihura qumina avateharo taveru, kaiqe vo enta vira qaiqaa avateha tavaare tivakero, Ihura qaqira mini kero vurama.*

Ihuvu Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matu 4:12-17; Maaki 1:14-15)

¹⁴ *Sataaniva vuvaro Kotira Maraqravano Ihura kempukaiqama kovaro viva anirantero Karirini oru vaura. Mini oru vau uvara ekaa vi vataraqaa vau vaiinti nahentika irura.* ¹⁵ *Ihuvu vika maara naavu voqi voqi oriqetero variqiro viharo uva tiva nimi vaumanta ekaa vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti vaura.*

Nasaretihaanaaka vira qoririma amitora
(Matu 13:53-58; Maaki 6:1-6)

¹⁶ *Ihuvu Karirini oru niharo nai tota vainti naatiruka vau vatukara Nasaretini orurero Maara Entaqaa maara naavuqi vi vauntemakero, qaiqaavata Ihuvu maara naavuqi viro. Viraqi oru vaiharo viva Kotira vuku kaara rireva himpuvaro* ¹⁷ *Paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato vukura amuvaro Ihuvu vuku vira uruquruma tora kuvantu vantuma kero, maa uvara qara ntuvatora rantakero kaara riharo tiharo,*

¹⁸ Te koqe vakaaka vehi vaiinti nahenti tiva nimirera uraro Noravano ti qiataqaa vahavera qihiakeharo ti noraiqamakero ti vara kaimanta te anuraro vira Maraquravano tintiro vaiharo ti kahaqi vaivo. Viva ti tititeharo mintima vaiinti nahenti tiva nimiane turave: Ni rumpataa vaiinti nahentika ne homa qaqi vivarave, tiane. Avu qimpa vika ne ho avu rampaike tavaate, tiane. Ni qoraiqama nimitaamanta maaraq variaka ne homa qaqi vivarave, tiane.

¹⁹ Noravano vaiinti nahenti quahama nimitaaina entava aniraainara, are virara vaiinti nahenti tiva nimiane.

Vi uvara vi uvara mintimakera tiva nimiane, turave, tiro. *(Aisaiaa 61:1-2)*

²⁰ Aisaiaava qara ntuvato uvara Ihuva kaara ntuva kero, viraqaahairo vuku qaiqaa uruquruma kero vaiinti vovano vukuqaa raqikura vira viti amiro oru oquviro. Ihuva oru oquviro vaumanta maara naavuqi ruvaaqumavi vauka viraqai aituti vauvaro ²¹ Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vaaka te kaara ntuva kauramanta iria uvava vate quqaa vivauma vaivo, tiro.

²² Ihuva minti tumanta vika virara tiha, Ihuva koqe vaiintive. Ike, vira noqihairo koqe uvama ti vaivo, ti. Minti tivakevata, qaiqaa vika aqao ti, Vi vaiintiva Iohepira maaquvanoqaima vaivo, ti.

²³ Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Vaiinti nahenti vo uvaqaa ntuvake tiha, *Are doktaavano vairera, nenavano nena vaata koqema kairaqa tavaare*, ti variarave. Ho ne vi uvara iriha tiriavata mintie tivarave? Ne qaiqaa maa uvarae tiriara tivarave: Are Kapenaumini

vaihara varaana kaiqarara tiamanta irunarave. Ho are maaqi nena vatukaqi vaihara vi kaiqara nora kaiqa varaiqe tenavuvata tavaare, tivarave. Ne tiriara mintie tivarave? tiro.

²⁴ Minti tivakero Ihuva vika tiva nimito tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqaini vairamanta vira navunaaka kia vira uva irivarave.

²⁵ Ho ne iri vaiqe te uva vo ni tiva nimitare. Haaru ni kaivaqava Elaitaava qaqi vau entara maini Isareri vatani nora kuari itaqi vuvaro taaramo ihi 6 toranavuara kia aaqu ruvaro karavata kia vauvaro nora antuqa arumanta vi entara tentoqa nahenti airinavu mini vaurave.

²⁶ Vika mini vauvaro Kotiva kia Elaitaara vi nahentinavuka vaunaini atitaraitiro, viva Elaitaara atitovaro vo vatanaa tentoqa nahentivano Sarefati vatuka Saidoni maaqaini vau nahentira kahaqireva vurave.

²⁷ Haaru ni kaivaqava vovano, Elisaava paropeti vaiintivano vau entara, vi entara maini Isareri vatani ari vaiintinavu numuaravano vaata ne vau vaiintika vauvaro Elisaava kia vinavukaqihairo vo vaiinti kahaqiraitiro, viva vo vatanaa vaiintiqai Nemaanira Siria vataihainaa vaiintiqai kahaquvaro vira numuaravano tavanta vurave, tiro.

²⁸ Ihuva minti tumanta maara naavuqi ruvaaquumavi vauka vi uvara iruvaro arara itomanta ²⁹ vika himpi Ihura rarau vare vevare vatuka aaqaini vita vare vura.

Nasareti vatukavano aiqinaqaa vaumantara ti, vika aiqinaqaa vaarire Ihura viraqaahai onkaiqi venta aqukarare tuvaro ³⁰ Ihuva vaiinti nahenti nivutanahairo qaqi vitarero vinura.

Ihuva vaanavano avutaqi vau vaiintira koqema kora

(Maaki 1:21-28)

³¹ Ihuva Karirini vau vatukara Kapenaumini otuntero mini vaiharo Maara Entaqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaumanta ³² vika Ihura uva iriha nai kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, viva nora vaiintivano uva tiantema kero, kempukaiqama kero uva ti vaivo, ti.

³³ Vika minti ti vauvaro vaanavano vira avutaqi vau vaiintiva naveraitiro tiharo, ³⁴ Ihuo, are Nasaretihaanaavave. Are tinavuara nantima karevae aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao? Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira kaiqagai vare variaravave, tiro.

³⁵ Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variiane. Vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro.

Ihuva minti tuvaro vaana viva vaiinti nahenti nivuqaa vi vaiintira vara kero aqu kovo viva vatakanta hiqiruvavo vaana viva kia vi vaiintira qoraiqama amitaraitiro, viraqihairo qihaaqamakeru aitarero qaqini vura.

³⁶ Vaana viva aitarero qaqini vumanta mini ruvaqumavi vauka ravukuvi kauqu runkinkiriha nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viva tara autuqaa uva tivaroe vaana viva qaqini aitarero vivo? Viva nora vaiintivano uva tintema kero ti vaimanta, vaanavavu vira uva iriha, vika qaqini aitare vi variarave, ti.

³⁷ Vika vi uvara minti tivaqi vi anumanta ekaa vi vatukara aaqanto vaukavata vi uvara irura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(*Matiu 8:14-15; Maaki 1:29-31*)

³⁸ Ihuva maara naavuqihairo vevarero Saimonira naavuqi oru vauvaro Saimonira aintaantara vaatavano iha ite vauvaro vaumanta vika oru Ihurara vira kahaqiane tuvaro ³⁹ Ihuva oru vi nahentira tataaqa himpitero vaiharo rovара atitama kovaro rovaravano taiqa vuvaro vi nahentiva vaaka himpiro vika kara qera i vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(*Matiu 8:16-17; Maaki 1:32-34*)

⁴⁰ Mintuvaro kuarivano ruhunki vaumanta vi vatanaaka nai navunaaka vo rovара vo rovара varoka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro viva nai kauqu voqaa voqaa vateharo vika koqema nimate vaura.

⁴¹ Vaananavuvata airi vaiinti nahenti nivutaqihai aitare vihama naveraitiha, Are Kotira Maaquvanoma variarao, ti. Vika minti tiha Ihuva *Mesaiaavano* vau okarara kankomake irurara tiro, Ihuva vika nitiro tiharo, Ne evaara variate, tiro. Turama.

Ihuva Iutaa vatanaaka vakaaka tiva nimura
(*Maaki 1:35-39*)

⁴² Vira qararaa aatitovaro Ihuva vi vatukara mini kero qumina kanta vumanta vaiinti nahenti vira rantareka vi, oru vira rantake kia vonaini vuane tivake, vira ravaagavu karare tuvaro ⁴³ Ihuva aqao tiro, Te Kotiva raqikiaina uvara koqe vakaaka vo vatuka vo vatuka niha vaiinti nahenti tiva nimirave. Kotiva vi kaiqara varaane tiro, ti tititaimanta tuvuraukave, tiro.

44 Minti tivakero Ihuva Iutia vataini vi aniharo vika maara naavuqi vaiharo vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimi vaura.

5

Ihuva tuvaro Saimoni Pitaava airi havuka varora

(Matiu 4:18-22; Maaki 1:16-20)

¹ Vo enta Ihuva Kenesareti [Kariri], Varuva auvahianta himpiro vaumanta airi vaiinti nahenti Kotira uva irireka nai vente nai vente iha vaura.

² Minti vauvaro Ihuva tavovaro votu taaraqanta namariqihai auvahini vuru vatotanta vaura. Havuka kaiqa vare vauka votutanta mini ke, vahe hiqareka vuvaro votu vitantaqai mini vauvaro ³ Ihuva oru Saimonira votuqi vaarirero Saimonirara tiharo, Nena votu maa inaaraiqa venta kairaro namariqaa vutuntoqama viraqe te viraqi vaiha uva tiva nimiare, tiro. Minti tivakero viva votuqi oquviro vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaura.

⁴ Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva Saimonirara tiharo, Nenavu varuva avutaini votu venta vuru vate, vahe vaavi varuvaqi quntama te viraqihai havuka varaate, tiro.

⁵ Minti tuvaro Saimoniva aqao tiro, Noravauvo, tenavu qumina entaqi havuka varare ti, vukaari utiha kia havuka voqavata varaunarave. Ho are minti tiaravera tenavu ai uva iri, vahe varake vaavi quntama tarerave, tiro.

⁶ Saimoniva minti tivakero vivavata vokukavata vahe vaavi namariqi quntama tovaro havuka airitahaa vaheqi otiqete mpiqa vuvaro maara rovaro vahevano rapema vireva

auti vaumanta ⁷ vika náí navunaaka vo votuqi anukara kauqu katu ntiha tiha, Kante ani tinavu kahaqiate, tumanta vikavata ani havuka vaheqihai varakeha vi votutanta mpiqa komanta vi votutanta maara reha namariqi rupeqa vuaqara i vaura.

⁸ Saimoni Pitaava tavovaro mintimakero vauvaro viva oru Ihura avuqaa tori kauru araviro virara tiharo, Noravauvo, te qora kaiqa vare vaura vaiintikave. Are ti qaqirakera vuane, tiro.

⁹ Pitaava minti tivakero vivavata vira vataake vaukavata havuka airi varorara kauqu runkinkiri i vaiha airi avu aato uti vaura.

¹⁰ Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vitan-tavata Saimonira vataake havuka kaiqa vare vautanta, vitantavata airi havuka tave kauqu runkinkiri i vaura.

Mintuvaro Ihuva Saimonira tiva amiro tiharo, Kia getaane. Vate maa entaraqaahaira are havuka varenantema kera, naantiara vaiinti nahentivata ntitenarave, tiro.

¹¹ Ihuva minti tumanta vika votu namari auvahini rarau vuru vate, ekaa haika qaqira mini ke, Ihuraqai avataqi vura.

Ihuva numuaravano vaata ne vau vaiintira koqema kora

(Matiu 8:1-4; Maaki 1:40-45)

¹² Vo enta Ihuva vo vatukaqi oru vauvaro numuaravano vira vaata ne vau vaiintiva mini vauva Ihura taveru, oru vira avuqaa hiqiriviro nai viri viavi vataini vatero Ihurara mpo tiharo, Noravauvo, are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

13 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa iverama ai mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.

14 Ho vauvaro Ihuva vira qioqamatero tiharo, Kia voravata tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo iha quarairamanta vaiinti nahenti vika ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro.

15 Ihuva minti tuvarovata, vaaka vi uvava vi anumanta airi vaiinti nahenti vi uvara iri vika tiha, Kaiqe tenavuvata Ihuva vainanaini oru vira uva iriariraro viva tinavu aiha viraaravata koqema timitaarire, tivakeha viva unaini oru ruvaaqumavi vaura. 16 Mintuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini kero vatete Kotira aarareva kia vaiintivanovata vaunaini vi vaura.

Vaata qutu rava vu vaiintira Ihuva koqema kora

(Matiu 9:1-8; Maaki 2:1-12)

17 Vo enta Ihuva vakaaka tiva nimi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vira uva irireka ruvaaqumavi vaura. Vi vaiintinavuka hihai hihai ekaa Karirini vau vatukaraqaahaive, ekaa Iutiaini vau vatukaraqaahaive, Ieruharemihave, hihai hihai anuka ani viva unaini oquvi vaura. Mintimake ani ruvaaqumavi vauvaro Noravano Ihura kempukaiqama kovaro viva vaiinti nahenti niha vuka koqema nimitaarira kempukava ho vaura.

18 Vaiinti vonavu anire vinavuka vo vaiinti vira vaata qutu rava vu vaiintira tainta vare anura. Vinavuka vira tainta vare anire tiha, Kaiqe tenavu naavuqi oriqete Ihura avuqaa maa vaiintira vuru kaare, tivake tavomanta ¹⁹ vaiinti nahenti airitahaa vaumanta vika vi vaiintira vitavare oriqetevea kia ho vaura. Kia ho vaumanta vika qaqrake naavu qiataqaa vi vaiintira vara vaari vate, naavu qiata ntomake vi vaiintira taintaqaa naaqunta rumpate, viraqaahai vinavuka vi vaiintira naaqunta rumpa tora vira tuta tutamaqi tuvi muntu vaiinti avutana Ihuva vauraqaa vatora.

20 Vinavuka vi vaiintira muntu vatovaro Ihuva irumanta vinavuka náiqai tiha, Quqaama Ihuva vi vaiintira vate koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vi vaiintirara tiharo, Ti vaiintivauvo, are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

21 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, maa vaiintiva ta vaiintivae? Viva minti tiharo Kotirama qoraiqama amite vaivo. Kiama qaqi vaiinti vovano nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara te nunkama amitauro, tianarove. Kotiva nai vivaqaima ho minti tianarove, ti.

22 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara irirora tiro, viva vika irama nimitero tiharo, Nantihae ne nenta avu aatoqi mintimake iriavo? ²³ Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira

vaata „koqemake„ virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

²⁴ Ihuva mintimakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vatani Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vatani vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintiraqaa mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu rava vu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

²⁵ Minti tuvaro vi vaiintiva vika nivuqaa vaaka himpiro nai vaito taintara utu varero Kotira autu tuaheraqiro viharo nai maaqaini vurama.

²⁶ Viva vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka noraiqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha vika qeteha Kotira autu tuahereha tiha, Ike, nana kaiqave? Tenavu vate aahuva vo qara i kaiqara tavauro, ti vaura.

*Ihuva Rivaira aarora
(Matiu 9:9-13; Maaki 2:13-17)*

²⁷ Ihuva vevantero tavovaro *takisi* vare vau vaiintiva vira autu Rivaiva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Rivaiva himpiro ekaa nai kaiqavaro haikara qaqira mini kero Ihura avataqiro vurama.

²⁹ Ho viraqaahairo Rivaiva nai naavuqi Ihura kara unta amitomanta *takisi* vare vauka airinavuvata, vo vaiintinavu vatamake, vira naavuqi ruvaaqumavi oquvi vaiha kara ne vaura.

³⁰ Viraqi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavuka Parasi vaiinti uva irukavata, vika orure Ihura vaintinavuara turoqareha tiha, Ne nantihae *takisi* vare varia vaiintikavata, Kotira uva raqake varia vaiintikavata, vika hampata kara ne variavo? ti.

³¹ Minti tuvaro Ihuva vika náí tiva nimitiro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaavano* vainaini vi variarave. Aihavuakaqai *doktaavano* vainaini vi variarave. ³² Tenavu avuqavu ni vauraukave tia vaiinti nahentika, kia te vikara qora aara qaqira kaate tirera tuvuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera tuvuraukave, tiro.

Kara aurama terara tura

³³ Minti tumanta vika Ihurara tiha, Ionira avataqi ni variakavata, Parasi vaiinti uva iri variakavata, vika kara aurama teha Kotira aare variavo. Vika minti variamanta ai avataqi ni varia vaiintika kia mintiraiti, qaqima karavata namarivata ne variavo, tuvaro ³⁴ Ihuva vika náí tiva nimitiro tiharo, Nahenti varaarira vaiintiva nai navunaaka hampata vairamanta hoe ne vikara kara auramate variate tivarave? „Kiama ho minti tivarave.” ³⁵ Vo enta anintaira vi entaraqaa nahenti varaaina vaiintira nai navunaakaqihai qaqini vara kaimanta vi entaraqaaahaima vira navunaaka „iqi ratehama” kara aurama tevarave, tiro.

³⁶ Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimitiro tiharo, Haarua utavaaqa qunahivira haqirareva iharo, kia qaraaka utavaaqa toqakero haaruaraqaa taatau taanarove. Vovano mintirera, viva qaraaka

utavaaqa qoraiqama kaanarove. Qaraaka tavuna toqa tairavavata haarua tavunavanovata kia vohaa varianarove.

³⁷ Te qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqī qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uainivano* ntereharo haarua paha kempukaiqamavira, vira rakavu kairaro *uainivano* ntava viraro pahavanovata qoraiqama vuanarove.

³⁸ Mintiantorave tiro, vaiintivano qaraaka memera paha haqirama taira varakero qaraaka *uaini* viraqī qahiarake vate vairave.

³⁹ Haarua *uaini* ne vai vaiintiva kia qaraaka *uaini*ara antuqa arirave. Viva tiharo, Haarua *uainiqaima* homa vaivo, tirave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Maara Enta okarara tura
(*Matiu 12:1-8; Maaki 2:23-28*)

6

¹ Vo enta Maara Entaqaqa Ihuva nai vaintiara-vata naaho avutaqī *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututuraqī ni vaura. Ni vaiha vira vaintinavu *uiti* tava raqake kauquqī tutiqamakeha auru vira ne vaura.

² Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vinavuka tave aqao ti, Tenavu Maara Entaqaqa qioqamatauna kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiti tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake anukavata, antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

⁴ Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikaqai vi karara naataara vaivaro Devitiva gumina vaiintivano neharo vi uvara raqa korave, tiro.

⁵ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimitiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara homa vararerave, tiro. Ihuva turama.

Maara Entaqaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora

(Matiu 12:9-14; Maaki 3:1-6)

⁶ Vo enta Maara Entaqaqaa Ihuva maara naavuqi oru vaiharo vakaaka tiva nimi vauvaro vaiinti kauqu tanaravano taparavuva viraqi vaura.

⁷ Vi vaiintiva vaumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha vika Ihuraqaa uva vatarare ti, uvara ranteha tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vate Maara Entaqaqaa vaiinti kauqu tapara vinara koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare, tivake vika Ihura aituti vaura.

⁸ Aituti vauvaro Ihuva vika nai aatoqi iru uvara kankomakero iriro kauqu taparavu vaiintirara tiharo, Are maini vaiinti avutana ani himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva ani vaiinti avutana himpitero vauvaro ⁹ Ihuva vikara tiharo, Te ni irama nimitaari ne ti tiva timiate. Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave,

vira qoraigamae amitararave? Maara Entaqaqaa tenavu vaiinti vo hoe kahaqiariraro viva qaqi varianarove, tenavu vi vaiintira arue kararave? tiro.

¹⁰ Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti viraqi vauka aitutumakero taveru vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tiro. Tuvuru nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano vaaka koqema viro naitarama vura.

¹¹ Vira kauqu koqema vuvaru vika virara voqamaake arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu Ihuru nantimae kararave? ti vaura.

*Ihuru nai vaiinti 12navu ntitoru
(Matiu 10:1-4; Maaki 3:13-19)*

¹² Vi entaru Ihuru Kotira aarareva aiqinaqaqa oru vaiharo entaqa Kotira aaramaairo vi vauvaru

¹³ aatita vuvaru viva nai avataqa nu vaiintika naarama kero vikaqihairo vaiinti 12navu ntitoru vika noraiqama kero vikaru ne *aposorive—ne ti uva vuru viri tiva nimi vaiintikama vaivarave*, tiro.

¹⁴ Ihuru maa vaiintinavuka ntitoru:

Saimonira—Ihuru vira varu autu ntava teharo Pitaarave tura,

Entaruru—viva Saimonira qata,

Iemika Ionika,

Piripira,

Batolamura,

¹⁵ Matiuru,

Tomaasira,

Iemira—viva Arafiusira maagu,

Saimonira—vira autu vo Selotira,

¹⁶ Iutaasira—vira qora autu Iemira,

Iutaasi Ikeriotira—viva naantiara Ihura vara govarama kaarirava vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitora

(Matiu 4:23-25; Maaki 3:7-12)

¹⁷ Ihuva vi vaiintinavuka ntita varero aiqinaqaa-hairo orurantero uqitaini tuvu himpitero vau-manta vira avataqi ni vauka airitahaa mini vau-manta, Iutia vata vo vatuka vo vatukaqihave, Ieruharemiqihave, vevara *nampis* ini Taiaavata Saidonivata vi vatukatantaqihave, airi vaiinti nahenti hihai hihai vikavata ruvaqumavi mini vaura. ¹⁸ Vika tiha, Kaiqe tenavu vira uva iri vari-ariraro viva tinavu rovaravata taiqa nimitaarire ti vaura. Vaanavano vikaqi vauka, vikavata anirovaro Ihuva vaana vika nititama komanta vika koqemavi vaura.

¹⁹ Ihuva mintiaqiro vuvaro viraqihairo vira kempukavano oru vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitomantara ti, ekaa vaiinti nahenti vira autama kareka auti vaura.

Ihuva vakaaka vika tiva nimura

(Matiu 5:1-12)

²⁰ Ihuva nai avataqi ni vauka aitutiharo vikara mintima tiro:

Ne vehi vaiinti nahenti variaka ne quahehama variate. Kotiva niqaa raqiki vairamanta ne vira vaiinti nahentima vaivarave.

²¹ Vate karara antuqa ari vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne naantiara kara naivaro ni vikokama ianarove.

Vate iqi rate varia vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne naantiara naaraihihama vaivarave.

²² Ne ti Vataini Vatatai Vaintika ti avataqi vi vaimanta vika vira kaara ni navutaiqivarave, ni qoririma nimatevarave, niara qora uva tivarave, niara qora kaiqa vare variavo tivarave. Niara minti minti timanta ne quahehaqai variate.

²³ Vika ni mintima nimitaimanta vi entara ni koqaa, nora koqaa naaruvaini vainarara irihama, nenta muntukaqihai voqamake quaate. Haaru vika kaivaqaukavaravata paropeti vaiintinavu vohaa qaramake qoraiqama nimate vaurave.

²⁴ Ne airi airaira vataaka ne maa entara koqemavi variavo.

Oho, naantiara ne tavevarave.

²⁵ Oho, ne maa entara kara ho ne variaka, ne naantiara vaivaro ni karara antuqa ariramanta variqi vivarave.

Oho, ne vate naaraihi variaka, ne naantiara vaivaro ni muntukavano qoraiqira ne iqi rataqi vivarave.

²⁶ Oho, vate maa entara vaiinti nahenti niara quaheha ni nutu tuaherake variaka, te niara rauriha variate turo.

Haaru vohaa qaramake ni kaivaqaukavara una uva tu paropetikara quaheha vika nutu tuaherake vaurave.

*Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Matiu 5:38-48)*

²⁷ Vate ne ti uva iri variaka te ni tiva nimirerave. Ne nenta navutaaka vikarama muntuka vataate. Ni qoraiqama nimate vaika vaimanta ne vikama koqema nimitaate. ²⁸ Niara qoraiqama vuata tiha niara qora uva tiva nimate vaika, ne vikara Kotira aareha, Kotio, vika koqema nimitaane, tiate. Ni

qoraiaqama nimitekara irihama Kotira aaraivaro viva vika kahaqiarire.

²⁹ Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqan-
taa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire. Vo-
vano ai tavuna vo raqia varairera, viva ai tavuna
voqavata varareva irara, kia virara eqaane tiane.

³⁰ Vovano vo haikara naaru iramanta ne
qaqiaqai vira amiate. Vovano ne vate haikara
varairera, kia qaiqaa naarumake varaate. ³¹ Ne
vokiakara minti mintimake koqema timitaate tin-
temake, ne vohaa qaramake vika naivata minti
mintima nimitaqi vuate.

³² Niara muntuka vateka ne kia vikaraqai
muntuka vataate. Niara muntuka vatekara
ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva kia vi-
rara iriharo ni quahama nimitaanarove. Ne
kiaie tavaarave? Qora kaiqa vare variaka vika
vaiha vika nariara muntuka vataa vaiintikaraqai
muntuka vataarave.

³³ Ne ni koqema nimitekaraqai nai koqema
nimitaivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema
nimitaanarove. Ne kiaie tavaarave? Qora kaiqa
vare variakavata mintimake nai koqema nimite
nai koqema nimite i variarave.

³⁴ Ne tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintira
viraqai nai amirerave. Viqatauraro kia vaaka
timina vaiintira vira kia nai amirerave tivera, Ko-
tiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove.
Ne kiaie tavaarave? Qora kaiqa vare variaka
tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintiraqai nai
amirerave, tivakeha nai ami nai ami i variarave.

³⁵ Kia ne vika voqaante iate. Ne nenta navutaakara muntuka vatehama vika koqema nimitaate. Vovano niara monue, airairae, timirage naantiara nina amiare tirera, ne vira qaqi hampiyara voqaara amihama kia ninta naantiara qaiqaa nimirara noraiqaake iriate. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ni kaiqara iriharo ninta vira noqaa koqema kero nimianarove. Qora vaiintivano kia vo vaiintiyara koqema iarao ti vai vaiintiravata, qora kaiqa vare vai vaiintiraravata, miqo maqo Kotiva vika koqema nimate vairave. Kotiva koqe kaiqa mintima kero vare vairara ti, nevata mintivera, ne quqaama Kotiva naaruvaini vira vira vaintima vaivarave.

³⁶ Ni qova Kotiva aaqurihama nimate vaintemake, nevata nariara nariara aaqurihama nimateha variate.

Ne ko iria vaiintika voqaantemake vaivorave tura

(Matiu 7:1-5)

³⁷ Ne ninta kaiqavata rahakero taveru qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate. Ne vorara nora okarama viraqi vaivo tivera, Kotiva nintaravata nora okarama nintaqi vaivo tianarove. Ne vorara tiha, Are ti qoraiqama timitaanara te vira tauruke kia irirerave, tivera, Kotivavata nintara tiharo, Ne ti uva raqa kera te virara tauruma kararave, tianarove.

³⁸ Ne vokika nimivaro Kotiva nintavata nimianarove. Kotiva kia inaaraiqaakero ninta nimianarove. Viva qihia tairaro mpiqa viraro raturu kairaro otiniraro qaiqaa voqavata nonku mpiqa

kero noqaa ruaqairikero ninta nimianarove. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero mintimakero vi kaiqara nintavata vara nimitaanarove, tiro.

³⁹ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimitiro tiharo, Avu qimpavina vaiintiva kiama ho avu qimpavina vaiintira vo, kauqu utu varero aara umiqaanarove. Viva mintirera, vitanta oraqi hiqirivarave. ⁴⁰ *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero vairave. *Sikuru* vaintivano uva iriqiro viharo ekaa okara kankomakero tavero, viraqaahairo nai *tisaakantiro* vohaa qaramakero vairave.

⁴¹ Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao?

⁴² Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara tihara, Ti qata vakaao, kairage ai avuqihai vata antaaruru qaqini veqa kaare, ti variarao? Kia minti tiataarave. Are unaqaraiqamakera koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira kankoma kera taveharama nena qata vakaara avuqihairavata homa vata antaaruru qaqini veqa kenarave.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura (Matiu 7:15-20; 12:33-35)

⁴³ Koqe katarivano kia qora tava ire vairave. Qora katarivano kia koqe tava ire vairave.

⁴⁴ Vaiintivano katari tava taveharo vi katarira kankomakero autu re vairave. Vaiintivano *fiki*

katari tava hiqireva viva kia auqu vai katari-raqaahairo hiqi vairave. Viva *uaini* tavavata hiqireva kia tauveraqaahairo hiqi vairave.

⁴⁵ Koqe vaiintivano nai avu aatoqihairo koqe kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro, viva koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.

Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

*Naavu taaraqantara uva tuqantaakero tura
(Matiu 7:24-27)*

⁴⁶ Ne nantihae tiriara Noravauvo, Noravauvo, tihama kia ti uva iri variavo? ⁴⁷ Te unanaini anirero ti uva iriharo te tiainantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, virara ni tiva nimirave.

⁴⁸ Vi vaiintiva naavu kempukaiqamakero kaqa taira voqaarama varianarove. Viva naavu kaqareva iharo nai vata vevanto quvigiuro viro, otu oriqa katari aratero naavu kaqatairave. Kaqa taivaro vo enta huvura namarivano tuviharo naavu venta karare tivaro naavu koqema kero oriqa kaqa taivarora tiro, vi naavura kia ho rakikiaqa kairave.

⁴⁹ Ti uva iriharo qaqira kero kia te tunantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, vi vaiintiva qora naavu kaqatai vaiintira voqaarama varianarove. Vi vaiintiva katari kia koqema kero arataraitiro, qaqi qumina vataqaa naavu kaqa taivaro huvura namarivano tuviharo naavu vira rakikiaqa kaivaro naavuvano vaakama raputama viro ekaa

qoraiqama virarama turo, tiro. Ihuva vi uvara turama.

7

Ihuva Romeni iqoka vaiinti kahaqura (Matiu 8:5-13)

¹ Ihuva vaiinti nahenti uva tiva nimi vuru taiqa kero viva vika mini kero Kapenaumini vura.

² Viva mini vuvaro Romeni vaiinti vovano 100 iqoka vaiintiqaqaa raqiki vauva mini vauvaro vira kaiqa vaiintivano aihavuvuro viva qutuarirava aumanto vauvaro Romeni vaiinti viva kaiqa vaiinti virara antuqa aruvarora tiro, ³ viva Ihurara iriro, Iutaa nora vaiintinavu nititero tiharo, Ne Ihura oru tivaro viva ani ti kaiqa vaiinti koqema amitaarire, tumanta ⁴ vinavuka Ihuva unaini orure Ihurara mpo tiha, Romeni vaiintivano koqe vaiintima vaivo. Are vira oru kahaqiane. ⁵ Vi vaiintiva tinavu vaiinti nahentiara antuqa ari vai vaiintivave. Viva naivano tinavu kahaqiharo maara naavu vo kaqa timitairave, ti.

⁶ Vika minti tuvaro Ihuva vika hampata oru viro naavu aumanto orurovaro Romeni vaiinti viva nai navunaaka nititero tiharo, Ne oru Ihura tiva amiate. Noravauvo, are vukaari utukera maini anirorave. Te koqe vaiinti variariraravauve are ti naavuqi ho aninarave. ⁷ Te koqe vaiinti vaihavauve are inanaini ho oru virarave. Are mini vaiharama ti kaiqa vaiintiara koqema vuane tiraro viva koqema vuarire.

⁸ Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaqaa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Tevata vo vaiintinavuqaqaa raqiki vauraukama vauro. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva virave. Te

vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tivakero vika nititomanta vura.

⁹ Romeni vaiinti viva minti tivakero nai navunaaka nititomanta vika vuru Ihura vi uvara tiva amuvaro Ihuva, Ike, tivakero tuqantaa viro viva vaiinti nahenti vira avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintiva vo vatanaa vaiintivano vaimantavata, te Isarერიqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira voqaara vo tavaunarave, tiro.

¹⁰ Minti tumanta Romeni vaiintivano nititoka anirante vira naavuqi orure tavovaro vira kaiqa vaiintivano koqema viro vaura.

Tentoqa nahenti maaquara tura

¹¹ Naantiara inaaraiqakaa varikero Ihuva vatuka vo, vira autu Nainini vumanta vira vaintinavuvata airi vaiinti nahentivata vira vataake vura.

¹² Ihuva vi vatukara vaantaavura qentiana orurero tavomanta vatukaqihai vaiinti nahenti qutuvu vaiintira tainta vare vira quntarerave tivake anura. Tentoqa nahenti vira maaqu vohaiqavanogai vauva qutu vumanta airi vaiinti nahenti vi nahentira vataake anuvaro
¹³ Noravano Ihuva vi nahentira tavero muntukaqihairo mpo ike tiva amitero virara tiharo, Kia iqi rataane, tiro.

¹⁴ Minti tivakero Ihuva oru *kukuta/kirikera* utu varomanta vaiintinavu *kukuta/kirikera* vare

anuka ani himpite viraqaa vauvaro Ihuva tiharo, Qaraaka vaiinti maavao, te ariara himpunanema turo, tuvaro ¹⁵ gutuvu vaiintiva himpiro vaaviarama viro uvavata tuvaro Ihuva vi vaiintira vira nai nora amura.

¹⁶ Mintuvaro vika ekaa voqamake aatu itomanta Kotira autu tuahereha tiha, Paropeti vaiinti noravano tinavu avutaini govarama vivo. Kotiva tinavu nai vaintinavu kia tauru kaivo, tura.

¹⁷ Ihuva vi entara kaiqa varo vakaakava ekaa Iutia vatainivata Iutia aumanto vau vatukara mini minivata vi anima umanta ekaa irura.

*Ionira vainti taaraqanta oru Ihura irora
(Matiu 11:2-19)*

¹⁸ Ihuva mintiaqi viharo vo kaiqa vo kaiqa vare vaumanta Ionira vaintinavu vuru Ionira virara tiva amuvaro viva nai vainti taaraqanta naarama kero tiva nimiro tiharo, ¹⁹ Netanta oru Nora Vaiinti vira irehama mintima tiate: Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti vaiintiva quqaa are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? tiate, tiro.

Ioniva minti tivakero vitanta nititomanta ²⁰ vitanta Ihuva vaunaini orure tiha, Ioniva namari nimi vai vaiintiva titanta tititeharo ariara mintimake ireha tavaate tivo: Naantiara anianarove tia vaiintiva, quqaa ho maa are vivave? Tenavu qaqi vo vaiinti vekaiqihae vairarave? tiate, timanta tetanta anuro, ti.

²¹ Vitanta minti tuvaro vi entara Ihuva airi vaiinti nahenti vo rovava vo rovava varokave,

vaana hampata vaukave, vika koqema nimateharo avu qimpa vuka airitahaavata vika avu rampaikomanta vaura.

²² Ihuva Ioniva nitito vaintitanta tiva nimiro tiharo, Netanta maini ani vaiha taverave, irirave, anirante vuru Ionira tiva amiate. Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraigama vuaka qaqi ni variavo. Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka uva qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara netanta vuru minti tivakema Ionira tiva amiate. ²³ Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.

²⁴ Ihuva minti tumanta Ioniva nitito vaiintitanta anirante vuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Ionirara vika irama nimitero tiharo, Ne haaru nana haikae tavareka qumina vatani vi vaurave? Uvai utiharo vavikero virivikero i vau ukaura tavarekae vurave? ²⁵ Ne kia vi haikara tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonki varia vaiintinavuka kia qumina kanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave. ²⁶ Ne nana haikae tavareka vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave. ²⁷ Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove, turave, tiro. (*Mal 3:1*)

²⁸ Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Vataini vatataa vaiinti nahentikaqihairo Ionivama vika ekaa naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, Kotiva raqiki vaiinti nahentikaqihairo nai inaara vaiinti vovano Ionira aatara kaariravama vaivo, tiro.

²⁹ Ihuva minti tumanta qaqi vaiinti nahentivata, *takisi* vare vaikavata, vika Ionira namari varoka vaihara ti, vika Ihura uvara iriha tiha, Quqaama Kotiva avuqavuqamakero vaivave, ti.

³⁰ Vika minti tumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vika kia Ionira namari vararerave tukara ti, vika Kotiva inaini vi aarara tauvaqa utu amitora.

³¹ Vika mintimake vauvaro Ihuva tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika vika nana voqaarae variavo? Kaiqe ni tiva nimiare. ³² Vika vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika ruhehama nai kena vainti naareha tiha, Tenavu aanumaara vuage vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta ne kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.

³³ Ioniva namari nimoreva anirero viva kara auramatero kia *uainivata* nomanta ne virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, tiarave. ³⁴ Ne Ionirara minti tiamanta viraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika anire, te karavata namarivata ne vaurauka anuramanta ne tiriara

tiha, Vi vaiintira tavaate. Viva inaara kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, tiarave.

³⁵ Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro. Ihuva turama.

Nahenti vovano Ihuraqaa vahavera aqu amitora

³⁶ Vo enta Parasi vaiinti vovano Ihurara tiharo, Anira ti naavuqi oru kara naane, tuvaro Ihuva vira naavuqi kara nareva viro oru viraqi oquvi vaiharo kara ne vaura.

³⁷ Viraqi kara ne vauvaro vi vatukaraqi nahenti vovano airi vaiinti hampata hampi ni vau nahentiva Ihuva Parasi vaiinti naavuqi kara ne vaurara irura. Irero vi nahentiva ori taquqi vahavera koqe untavura varero ³⁸ Ihuva aiku tututero taurini vuru ruva viro vaiharo kara ne vuraqi oru viro, vira aiquitaraini iqi rateharo vauvaro vira auquruvano Ihura aikuqaa hiqiri vi vauvaro vi nahentiva nai vukai qiata kauhiqohairo vira aikuqaa auquru hiqintura nunkeharo vira aiku *moqakeharo/noqakeharo* vahavera untavura vira aikuqaa aqu amitora.

³⁹ Aqu amite vauvaro Parasi vaiinti viva Ihurara anira ti naavuqi kara naane tu vaiintiva taveru nai aatoqi irikeharo tiro, Ihuva paropeti vaiintivano variare titirio, viva vira utu varai nahentira okarara kankomakero iriro, viva qora kaiqa varairaravata iritirio, tiro.

⁴⁰ Parasi vaiinti viva nai aatoqi mintima iruvaro Ihuva virara tiharo, Saimonio, te uva vo ai

tiva amirerave, tuvaro Saimoniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ho tiva timiraqe iriare, tiro.

⁴¹ Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiinti taaraqanta vohaa vaiintiqaahai monu varareka uvaro viva vo vaiinti 100 kinaa amiro vo vaiinti 10 kinaa amurave. ⁴² Amumanta vitanta vira monu vare vuru namake nai amiva kia ho vaumanta vauvaro viva vitantara tiharo, Nitanta nimitauna monura kia te tinta timiate tirarave. Qaqirama kauro, turave, tiro.

Ihuva minti tivakero viva Saimonira irama amitero tiharo, Vi vaiintitantaqihairo tavave monu nimina vaiintira virara noraiqama kero quahama amitaanarove? tiro.

⁴³ Ihuva minti tuvaro Saimoniva tiharo, Ho nora monu 100 kinaa varai vaiintivama noraiqama kero virara quahaanarove, tiro. Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are avuqavuma tira iarao, tiro.

⁴⁴ Ihuva minti tivakero viva tuqantaa viro Saimonirara tiharo, Are maa nahentira tavaane. Te ai naavuqi ani vaurara kiama are namariqohaira ti hiqum hiqama timitaraitira iararo, maa nahentiva nai auquruqohairo ti hiqum hiqama timitero, nai qiata kauhiqohairo ti hiqum nunka timitaivo.

⁴⁵ Ti uva manteharama are kia ti *moqa/noqa* kairaitira iararo, maa nahentiva te ani ntau-naraqahairo ti hiqum *moqaqiro/noqaqiro* vi vaivo.

⁴⁶ Are vahavera kia ti qiataqaa aqu timitaraitira iararo, maa nahentiva untavi vahaverara ti hiquqaa aqu timite vaivo.

⁴⁷ Virara irihama te ariara mintima tirerave: Nahenti maava Kotira uva airi uva raqa kaiva vaimanta te vira airi uva nunka amitaunarara tiro, maa nahentiva anomakero ti quahama

timite vaivo. Te vo vaiinti inaara uvaqai nunka amitaariraro vi vaiintiva inaaraiqaqai ti quahama timitaanarove, tiro.

⁴⁸ Ihuva minti tivakero viva nahenti vira tiva amiro tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara, ekaa vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

⁴⁹ Ihuva minti tumanta naavuqi kara nareka oquvi vauka nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa ta vaiintivae vaiharo Kotira uva raqakaanara nunka amitauro tivo? ti.

⁵⁰ Vika minti ti vauvaro Ihuva nahenti virara tiharo, Are tiriara kempukaiqama kera iriarava, vivama ai kuvantu amitaivo. Ari muntukavano paru i vairara nena maaqaini vuane, tiro.

Ihuva minti turama.

8

Nahenti vonavu Ihura avataqi vura

¹ Viraqaahairo vo enta Ihuva vo vatuka vo vatuka niharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka tiva nimiqiuro vumanta vira vainti 12navu vira vataake vumanta ² nahentinavuvata vira vataake vurama. Vi nahentinavuka tota vaana hampata vaukave, ahavu nahentikave, vauvaro Ihuva vika kogema nimitomanta vika Ihura avataqi vurama.

Mariara virara Makataaraihainaavave tu nahentiva vauvaro tota Ihuva viraqihairo vaana 7navu nititama komanta aitare qaqini vu nahentiva vauvaro ³ vo nahenti Joanaava vauvaro vira vaativano Kusaava nora vaiintivano vaiharo Herotira *opisi* naavuqi kaiqa vare vauva vaura. Vo nahenti Susaanavavata, airi nahentivata, Ihura vira avataqi viha vika nai monu

aqukeha Ihuravata vira vaintinavuvata kahaqamaqi vi vaurama.

Ihuva auru qintato vaiintirara uva tuqantaakero tura

(Matiu 13:1-9; Maaki 4:1-9)

⁴Vo vatuka vo vatukaihai vaiinti nahenti Ihuva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,

⁵Vaiinti vovano kara utireva auru qintaqiro vurave. Viva qintaqiro vuvaro auru hininavuvano aaraqaa hiqirumanta vaiinti nahenti vi aniha aiqūqohai auru vira rahitama kovaro uvirivano ani nama aqukorave.

⁶Auru hininavu ori vataqaa hiqiruva vaaka qampiqa tovaro aahara vatavano vauvarora tiro, vaaka aaharuqama vurave.

⁷Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimirivano qampiqaqatoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano vira ravaaqavu kovaro kia ho qampiqaorave.

⁸Mintuvaro auru hininavu koqe vataqaa hiqiruva koqema kero qampiqaqeharo vuru airi tava 100 tava iratorave, tiro. Ihuva uva vo tuqantaakero minti tivakero vika tiva nimiro tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

⁹Ihuva minti tivakero vaumanta Ihura vaintinavu Ihuva tu uvarara ireha tiha, Vaaka uva vo tuqantaakera tianara, vira okara tinavu tiva timirage iriare, tuvaro ¹⁰Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqatai uvara, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara vi uvara okara kia vutukera

tiva nimiane tirara ti, te vi uvara tuqantaake vika tiva nimunarave.

Te uva tuqantaake vika tiva nimiari vika irihama kia vira okara kankomake irivarave. Vika ti uvara aato tara i vaiha kia anomake vira okara irivarave, tiro. *(Aisaiaa 6:9)*

¹¹ Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te vaaka uva vo tuqantaake tiva nimunara vira okara ni tiva nimirave. Auru vira vaireva Kotira uvama vaivo.

¹² Auru aaraqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiintinavu Kotira uva iriavaro Sataaniva anirero tiharo, Vika vi uvarara quqaave tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaantorave, tivakero vika avu aatoqihairo vi uvara qaqini vara aqukairave.

¹³ Auru hininavu ori vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva mintimama vaivo: Vaiinti nahenti Kotira uva iriha vi uvarara quahake variavaro uvavano kia vika avu aatoqi variqiro vimanta variavaro vovano tiharo, Kaiqenavu qora kaiqa varaare, timanta vika vira uva iriha Kotira uva qaqira ke variarave.

¹⁴ Auru hininavu auqurora nimirivano qampiqa toraqi hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva iri, viraqaahai vika vatani vo maara vo maara vairara iriqi viha, vika nai airaira varerarave, vika nai vatani vaiha quaherarave, vi haikararaqai noraiqamake iriqi viha, vika Kotira uva qaqirake kia koqe tavavano irataintemake irataarave.

¹⁵ Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva avu aatoqihai iriqi viha, vika kempukaiqamake

vi uvarara iriqi viha vuru koqe tava, airi tava irataintemake irataarave, tiro.

*Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(Maaki 4:21-25)*

¹⁶ Ihuva minti tivakero maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano ova qumpikero kia kure varakero ova viraqaa aqute vairave. Viva kia ova vira varero tainta ankaraaraqi veta vate vairave. Vaiintivano ova qumpikero vo vaiintinavuvata naavuqi uriqete tavaate tiro, viva ova kantaagaini vate vairave.

¹⁷ Vate maa entara kukegate haikara, vi haikara vi haikara naantiara qovarama kero qoqaaqaima kaanarove. Vate maa entara mantaaqate haikara, naantiara vi haikara vi haikara rantakero qoqaa qaqi kanta vuru kaanarove.

¹⁸ Vo haika vataaina vaiintira Kotiva vira voqavatama amianarove. Vaiinti vovano kia vo haika vataraitiro, nai irikero tiharo, Te inaara haikama vatauro tiainara, Kotiva ekaa viva ina haikara vara qaqinima kaanarove. Kotiva mintiainarara ti, ne vi uvarara iriha rauriha variate, tiro.

*Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Maaki 3:31-35)*

¹⁹ Ihuva mini vaumanta vira novavata vira qatanavuvata vira tavareka aniromanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi naavuqi vaumantara ti, vinavuka kia ho Ihura aaqanto viraiti, vahaagaini vaura.

²⁰ Vinavuka vahaagaini vauvaro vovano Ihura tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata vahaagaini ai tavarekama ani variavo, tuvaro

²¹ Ihuva viraqi ruvaaqumavi vaukara tiharo,

Kotira uva iriha ni variaka, vikama ti novave, ti qata vakaukavarave, variavo, tiro. Turama.

Ihuva aaronaara qio tuvaro tirema vaura
(*Matiu 8:23-27; Maaki 4:35-41*)

²² Vo enta Ihuva nai vaintiaravata votuqi vaarirero Ihuva vikara tiharo, Kaijenavu varuva nora maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tivakero vika hampata mini vura. ²³ Vika namariqi vi vauvaro Ihuva votuqi vaitaviro vauvaro, viraqaahairo aaronaavano noraiqamakeru utiharo namari ventaqiuri uri vauvaro namarivano votuqi mpiqe vaumanta vika namariqi aquviva aumaiqiuri vaura.

²⁴ Vika namariqi aquviva aumaiqumanta Ihura vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqamake tiha, Noravauvo, Noravauvo, tenavu namariqi rupeqa vuarirava aumaiqivo, tuvaro Ihuva himpiro aaronaaravata namariaravata ho eqaane tuvaro aaronaavano rugema vuvaro namarivano otiniro tirema vaura.

²⁵ Namarivano otiniro tirema vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Ne tiriara kempukaiqamake iriataarave, tumanta vika geteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Viva uva tivaro aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, ti. Vika minti turama.

Ihuva vaana hampata vau vaiintira koqema amitora

(*Matiu 8:28-34; Maaki 5:1-20*)

²⁶ Vika votuqi vivi, hini mantaraini Gerasa vataini orurora. Kariri vatavano hini mantaraini vauvaro Gerasa vatavano vutuni hini mantaraini vaura. ²⁷ Vika mini orurovaro Ihuva votuqihairo

vaavi rovaro vo vaiintivano vi vatukaraqihairo vaana hampata vauva oru Ihura vita kora. Vi vaiintiva airi enta variqiro viharo kia utavaaqa-vata nonkiraitiro, kia naavuqivata vaitaraitiro, viva vaiinti qutu vuka ori onavuqi vate vauraqi vaitaqiro vi vau vaiintiva vaura.

²⁸ Viva Ihura taveru oi tivakero Ihura avuqaa ani hiqiriviro vaiharo naveraitiro tiharo, Ihuo, Variqavano nai virini vaira, are vira Maaquvano variarao. Are tiriara nantiarire tirae aniarao? Te ariara mpo tihama kia ti ruqutuane turo, tiro.

²⁹ Ihuva vaanara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turara tiro, vaanavano minti tura. Vi vatanaaka vi vaiintirara qaqi nuantorave tivakeha vira *seniqohai* aiqū kauqū rumpake vatovarovata, vi vaiintiva vika *seni* rumpatora ruqeqaama keharo uvaro vaanavano vi vaiintira aiqi utuqiro qumina vatani vi ani vaura.

³⁰ Mintuvaro Ihuva vaana vira irero, Nena autu raane, tuvaro viva Ihura tiva amiro tiharo, Ti hutu Airitahaakave, tiro. Airi vaanavano vi vaiintira avutaqi vaurara tiro, viva minti tura.

³¹ Vaana vika Ihurara mpo tiha, Kia tinavu *Ruvuqira/Mpumpiqira* tititaane, ti.

³² Minti tivake tavovaro quara airinavu vuruni aumanto aiqinaqaa auhiri ne vaumanta vaanavano mpo tiha, Tinavu tititiraqe tenavu quara avutaqi oru variare, tuvaro Ihuva hove tumanta ³³ vaanavano vi vaiintiraqihai qaqini aitare oru quara vika avutaqi viqetomanta, viragaahai quaravano ekaa kantamaqi otu vi onkaiqi aquvi nora namariqira otu ravara aqu vuvoro namarivano vika raqutu taiqakora.

³⁴ Quaranaavu namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiki vau vaiintinavuka vi haikara tave, viraqaahai aiqutute kante vi oru nora vatukaqi vau vaiinti nahentika ekaa viti viri tiva nimumanta ³⁵ vi vatanaaka vira tavareka oru vi, Ihuva vaunaini orure tavovaro vaiinti qihairo airi vaana atito vaiintiva utavaaqa nonkutero Ihura aiqutaraini oquviro vauvaro vira avu aatovanovata kankoma vuvaro vaumanta vika vaiinti vira tave qetora.

³⁶ Vika vira tave qete vaumanta vaiinti hini-navu vaaka tavoka, vika tiva nimiha tiha, Ihuva minti mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, ti. ³⁷ Vika minti tumanta Gerasa vatanaaka mini ruvaaqumavi vauka voqamake qeteha Ihurara tiha, Oho, ho maihaira nena vuane, tuvaro Ihuva votuqi vaarirero vurama.

³⁸ Viva vireva uvaro viraqihairo vaananavu aitaro vaiintiva Ihurara mpo tiharo, Kairaqe te ai vataake vuare, tuvaro ³⁹ Ihuva aqao tiro, Are nena maaqaini oru vaihara Kotiva ai koqema kero kahaqama amitairara nena navunaaka vi uvara tiva nimiane, tiro. Minti tivakero Ihuva vira atitovaro viva nai vatukaini orurerero Ihuva nai koqema korara tiva nimiqiqiro vi vaurama.

Jairusiva Ihura oru vitakora
(*Matiu 9:18-26; Maaki 5:21-43*)

⁴⁰ Ihuva anirantero varuva namari hini mantaraini oruromanta vaiinti nahenti vira veka mini ruvaaqumavi vauka vira quahama amitora. ⁴¹ Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Jairusiva maara naavuqaa raqikuva orurerero Ihura

aiqutaraini hiqiriviro mpo tiro, Ti naavuni aniane. ⁴² Ti raavura vohaiqa urava ihi 12navu varaiva, viva qutuarirava aumaiqivo, tiro.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Minti tuvaro Ihuva Jairusira vataakero vumanta airi vaiinti nahenti Ihura avataqi viha nai ventake nai ventake i vaura.

⁴³ Minti vuraqihairo nahenti vovano tora rovara varova variqiro viharo 12 ihinavuara vaiharo vo *doktaa* vo *dokta aka* oru taveru ani taveru iharo nai monu taiqa kovaro kia vovanovata vira kahaquvaro vira rovaravano qaqi variqiro vi vauvaro ⁴⁴ vi nahentiva vaiinti nahenti avutaini Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama kovaro vira rovaravano vaaka taiqa vura.

⁴⁵ Taiqa vuvaro Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Tavave ti autama kaivo? tumanta vika aqao kiama tenavuve tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, airi vaiinti nahenti ai tataaqa anihama nai vente nai vente i variavo, tuvaro ⁴⁶ Ihuva aqao tiro, Vovano ti autama kaivo. Te iruraro ti kempuka hinivano tiqihairo aitarero vivo, tiro.

⁴⁷ Ihuva minti tuvaro nahenti viva tiharo, Oho, Ihuva tiriara irirove, tivakero aiqiu kauqu ntiri ntiri i vauvaro orureru Ihura aiqutaraini hiqiriviro vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Ihura tiva amiro tiharo, Ti rovaravano taiqa vuarire ti, tema ai utavaaqa autama kauro. Te mintima kauraro ti rovaravano vaakama taiqa vivo, tiro.

⁴⁸ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho ti raavuravauvo, are tiriara ti kahaqiariravave

tiararoma ai rovaravano taiqa vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane, tiro.

Ihuva Jairusira raavura koqema kora

⁴⁹ Ihuva minti ti vauvaro Jairusira naavuqi-hairo vaiinti vo atitova anirero Jairusira tiva amiro tiharo, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia ravaaqavu kaane, tuvaro.

⁵⁰ Ihuva vi uvara iriro Jairusirara tiharo, Kia getaane. Are tiriara kempukaiqama kehara iri vairaro ai raavuravano ho variarire, tiro.

⁵¹ Minti tivakero Ihuva vira naavuni orurero qumina vaiinti nahenti nititeharo vahaaqaini otu variate tivakero, Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vainti vira noka qokavata, vinavukaqai ntita varero nahenti vaintiru qutu vumanta vatoraqi vura.

⁵² Ekaa vaiinti nahenti vi vaintira turaqi vaiha virara iqi rate vauvaro Ihuva tiharo, Kia virara iqi rataate. Vi nahenti vaintiva kiama qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro. ⁵³ Minti tumanta vika vi nahenti vaintiruva qutu vura tavokara ti, vika Ihura uvara naaraihama amitora. Mintuvaro Ihuva nahenti vainti qutu vura vatora viraqi oriqetero ⁵⁴ vi nahenti vaintira kauqu utu varero vira aarero tiharo, Maa vaintiruvao, himpuane, tiro.

⁵⁵ Ihuva minti tuvaro vi nahenti vaintirura maraquravano qaiqaa naiqaa aintovaro viva vaaka himpura. Ihuva mintimakero, viraqaa-hairo viva viraqi vaikara ho kara vira amiате tiro. ⁵⁶ Minti tumanta vira noka qoka voqamake

kauqu runkinkiri i vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Vate maa haikara tavaara kia voravata tiva amiate, tiro. Ihuva minti turama.

9

*Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nitito-
manta vura*

(Matiu 10:5-15; Maaki 6:7-13)

¹ Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaguma kero vinavuka vaiintiqihai vaana nititeha rovara varekavata koqema nimitaate tiro, Ihuva vinavuka noraiqama kero kempuka nimiro tiharo, ² Ne oru Kotiva raqikina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimihama rovara varekavata koqema nimitaate, tiro.

³ Minti tivakero viva tiharo, Ne vireka iha, kia kauruve, utave, karave, monuve, vo utavaagave, vo haikavata vararaiti, qaqima vuate. ⁴ Ne oru vimanta ta vatukaraqihai niara quaheha ni ntitaivera, ne mini vohaa naavuqiqai variqi vi, viraqaahai vi vatukara mini kema vuate.

⁵ Ne oru vimanta ta vatukaraqihai kia ni quahake ntitaivera, vika nai qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta aiqqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.

⁶ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vo vatuka vo vatuka vi aniha Kotira vakaaka, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi viha rovara varokavata koqema nimite vaura.

*Herotiva Ihura okarara aato tara i vaura
(Matiu 14:1-2; Maaki 6:14-16)*

⁷ Ihuva nai vaintinavu hampata vi kaiqara vi kaiqara vare vauvaro vi uvava vi anuvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauva, vivavata vi uvara iriro Ihura okarara aato taramaairo vi vaumanta hini vaiintinavu tiha, Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tumanta ⁸ hini vaiintinavu tiha, Aqao, tinavu kaivaqava, Elaitaava qaiqaa qo-varaiqama vivo, tumanta hini vaiintinavu aqao ti, Haarua paropeti vaiinti vovano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tura.

⁹ Vika minti ti vauvaro Herotiva nariara tiharo, Te Ionira aunta haaru teqa kaavaunarave. Vaiinti nahenti vo uva vo uva ti varia vaiintiva, viva ta vaiintivae vaivo? tiro. Minti tivakero viva Ihura tavareva auti vaura.

Ihuva kara airiqama kero 5,000 vaiinti nimura (Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ioni 6:1-13)

¹⁰ Ihuva nitito vaiintinavuka oru mini nini, orurante anire vika nai niha kaiqa varo vakaakara Ihura tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Ihuva vokuka mini kero nai vaintinavuqai ntita varero vatuka vo, Besaidaini vumanta ¹¹ mini ko vaiinti nahentinavuka iruvaro Ihuva Besaidaini vireva vumanta vikavata vira avataqi miniara vura. Vikavata Ihura avataqi vuvaro Ihuva vika tavero, vikara quahama nimitaharo mini gumina kanta vaiharo Kotiva raqikiaina vakaakara vika tiva nimiharo rovara varokavata koqema nimate vaura.

¹² Ihuva mintiaairo vuvaro kuari avuvano tuvi vumanta Ihura vaiinti 12navu Ihuva unaini anire tiha, Vaiinti nahenti nititairamanta vika vaiinti

vainaini vatuka vatuka vaiteha kara vara naate. Maini qumina kantave, ti.

¹³ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Ne nentanavu vika kara nimiate, tiro. Tumanta vinavuka Ihura tiva ami tiha, Tenavu mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavataqaima, ntuva tauro. Airi vaiinti nahentima variavo. Tenavu nora monu aqukehae vika kara vara nimirave? ti.

¹⁴ Vaiinti 5,000navu mini vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nenavu vaiinti nahentiara timanta vo kanta 50navu oquvi vaimanta, vo kanta 50navu oquvi variqi vi, mintiake timanta oquvi variate, tiro.

¹⁵ Tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake vikara tumanta ekaa mintimake oquvi vauvaro ¹⁶ Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mparetivata havukavata nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Nenavu vare vaiinti nahenti nimiqi vuate, tiro.

¹⁷ Tumanta vika vare vaiinti nahenti mini oquvi vauka nimumanta vika ekaa ho nomanta, viraqaahai Ihura vaintinavu rutantuto utara vare, vaiinti nahenti kara ho neha hini kara viti qaqi raukutora, vira nuntuke uta 12navu mpiqa kora.

*Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Maaki 8:27-30)*

¹⁸ Vo enta Ihuva nariaraa vaiharo Kotira aare vaumanta vira vaintinavu viva unaini anirovaro

Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Qaqi vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tumanta ¹⁹ vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva haarua paropeti vaiintivano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo ti variarave, ti.

²⁰ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae variavo? tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Are *Mesaiaavano*—Kotiva atitai vaiintivama variarao, tiro.

²¹ Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavuka qioqamatero tiva nimiro tiharo, Ne vi uvara vo vaiintivata kia tiva nimiate, tiro.

*Ihuva nai qutu vuainarara tura
(Matiu 16:20-28; Maaki 8:30-9:1)*

²² Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te Vatani Vatatai Vaintikave. Te aiha vina haikara varaqi vuariramanta Iutaa nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te taaramo enta vari, qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.

²³ Minti tivakero Ihuva vinavuka ekaa tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero vo enta vo enta ti naantiaraini aniarire.

²⁴ Nai vatani qaqi variqiro vuainararaqai no-raiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva

ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

²⁵ Vaiintivano vataini qaqi variqiro viharo ekaa airaira ruvaquma kero vatero, viraqaahairo qutu viro raumpirima virera, vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove?

²⁶ Vaiinti vovano ti kaarave, ti uva kaarave, kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i viraqae te takuqi vai *enselika* vataake tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira naivata qoririma amitararave.

²⁷ Te quqaama turo. Vaiinti hininavu vate maini himpите variaka, vinavuka kiama qumina qutu vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata qovaraiqama vura

(Matiu 17:1-13; Maaki 9:2-13)

²⁸ Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero vohaa uiki varakero viva Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vinavukaqai ntita varero Kotira aarareva aiqinaqaa oru vura.

²⁹ Viva Kotira aare vauvaro vira virivano, vo viri kuquvuvuro vira utavaaqavano hantaiqiharo takuqi vaumanta ³⁰ vaakama vaiinti taaraqanta qovarama vi, vira vataake uva ti vaura. Vitanta autu Mosika Elaitaaka.

³¹ Vitanta qovarama vuvaro kuari vehohaara voqaava vitanta ututuma tomana vitanta Ihura

vataake uva tivaqi viha Ihuva vuaina aararavata Ihuva Ieruharemini qutu vuinararavata tivaqi vura.

³² Ti vaumanta Pitaavavata, vira kena vaiinti-tantavata, avu tauntomanta vaitake himpi tavovaro Ihura vaatavano vo qaramaviro kogema vuvaro vira mpeqa okaravano takuqi vaumanta vaiinti taaraqanta Ihura vataake himpite vaura.

³³ Vi vaiintitanta Ihura mini ke vireka uvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, kogemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu kaqake ari-ara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro. Pitaava kia nai tu uvara okara kankoma kero iriraitiro, viva hampiqamakeru vi uvara tura.

³⁴ Pitaava minti ti vauvaro tonavuvano qovarama viro, hihipaama viro vika avutaiqama komanta Ihura vaintinavu virara qeteha vauvaro ³⁵ uvavano tonavuhairo tiharo, Maara ti Maaquve. „Ti kaiqa vara timitaare ti,„ te vira kaama taunarave. Ne vira uvama iriate, tiro.

³⁶ Tonavuhairo vi uvara tiva taiqa komanta vinavuka tavovaro Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu evaara variha, vi entara tavo haikarara kia vo vaiintivata tiva nimura.

*Ihuvu vo vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Matiu 17:14-21; Maaki 9:14-29)*

³⁷ Vira qararaa vinavuka aiqina mini ke, otu vumanta vaiinti nahenti airitahaa urure Ihura vita kora.

³⁸ Vira vita kovaro vaiinti vovano vaiinti nahenti nivutaqihairo Ihura naveraitiro tiharo,

Maara ti variara vaiintio, te ariara mpo tihama ti maaqu ani tavaane turo. Ti maaqu vira vohaiqaqaive. ³⁹ Vaanavano oi tivakeharo vaakama ti maaqu ravaaqavuke vaivaro viva aiqū kauqu raqikika raqikika i vaivaro taara-paravano vira noqaahairo re vairave. Mintiaqi viharo vaanavano kia vaaka vira tuta karaitiro, qaqi vukaiqamakerō vira aruqiro vi vairave. ⁴⁰ Te ai vaintinavuara mpo tihama, Vaana vira atitaivaro qaqini vuarire, turamanta vika vira atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.

⁴¹ Vaiinti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne koqe aaraqaqai nuataara vaimanta ne kia avuqavu aaraqaa ni variavo. Ne Kotirara qumimaqama kehama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampati variqi virerave? tiro.

Minti tivakero viva vaiinti virara tiharo, Nena maaqu vita varera maini aniane, tuvaro ⁴² vaiinti viva nai maaqu vita varero ani vauvaro vaanavano vira maaqu ruqutu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vira vaata raqikivi raqikivi i vauvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kero, vainti vira koqema kero nai qora amura.

⁴³ Vira nai qora amumanta ekaa vaiinti nahenti kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, Kotira mpeqavano voqavatama vaivo, tura.

*Ihuvā nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Maaki 9:30-32)*

Vaiinti nahenti Ihuva vo kaiqa vo kaiqa varorara kauqu runkinkiri i vauvaro ⁴⁴ Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te ni tiva nimirera iaina uvara

kiama ne tauru kaate. Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaira ti ravaaqavu vare nora vaiintinavu kauquqi vuru kevarave, tiro.

⁴⁵ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Ihura vaintinavu vi uvara kia kankomake iriate tiro, vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vinavuka qetehama kia vi uvara okarara Ihura irora.

*Tinavuqihairo tavave avuhainaa vaiintivano varianarove? tura
(Matiu 18:1-5; Maaki 9:33-37)*

⁴⁶ Ihura vaintinavu vo enta tirorira uvaiqiha tiha, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti vauvaro ⁴⁷ Ihuva vika nai aatoqi iru uvara vivavata iriro, viraqaahairo Ihuva vainti naati voru vita varero vara viri nai tataaqaini himpimatero ⁴⁸ vika tiva nimitiro tiharo, Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vainti naatira quahama amiteharo viva tivatama quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove. Niqihairo ni naantiaraini inaara autu vairava, vivama ni nivuni vaiharo nora autu vataava varianarove, tiro.

*Vo vaiintivano Ihura autuqaa kaiqa varora
(Maaki 9:38-40)*

⁴⁹ Ihuva minti tuvaro Ioniva tiharo, Nora Vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autuqaa vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.

⁵⁰ Minti tuvaro Ihuva Ioniravata, nai vainti vonavuvata, tiva nimiro tiharo, Aqao, vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu kahaqama timitaariravama varianarove, tiro. Ihuva turama.

Sameria vatanaaka Ihura kia quahama amitora

⁵¹ Ihura vita varero naaruvaini vuaina entava aumanto anirovaro Ihuva Ieruharemini vuaina avu aatova vauvaro viva mini vireva vi aararaqaa viro.

⁵² Aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu naane nititomanta vinavuka avuni vi, oru Sameria vatanaaka vatukaini orure Ihuva vaitaaina naavura qerama amitarare tumanta vi vatanaaka tiha, ⁵³ Aqao, Ihuva Ieruharemini vuariravara tiro, kia ho maini vaitaanarove, tura.

⁵⁴ Minti tumanta Ihura vaintitanta Iemika Ionika vi uvara iruvaro vitanta arara itomanta Ihurara tiha, Noravauvo, are hove tirage tetanta naaruvaini naverai tiariraro ihavano tuvu maa vatanaaka tatoqa kaarire, ti.

⁵⁵ Vitanta minti tuvaro Ihuva tuqantaaviro vitanta nitiharo tiharo, Kia minti tiate, tiro. ⁵⁶ Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata vi vatukara mini qaqirakero vo vatukaini vurama.

Ihura avataqi vireka auti vau vaiintikara tura (Matiu 8:19-22)

⁵⁷ Vinavuka aarana vi vauvaro vaiinti vovano orurero Ihurara tiharo, Te ai vaintiqama virerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.

58 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, «Are ti tivataqi vireva ihara paparuqa iro-rave.» Qaakau vairivano nai ntoma tairaqi vaite vairave. Uvirivano nai *navuqi/naavuqi* vaite vairave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.

59 Ihuva minti tivakero viva vo vaiintiaira ti tivataqira aniane tuvaro vi vaiintiva tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro ⁶⁰ Ihuva aqao tiro, Kairamanta qutuvi vaiintika nai qutuvi vaiintika quntama taate. Are kia mintiraitira, Kotiva raqikiaina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane, tiro.

61 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano tiharo, Nora Vaiintio, te ai avataqi vireve. Are hove tiraqe te tenta navunaaka inaini vuarirauka oru vika kauqu nimi, ho vuro tivake aniare, tiro.

62 Minti tuvaro Ihuva virara aqao tiro, Vaiinti vovano kaiqa korareva viharo kia avuniqai tavamaqiro viraitiro, viva tuqantaaviro quminaini viti viri tavamaqiro virava, vi vaiintiva kia ho Kotiva raqikiaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiranove, tiro.

10

Ihuva 72 vaiintinavu nititomanta vura

¹ Noravano minti tivakero viva vaiinti vonavu 72navu noraiqama kero vinavuka nititero tiharo, Nenavu taaraqanta taaraqanta vihama, te virera iaina vatukara, vo vatuka vo vatukaini nenavu naane ti tivuni vuata, tiro.

² Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Airi kara iratero mpeqaiqamavi vaimanta kara qantu vare ani vaiintika kiama airi variavo. Ne Naaho Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira vuate. ³ Ho ne vuate. Te ni nititaari ne sipisipi naati voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave. ⁴ Ne vihama kia monuve, utave, aiqunonki haikarave, vare vuate. Aaraini vihama kia qumina vo vaiinti vo vaiinti hampata uva mantamaqi viraiti, qaqi vuate.

⁵ Ne naavuqi orure naavuqi vaikara uva manteha mintima tiate: Kotiva ni quahama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiate. ⁶ Ne minti tivake tavaivaro vaiinti vovano vi uvara quahairera, Kotira aareha vi vaiintira koqema amitaane tiate. Tavaivaro vo vaiintivano vi uvarara kia quahairera, kia vo uvavata vira tiva amiata.

⁷ Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varairaqaahairo nai koqaa ho vare vairara ti, ne vatukaqi oru vaiha, vohaa naavuqiqaima variqi vimanta vika nai nimi namari kararaqaima neha variate. Kiama vo naavuqi vo naavuqi nihama kara naate.

⁸ Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka ni quahama nimitaha niara tinavu vataake variate tivera, vika nimi kararaqai neha ⁹ vi vatukaraqai aihavi vaiinti nahentika koqema nimate vi vatanaakara tiha, Kotiva vaiinti nahentiaa raqikiarirava ni aumanto aniraivo, tiate.

¹⁰ Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka kia ni quahama nimitaraiti, niara kia tinavu vataake variate tivera, ne vika qaqirake aaraqaa

oru himpите vaiha ¹¹ mintima tiva nimiate: Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumanto anirai uvara ni tiva nimiare turamanta, ne tinavu qoririma timitaara kaara, tenavu tentanavu aiqugaahai ni vatukaqiraa konkoma nunkake kia qaiqaavata orurante anirerave, tiate. ¹² Naantiara Kotiva ekaara entaqaa ko tiharoma vikaqaa uva vatairava Sodomi vatanaakaqaa uva vatainaravata aatara kaanarove.

Vaiinti nahenti Ihura qoririma amitokara mpo tiva nimitora
(*Matiu 11:20-24*)

¹³ Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te niara ohoma tiva nimate vauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nai vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio. ¹⁴ Ekaara entaqaa Kotiva ko tiharoma vikaqaa uva vatairava Taiaa vatanaakaqaave, Saidoni vatanaakaqaave uva vatainaravata aatara kaanarove.

¹⁵ Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqe naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ni uva irira vaiintiva, vi vaiintiva ti uvavata irianarove. Ni qoririma nimitaira vaiintiva, vi vaiintiva tivata qoririma timitaanarove.

Ti qoririma timitaira vaiintiva, vi vaiintiva Kotiva ti tititairavata qoririma amitaanarove, tiro.

Ihuva 72vaiintinavu nititoka qaiqaa orurante anura

¹⁷ Ihuva minti tivakero vaiinti 72navu nititomanta vika mini oru nini, viraqaahai quahake orurante Ihuva vaunaini anura. Vika anire Ihura tiva ami tiha, Ike, Noravauvo, tenavu ai autuqaa vaanavuvata nititauramanta vika tinavu uva iriha qaqini aitare variarave, ti.

¹⁸ Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Te tavauraro Sataaniva naaruvaihairo aaquakaa voqaara utukero hiqirivo. ¹⁹ Ne iriate. Te ni noraiqama kauramantara ti, ne vaivaro *uqahive/quaihave*, vaiinti nkaqe vai toveqikave, vika vaimanta ne vika vaura qaqima aiqumtavaqi nivarave. Ne homa ti navutaara «Sataanira» kempuka aatara kaivaro kiana vo haikavanovata ni qoraiqama nimitaanarove. ²⁰ Vaananavuvano ni uva iriha aitarerara, kia ne virara quahaate. Ni nutu naaruvaini qara ruva taainara, ne virara iriha quahaate, tiro.

*Ihuva quahora
(Matiu 11:25-27; 13:16-17)*

²¹ Ihuva minti tuvaro Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro viva voqamakero quaheharo Kotirara tiharo, Ti Qo, are Noravano naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, are vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autuma viriniqama

kauro. Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.

²² Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ti Qova tiri-ara ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Qaqi vaiintivano kiama ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova viva naiqaima ti okarara iri tavairave. Qaqi vaiintinavu kia ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqai vira okarara iri tavaunarave. Taukae te vika tiva nimiataa irage tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara iri tavevarave, tiro.

²³ Ihuva minti tivakero tuqantaaviro nai vaiintinavugai evaaraiqama kero tiva nimiro tiharo, ²⁴ Ne maa entara tave variarara quahaate. Haaru nora vaiintive, paropeti vaiintive, avuhainaa vaiintive, vika ne tave varia haikara tavaataa iman-tavata, kia ho tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro. Ihuva vi uvara turama.

Nai navutaara kahaqu vaiintirara tura

²⁵ Maara okara ti vau vaiintiva vovano anirero Ihuva hampi uva tiarire tiro Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana kaiqae koqe kaiqa vara kaainaraqaahaie ekaa enta ho qaqi variqi virarave? tiro.

²⁶ Tuvaro Ihuva nai vira irama amitero tiharo, Kotira maara uva qara ntuva tova nana uvae tivatorave? Vira okara nantimae vaivo? tiro.

²⁷ Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Vi uvara maanti-make qara ruva torave:

Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa nena avu aatoqi-hairave, ekaa nena maraqaqihairave, ekaa

nena kempukaqohairave, viraraqai antuqa arirara variane. *(Lo 6:5)*

Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave, tiro. *(Wkp 19:18)*

²⁸ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are mintiaqira viharama ekaa enta qaqi variqira vinarave, tiro.

²⁹ Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihura uva aatara karare tiro tiharo, Aqao, tavave ti navunaa vaiintivano vaivo? tiro.

³⁰ Tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano Ieruharemihairo vatuka vo, Ierikoni vireva otu vurave. Viva aaraini otu vi vaumanta muara vaiintinavu vira ravaaqavuke vira utavaaqa ruqemake vare, vira aavata ruqutuke vate vuvaro vi vaiintiva qutu-viro ruhiqau viro aaraqaa vaurave.

³¹ Viva aaraqaa mini vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vira navunaava, vohaa vatanaava vi aararaqaa tuviharo tavovaro vi vaiintira ruqutuke vatova vauvaro viva qaqi aara hini aovahiantaqaa tuvitarero vurave.

³² Vi vaiintiva qaqi tuvitarero vuvaro vira voqaantema kero, Rivaira vohaa ankuqiraa vaiinti vovano, vivavata Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva tuvurero, vi vaiintiva tuvu vira vini ainima kero tavolo, viragaahairo vivavata qaqirakero tuvitarero vurave.

³³ Vi vaiintivavata qaqi tuvitarero vuvaro vo vatanaa vaiinti, Sameria vatanaa vaiintivano vohaa vi aararaqaaqai tuviharo vi vaiintira tavolo virara mpo ike tiva amitero ³⁴ vira aaqanto oru

vaiharo vahaveraqohairovata, *uainiqohairovata*, vira vaata teqa tora hiqama kero rumpa amitero, vira utu vaaviarama kero nai *donkiqaa* vaari vatero, vira vita varero monu aquukeha vaite vau naavuraqi vuru koqaama kero viraqaata raqiki vaurave.

³⁵ Raqiki kero, vira qararaa viva vireva iharo *silvaa* monu taaraqanta nora monutanta naavu qora amiro tiharo, Are vi vaiintiraqaa koqema kera raqiki vairaqe te mini oru ni, orurante ani are virara voqavata aqukena monura nina qaiqaa amiare, turave, tiro.

³⁶ Ihuva minti tivakero maara okara ti vau vaiintira irama amitero tiharo, Muara vaiintinavu vi vaiintira aavata rugutuke vate vuvaro viva aaraini vaumanta taaramo vaiintinavu vira tuvuvavorave. Taaramo vaiinti vinavukaqihairo tavave vira navunaa vaiinti voqaara vaurave? tiro.

³⁷ Minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva tiharo, Virara mpo ike tiharo kahaqu vaiintirave, tiro. Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Arevata vi vaiintira voqaante iane, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Mataaka Mariaka oru tavora

³⁸ Ieruharemini vi vau aararaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata viharo vo vatukaini orurovaro nahenti vo, vira autu Mataava Ihura quahama amiteharo nai naavuqi vita varero vuru kora.

³⁹ Vuru kovaro Ihuva viraqi vaiharo uva okara vitanta tiva nimiqiro vuvaro Mataara auravano, vira autu Mariava Ihura aiqutaraini oquviro vaiharo vira uva iriqiro vi vaura.

⁴⁰ Mariava iriqiro vi vauvaro Mataava kara qeramateharo airi kaiqa naiqai vareharora tiro, viva Mariarara qora avu aato utiharo Ihuva unaini orurero tiharo, Noravauvo, ti auravano qumina vaiharo kia ti kahaqimanta te tentaraama maa karara qera i vauro. Are kiae virara noraiqaakera irira iarao? Are vira tiva amiraro viva ani ti kahaqiarire, tiro.

⁴¹ Mataava minti tuvaro Noravano vira nai tiva amiro tiharo, Mataao, Mataao, are vo haika vo haikara noraiqaakera iri variararo ai muntuka qoraiqivara variarao.

⁴² Are vohaa haikaraqai noraiqaakera iriataarave. Mariava avuqavuqama kero anirero vi haikarara iri vaimantara ti, te kia vira atitararave, tiro. Ihuva turama.

11

Ne maantimake Kotira aaraate tura (Matiu 6:9-15; 7:7-11)

¹ Vo enta Ihuva vonaini oru vaiharo Kotira aare vaura. Viva Kotira aarama taiqa kovaro vira vainti vovano tiharo, Noravauvo, Ioniva nai vaintinavuara maantima keha Kotira aaraate turave. Arevata tinavu tiva timiraqe tenavuvata avuqavuqamake Kotira aaraare, tiro.

² Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne maantima keha Kotira aaraate:

Tinavu Qo,

tenavu ai autu takuqi vaira tuahere vauro.

Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.

³ Tenavu kara naainara vo enta vo enta tinavu timiane.

⁴ Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta tenavu kia náí iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera arevata tenavu ai uva raqa kaaina uvara nunka kera tauru timitaane.

Are kia qaqi kairaro qora kaiqavano tinavu avataarire.

Minti tivakeha Kotira aaraate, tiro.

⁵ Ihuva minti tivakero nai vaintinavuara tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave. Niqihairo vovano enta tavaarana nai navunaara qentiana orurero tiharo, Ti vaiintio, qamaa taaramonavu timiane.

⁶ Ti tonti vovano niara aaraihairo ti naavuqi aniraivaro kara kia vaimantave, tiraro vira navunaava tiharo, Qaqira kera vuane. ⁷ Te qenti paama tivake tintate tenta vaintairaravata vaitema vauro. Kia te himpi kara ai amirarave, tianarove.

⁸ Minti tiraro viraqaahairo vira navunaava vuavimakero naari vairaro qaiqaa qaiqaavata viva minti tivagiuro vuantorave tiro, kara vira amianarove. Viva kia virara ti navunaarave tivakerovauye kara vira amianarove. Viva vuavimakero ti vainara, virara iriharoma viva himpiro vi karara vira amianarovema turo.

⁹ Virara irihama te ni tiva nimiari iriate. Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni nimirire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire. ¹⁰ Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.

11 Ni vainti qokavaraqihairo tavave vira maaquvano havuka ti timiane tirara are memaru nena vainti aminarave? 12 Ai vaintivano kokoraara auru ti timiane tirara are vaiinti nkaqaaina toveqirae vira aminarave? 13 Aqao, ne kia koqe vaiinti vaihavata, ne nenta vainti koqe haikaqai nimi variarave. Ho Kotiva vo? Ni gova Kotiva naaruvaini vaivave nivata aatara kero uritarero paruma kero koqe haika vaiinti nahenti nimi vaivama vaivo. Vovano vira Maraqrara naariraro Kotiva paruma kero nai Maraqrura vira amianarove, tiro. Ihuva turama.

*Belsebuliva Ihura kahaqi vaivo tura
(Matiu 12:22-30; Maaki 3:20-27)*

14 Kia uva tu vaanava vaiinti vo avutaqi vauvaro vaiinti vivavata kia uva tura. Viva mintima vauvaro vo enta Ihuva vi vaiintiraqihairo vaana vira atitovaro qaqini aitarero vuvaro, viraqaa-hairo vaiinti viva ho uva tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira tave, ike tiha kauqu runkinkiri iha vaura.

15 Mintumanta hini kuka aqao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vaivo, ti.

16 Vika minti tumanta vaiinti vonavuvata Ihura avateha tavareka auti vaiha Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa varairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, tura.

17 Vika minti tuvaro Ihuva vika nai aatoqi irito uvara iriro, viva vika tiva nimitiro tiharo, Vohaa vatanaaka vaiha tuqavuvi nai ari nai ari iha variqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave.

Vohaa naavuqi vaika rairavi nai ari nai ariha variqi vivera, vika kia ho vaivarave.

¹⁸ Sataaniva raqiki vaika rairavi nai ari nai ari ivera, vika kia ho vaivarave. Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. ¹⁹ Ho vo vaiintinavu ni avataqi vi variaka, vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiqama kaimantae vinavuka mintiavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia vaiintika, vikama ni uva rahake tavehama hampi uvaveqaima tivarave.

²⁰ Kotiva ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite vaunarave. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

²¹ Kempuka vaiintivano huru kaavu vaqantuva vatero nai naavuqaa raqikiharo vaivaro viva vatai onaanava ho vairave. ²² Mintimakero vaivaro kempuka vaiinti vovano vira aatara kaarirava anirero vikantiro raqiharos vira aatara kero, naavu qova huru kaavu toteharo ho raqirerave ti haikara viraqaahairo raqiakero varero, vira onaana rairakero voka voka nariara nariara nimianarove.

²³ Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaigama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti hampata ti sipisipi ruvaquma timite vai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirima kaariravama vaivo.

*Ihuva vaana okarara tura
(Matiu 12:43-45)*

²⁴ Vaanavano vaiinti vaataqihairo aitarero viva aahara vatavaura viharo, kaiqe auraara variqi vuare tivakero tavaivaro kia auraara variaina

aarava vaivaro viva tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavuraqi vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero ²⁵ oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro ²⁶ vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare vari-aka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave. Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave. Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama turo, tiro.

Quahe okarara Ihuva tura

²⁷ Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaqihairo vo nahentivano Ihura aarero virara tiharo, Ike, ai vatakeru naama ami nahentiva, viva voqamakero quaheharo vaivo, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kotira uva iriha avataqi ni vai vaiinti nahentika, vikama quaheha vaivarave, tiro.

*Nora kaiqa tinavu humiqaaane tura
(Matiu 12:38-42; Maaki 8:12)*

²⁹ Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti vokukavata vira uva irireka ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika ne qora kaiqaqai vare vaiha Kotirara qumimaqamake ni variarave. Vika nora kaiqa tinavu humiqairaqe tenavu vira taveha, ariara quqaa vivave tiare, ti variarave. Ho kia te ne tintemake mintirerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara untema kero, Kotiva naantiara tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne kankomake ti okarara irivarave.

30 Haaru Ninivehainaaka Ionaava vare vau kaiqara tave Ionaarara tiha, Kotiva vira ati-taivaro vi kaiqara vare vairave, turave. Te Vatani Vatatai Vaintikama vauro. Ne maa entara varia vaiinti nahentika ti okarara kankomake iriate ti, te Ionaava untemake irerave.

31 Haaru ni kaivaqava Soromonuva koqe avu aato vauva, viva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebahainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, viva naantiara ekaara entaqaa vaiharo niqaa uva vateharo niara mintima tianarove: Te niaraihai Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave, tianarove.

32 Haaru Ionaava Kotira vakaaka tiva nimu-manta Ninive vatanaaka qora aara qaqira ko-rave. Vi vatanaaka minturara ti, vika naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vatevarave. Vika niara mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva iriha viraqaahai qora aara qaqira kaavaunarave. Ne vauvaro vovano Ionaaravata uri aatarako vaiin-tiya Kotira vakaaka ni tiva nimi vaumanta ne kia vira uva irurave, tivarave.

*Ai avuvano vaata ovama vaivo tura
(Matu 5:15; 6:22-23)*

33 Vovano ova qumpikero kia mantaagainaini vate vairave. Viva kia kure varakero viraqohairo aqute vairave. Vaiinti nahenti vira naavuqi oriqeteha ho tavaate tiro, viva ova qumpikero virini kantaagaini vate vairave.

³⁴ Avuvano ova voqaara iteharo vaata ruvaahama amite vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove. Ai avu qora avu vairera, ekaa ai vaatavano konkiraiqama vuanarove.

³⁵ Ho mintirara raurihara variane. Hauri ai vaataqi aatitaa ina haikava kia vairaro konkiraiqiaina haikavaqai viraqi variantorave.

³⁶ Ai vaataqi kia konkiraiqiaina haikava voqavanovata vairaro aatitaarira haikavaqai vairera, ai vaatavano ekaama ova voqaantema kero, koqema kero iteharo varianarove, tiro.

Parasi vaiintinavuara tura

(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 20:45-47)

³⁷ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uva tiva nimi taiqa kovaro Parasi vaiinti vovano ani tintira kara naane tuvaro Ihuva vikantiro oru kara nareva oquvi vaura.

³⁸ Oquvi vauvaro Parasi vaiinti viva tavovaro Ihuva kia kauqu hiqama karaitiro, kara nareva auti vauvaro viva vira taveru ravuku vura.

³⁹ Vira kaara ravuku vuvaro Noravano Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiintivano *kaap u* vata tanuvata hiqeharo qumina pahainiqai hiqaintemake, ne kia nenta avu aatoqi hiqaraiti, ne nenta vaatainiqai hiqe variarave. Ni avu aatoqi vo airaira vo airaira varevavata, qora kaiqa vare okaravavata, mpiqaro vairave.

⁴⁰ Ne vueraiqiha variakave. Kotiva ni vaata autu taiva, vivama ni avu aatovata autukairave.

⁴¹ Ne nenta vo airaira vo airaira vate haikara varake vehi vaiinti nimivaro ni avu aatovanovata homa takuqiro varianarove.

⁴² Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotiva uva maara vo tiva taira, ne vi uvaraqaí irihama ne avuqavuqamakeha nana nana naahoe rairake 9navu nenta vare vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvaraqaí irihama Kotira uva maara, nora uva ne kia iriha avate variarave. Avuqavu ko ti okararave, Kotirara muntuka vate okararave, ne vi uvara vi uvara qaíqirake kia noraiqaake virara iriarave. Ne Kotira uva inaara uvaqaí irihama, vira uva nora uvavata iriataara vaimanta kia iri variarave.

⁴³ Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne maara naavuqi oriqeteha koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaqaí oquvi vaireka auti variarave. Vaiinti nahenti niara nora vaiintive tivakeha ni uva mantaate tiha, ne *maaketi*qi qumina vi ani variarave.

⁴⁴ Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne nana haika voqaarae variavo? Vaiinti quntama taa vatara kia tavaraiti, qumina vatave tiha vaiinti nahenti vira ventaaqaa vau vi ani i variarave. Ne vira voqaantemake variavo. Vaiinti nahenti kia ni vaaqu kaiqa tavaraiti, ni viri vaataqaí tavehama niara koqe vaiintive ti variamanta ne variavo.

⁴⁵ Ihuva Parasi vaiintinavuara minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva aqao tiro, Maara ti variara vaiintio, are Parasi vaiintinavuara minti tiharama are tinavuaravata qora uva ti variarao, tiro.

⁴⁶ Viva minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne maara uva okara ti variaka, nevata

naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niaravata oho tiva nimitauro. Ne qaqi vaiinti nahentiara vi uvara vi uvara iriqi vuata ti varia-manta, vika vukaari utiha ne maara ntai uvara vikaqaa vataara aqu vare vi variamanta ne nenta kauqu kia voqavata tutuke vika kahaqi variarave.

⁴⁷ Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika paropeti vaiintinavu aruke quntama toraqaa ne ori varake koqemake vaheheqamate variarave.

⁴⁸ Ne mintihama ne nenta kaivaqaukavarara koqemama vika arukorave ti variarave. Ni kaivaqaukavara Kotira uva tu vaiintinavuka paropeti vaiintinavu aruke quntamato vataraqaa ne vahehema nimate variarave.

⁴⁹ Ne minti variarara tiro, Kotiva ekaa haika tave vaiva tiharo, Te paropeti vaiintinavu *aposori* vaiintinavu nititaari vika hininavu aruke hininavu aru ntataqi viha qoraiqama nimatevarave, tirave.

⁵⁰ Maa vatara govaramako entaraqaahai Kotira paropeti vaiintinavu aruqi ani ani vate maa entara aruke uvava, ekaa vi uvava ni vate maa entara variakaqama varianarove. ⁵¹ Hoqarero Abelira arukomanta viraqaahai paropeti vaiintinavu aruqi vivi, vuru Sekaraiaaravata arukorave. Sekaraiaara arukareka iha mura quarato taintava hini mantaraini vauvaro Kotira Naavu hini mantaraini vaumanta vira avutana arukovaro vira naarevano ntorave. Ho vika paropeti vaiinti ekaa arukora kaara Kotiva maa entara varia vaiinti nahentikaqaa vi uvara vataanarove.

⁵² Ne maara okara ti varia vaiintinavuka, ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotira uva okaravano vaimanta ne vi uvara vare varia *kira* totehama kia vi qentira qantuake oriqete vi uvara okara tave variarave. Ne nenta kia vi qentira qantuake tavaraiti, ne vokiaka vireka iaravata kuvai nimate variarave, tiro.

⁵³ Ihuva minti tivakero naavuqihairo vevaromanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vika nirara itomanta Ihurara qora uvama ti vaivo tivake vika tiha, Aniqe tenavu qaiqaavata vira iraariraro viva qora uva tirera, vira *koqira* vita vataare, ti. ⁵⁴ Minti tivake vika Ihurara hampi uva tiarire ti, vo uva vo uva Ihura irama amite vaura.

12

Parasi vaiintinavu una kaiqara rauriha variate tura

(Matiu 10:26-27)

¹ Mintumanta airi tauseni vaiinti nahenti Ihura tavareka anire nai ventake nai ventake iha, nai aiqū nai aiqū ratatiaqāqi vi vaura. Minti vauvaro Ihuva nai vaintinavu naane uva tiva nimiro tiharo, Kaupititiravano qamaa vohaiqa qoraiqama kaivaro ntera viro viraqaahairo ekaa qamaa ntera vintemake, Parasi vaiintinavu nivata qoraiqama nimatevorave. Vika koqe kaiqa varauro tiva keha vaiinti nivuqaaqai unaqaraiqama keha vare varia kaiqararama turo. Ne vika voqaante iarorave tivakeha rauriha variate.

² Vovano tavaantorave tiro aqutaina haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero

qaqi kantama kaanarove. Vate vo haika vo haika kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove. ³ Ne konki-raqi vaiha ti vai uvara naantiara vokika aati-tainaraqaama vaiha irivarave. Ne naavuqi qenti tintate vaiha evaara evaara ti vai uvara, naantiara vi uvara naavu qentiqaahairo naveraitianarove.

*Kotira aatuqai qeteha variate tura
(Matiu 10:28-31)*

⁴ Mpo, ti navunaao, te tiainara iriate. Ni vaataqai arukekara, kia vika naatu qetaate. Vika ni aruke kia ni maraquravata ho arukevarave. ⁵ Ne tararae qeteha vaivarave? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne Kotira aatuqai qeteha variate. Viva kempukavano vaiharo vaiinti arukeharo viraqaahairo homa vira nora iha itainaraqi aqukaariravama vaivo. Eo, te niarama turo, Ne Kotira aatuqai qetehama variate, turo.

⁶ Quqaae vaiintivano monu taarauru aqukeharo uapaa uviri kauqurunavu vare vairave? Ho iriate. Kotiva uapaa uviri vonkuvata kia tauru karaitiro, viraqaavata raqiki vairave. ⁷ Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara, ekaa okara kankomakero tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ntuva tairave. Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uvirivata aatarake variakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

*Ihura autu tiva qovarama kerara tura
(Matiu 10:19-20; 10:32-33; 12:32)*

⁸ Te tiari iriate. Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraigaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha, nai virara tiva qovaramakeha tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirarave. ⁹ Vo vaiintivano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave.

¹⁰ Vaiinti nahenti ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tivatera, Kotiva vika uva homa nunkama nimitaanarove. Mintiharovata, nai Maraqrara qora uva tiva amitera, Kotiva kia vika uva nunka nimitaanarove.

¹¹ Naantiara ti kaarama ni rumpa vare vuru maara naavuqive, *kamaanira* avuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kaimanta vi entara kia ne qetehama nana uvae tirarave tiate. ¹² Vi entara Kotira Maraqravano ni kahaqiharo minti minti tiate tiramanta ne vi uvaraqai vika tiva nimiate, tiro.

Airi airaira vato vaiintirara uva tuqantaakero tura

¹³ Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqihairo vaiinti vovano Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti qova qutu vire iharo ti tinta vakaakantiro nai onaana vataira rairakero timitairave. Mintivaro ti vakaava vi haikara naiqai totero kia tivata raira timivo. Are virara tiraro viva vi haikara tivata raira timiarire, tiro.

¹⁴ Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Aqao, maa vaiintio, tavave ti noraiqama kaimantae te nitanta uva ho avuqavu irarave? tiro.

¹⁵ Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne rauriha variate. Ne airi airairave, airi monu varerave, vi haikarara noraiqaake iriha variqi vivorave. Ne tiha, Airi airaira vateha homa variqi virarave, tivorave. Kia airairavano ni kahaqira ne ho koqemake qaqi variqi vivarave, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Airi airaira vato vaiintiva kara utukero airi kara qantu varero ¹⁷ naiqai tivakero iriro tiharo, Te maa karara ta naavuraqie vatararave? Ekaa ti naavuqi karavano mpiqama vivo, turave.

¹⁸ Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te ekaa naavu rampaike qaiqaa nora naavu, vo naavu vo naavu kaqake viraqi ekaa karavata airairavata vataare. ¹⁹ Te vi kaiqara vara vuru taiqake mintima tirarave: Te koqemakema vauro. Airi karave airi airairave vaimanta te airi ihiaara au-raara variqi viha maa kararavata *uainiravata* namaqi viha koqemake variqi virarave, turave.

²⁰ Vi vaiintiva minti tuvarovata, Kotiva vira tiva amiro tiharo, Kia ai avu aatovata vaivave. Vate maa entara entaqima are qutu vinarave. Are qutu viraro vovanoma ai airaira, tenta totarerave tiana airairara varaanarove, turave, tiro.

²¹ Ihuva vaiinti nahenti mintima kero vi uvara tiva nimi taiqakero viva tiharo, Vo haika vo haika ruvaaquma kero vataainarara noraiqaakero iriqiro vi vaina vaiintira, Kotiva virara tiharo, Are vataana haikara qumina

haikaqaive. Te tavaurara are vehi vaiintiqaima variarao. Are quminama qutu vinarave, tianarove, tiro. Ihuva turama.

*Kia vi haikarara noraiqaake aato utuate tura
(Matiu 6:25-34)*

²² Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire. ²³ Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara ne vai haikava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonkute utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.

²⁴ Ne uviriara iriha variate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero nai naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro Kotiva vikaqaa raqikiharo vika kara nimi vairave. Ho ne vaiinti nahenti uvirivata aatara kaakara tiro, Kotiva niqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove.

²⁵ Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? „Kia vaiinti vovano ho mintianarove.” ²⁶ Ne vi kaiqara inaara kaiqa kia ho vare variarara ti, ne nantihae vo haika vo haikaravata airi avu aato utuqi vi variavo?

²⁷ Ahakaqi qampiye vai *kaampiraara/qinaarara* iriha variate. Vi haikava kia naaunta varakero nai utavaaqa autiraitiro, koqemake qampiye vairave. Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai

kaampivano/ qinaaravano iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.

²⁸ Kotiva vivama ahakaqi vai haikara koqema nimate vairave. Vi haikava vate variqiro vira-manta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikara koqema nimate vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo kiae nivata utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.

²⁹ Kotiva ni kahaqama nimate vairara ti, ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? tivaqi vuata. ³⁰ Vataini variaka kia Kotirara iria vaiinti nahentika vika mintimake variqi viha, vi haikara vi haikara vararekaqai auti variarave. Ne kia vika aanaaraate. Ni Qova ne aavoqi haikarara iriharoma vaivo.

³¹ Ne avuni Kotiva niqaa raqikiainara virara naane noraiqaake iriqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva kara viravata, utavaaqa viravata, ni nimiarire, tiro.

*Naaruvaini koqaa ruvaaquma terara tura
(Matiu 6:19-21)*

³² Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Nenavu vaireka ne ti sipisipinavuma variavo. Ne kia getaate. Kotiva ni qova niara quaheharo vaivara tiro, viva naantiara niqaa raqiki vairamanta ne viva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. ³³ Nenta vate airairara nimiha monu vare, vehi vaiinti nahenti vuru nimiate. Kia nenta koqaa vaaka

taiqaaina *pausiraqi* vataate. Nenta koqaa naaruvaini kia taiqaaina *pausiraqi* vataimanta kia muara varaivaro kia toveqivanovata vira nama taiqa kaanarove.

³⁴ Ne maa vataraqaa koqaa onaana ruvaaqumaqi vivera, ne maa vataraqaa vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave. Ni koqaa onaana naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ne naaruvaini vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave.

Qeramate rauriha variate tura

(Matiu 24:42-44)

³⁵ Ne himpi utavaaqa nonkute vaiha ova qumpite qeramateha variate. ³⁶ Ne kaiqa vaiinti maanavuka aanareha variate. Vira kaiqa vaiintinavu nai nora vaiinti veka qeramate variavaro vika noravano nahenti iraanaini oru niniro vihairo orurantero ani qenti kue kue iharo tavaimanta vira kaiqa vaiintinavu vaakama qenti qantua amitaarave. «Nevata qenti qantuarareka qeramateha variate.»

³⁷ Vika noravano anirero tavairamanta vira kaiqa vaiintinavu kia vaitaraiti, qeramate vaivaro viva ani vika taveru vika quahama nimitaanarove. Viva vika quahama nimitaharo viva kara nimiaina utavaaqara nonkutero nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ne oquvi vaiqe te kara ni nimiare, tivakero kara vika nimianarove.

³⁸ Koqemama vika noravano ani tavairamanta vira vaiintinavu kia vaitaraiti, qaqi himpi qeramate vaivaro enta tavaarave, kokoraaravano uva tinaragaave, vika noravano orurantero aniraanarove.

³⁹ Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo muara vaiintivano ani-ainarara iritirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.

⁴⁰ Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqama te tuvirerave, tiro.

Kaiqa vaiinti taaraqantaqaa uva tuqantaakero tura

(Matiu 24:45-51)

⁴¹ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are uva tuqantaakera tianara, vi uvara tinavuraqaaie tiarao, ekaa vaiinti nahentiaravata iriharae vi uvara tiarao? tiro.

⁴² Pitaava minti tuvaro Noravano tiharo, Koqe avu aato vataa vaiintivano nai nora vaiintira noraiaqakero iriharo kaiqa vara amite vaira vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae varianarove?

Viva maantima vaina kaiqa vaiintira voqaarama varianarove: Vira nora vaiintivano niara aara vire iharo vi vaintira noraiaqama kero virara tiharo, Arema vo kaiqa vaiintinavuqaa raqikiharama vo enta vo enta kara rairakehara vika nimiane, tivakero ⁴³ oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva uva tinantema kero kaiqa vare vairera, viva virara voqama kero quahaanarove. ⁴⁴ Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiaqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.

⁴⁵ Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, viva nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano qakoma keroma orurantero anianarove, tivakero viraqaahairo nai kena kaiqa vaiinti nahentivata ntaihamaqiro viro, airi kara namaqiro viharo iha namarivata neharo vueraiqiharo mintiaqiro vi vairera, ⁴⁶ vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa taverona kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero vatero, vira atitama kero tiharo, Are kia ti uva iriaka vainaini vuane, tianarove.

⁴⁷ Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara iriro qaqira kero kia qerama tero vi kaiqara varairaro vira kaara vira nora vaiintivano vira qorahaama ruqutukero kaavu umiqake vataanarove.

⁴⁸ Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara kia kankomakero iriraitiro, vivavata qora kaiqa varairera, vira kaara vira noravano vira inaaraiqaqai ruqutuanarove.

Airi haika vareka vaivaro Kotiva vikara airi haika tinta timiate tianarove. Airi haika voqavata varaina vaiintiva vairaro Kotiva virara airi haika voqavata tinta timiane tianarove.

Te vaiinti nahenti raira karera tuvuraukave tura

(Matiu 10:34-36)

⁴⁹ Te iha tuta kaariraro itaarire ti, vatani tuvuraukave. Ike, te vi ihara vaaka tuta kauraitirio, te virara hovema turaitirio.

⁵⁰ Te namari vo vararera una namarira kiama varauro. Te vate vira veka vauraro ti vo-gamakero maara ntaimanta vauro. Te minti-make variqi vi viraqaahai vi namarira vare te ho vairarave. „Ihuva vi uvara minti ti-haroma uva tuqantaakero vika náí vira qoriri-make arukaivaro qutu vuainarara tura.»

⁵¹ Ne tiriara tihama, Vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqamavi variate tiro viva tuvirave, ti variarave? Aqao, kia te virara iriha tuvuraukavauve. Vaiinti nahenti rairavi variate ti, te tuvuraukave.

⁵² Maa entaraqaahai vohaa naavuqi vainavuka kauqurunavu rairavi taaraqanta vohaiqavano navutaiqiha taaraqanta vataake raqivarave. Taaraqantavano navutaiqiha taaraqanta vohaiqa vataake raqivarave. ⁵³ Vira qova nai maaquntiro navutaiqiraro vira maaquvano nai qokantiro navutaiqianarove. Vira nova nai raavurantiro navutaiqiraro vira raavuravano nai nokantiro navutaiqianarove. Vira tonanova nai naaqtuntiro navutaiqiraro vira naaqtuvano nai tonanokantiro navutaiqianarove, tiro.

*Maa entara qovaraiqiainara vira okarara tura
(Matiu 16:2-3)*

⁵⁴ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimiro tiharo, Ne tavaavaro tonavuvano vihairo anirero noteharo hinkura ari vaimanta ne tiha, Aaqu rievave, tiavaro aaqu rirave. ⁵⁵ Ne tavaavaro kuaharavano uti vaimanta ne tiha, Uvihaanarove, tiavaro uvihairave.

⁵⁶ Ike, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne vi haikara vi haikara ho ampeqamake tave, nantihae ne vate maa entara qo-varaiqiaina okarara kia ampeqamake tavaavo?

*Nena ko vaakama avuqavuqama kaane
(Matiu 5:25-26)*

⁵⁷ Ne nantihae kia nentavano rahake nana uvavano avuqavu vaivaro nana uvavano kia avuqavu vaivo ti variarave? ⁵⁸ Vovano ariqaa uva vatero *ko* naavuqi ai vita varero vireva irera, vikantira aaraini viharama vaaka vi uvara avuqavu qiane. Hauri viva ai vita varero *iasivano* inanaini vuru kairaro *iasivano* ai kiripu kauquqi kairaro vuru ai karapuhiqi aqukaantorave.

⁵⁹ Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasivano* tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

13

Qora aara qaqira kaate tura

¹ Vi entara vaiinti vonavu anire Ihura tiva ami tiha, Karirihainaa vaiintinavu Kotirara *ofaa* iha quara amitaare tuvaro, *kamaanira* kaiqa varai vaiintiva, Pairaatava anirero vi vaiintinavuka arukovaro vi vaiintinavuka naarevanovata, vinavuka vaaka aruko aantaura vira naarevanovata, vohaaraqiqi avitumavi ntorave, ti.

² Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Karirihainaa vaiintinavu mintimake qutu vurara ti, ne nantimake vi haikarara iriavo? Ne tiha, Vinavuka vaaqu kaiqavano ekaa Kariri vatanaa vaiinti

vika vaaqu kaiqavata uri aatara kaira vira kaara vinavuka mintimake qutu vurave, tiavo?

³ Kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave.

⁴ Haaru vatuka vo Siromini ori naavu vukaiqamake vaavi kaqato naavuva raputama viro hiqiriro vaiinti 18navu ruqutu taiqa korave. Vi vaiintinavuka vo? Ne vinavukara nana uvae tiavo? Ne tiha, Vinavuka qora kaiqavano Ieruharemhainaaka qora kaiqavata uri aatara kovaro vira kaara naavu viva raputama viro vika ruqutu taiqa korave, tiavo?

⁵ Aqao, kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave, tiro.

Fiki katariana uva tuqantaakero tura

⁶ Ihuva minti tivakero viva vinavuka vo uva tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vaiintivano nai naaho ututuraqi *fiki* katari vo ututorave. Vi vaiintiva katari ututero variro vo enta kaiqe oru vira tava hiqike naare tivakero oru tavovaro kia vi katariva tava irorave.

⁷ Kia tava irovaro nai kaiqa vaiinti avuhainaarara tiharo, Tavaane. Te taaramo ihia vi aniha maa katariva tava iraaingarara tavauraro kia iravo. Are vira teqa qaqirama aqukaane. Vi katariva qaqi vaiharo koqe vata qumina taiqa kaantorave, tuvaro ⁸ vira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Vohaa ihia vira qaqi kairaqe te vira okaraqi nteraaina vatara quvike quntama taariraro tava iraarire. ⁹ Vo ihi tavairaro tava irairera, are vira qaqi kaane. Kia

tava irairera, are homa teqa kenarave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Ihuva Maara Entaqaa nahenti vo koqema kora

¹⁰ Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavu voqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vauvaro ¹¹ nahenti vovano viraqi vaura. Vi nahentiva vauvaro vaanavano viraqi vauva vira aihavi haikara amuvaro nahenti viva ¹⁸ ihinavuara variqiro viharo rovava vare vaura. Vira tauvaqavano kia vaaviarama vairaitiro, qaqiqai kankakaama viro vaura.

¹² Vi nahentiva mintimakero vauvaro Ihuva vira taveru vira aaramakero tiharo, Nahentivauvo, te ai rovava taiqama amitauro, ¹³ tivakero viva nai kauqu nahenti viraqaa viti vatovaro vi nahentiva vaakama vaaviarama viro vaiharo Kotira autu tuahere vaura.

¹⁴ Kotira autu tuahere vauvaro Ihuva Maara Entaqaa vi nahentira koqema korara tiro, vira kaara maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira arara itovaro viva vaiinti nahentiara tiharo, Aqao, kaiqa vare varia entava 6navuma vaivo. Vovano ni vaata koqema nimitaarire ti, ne vi entanavuraqaa aniate. Kia Maara Entaqaa aniate, tiro.

¹⁵ Vi vaiintiva minti tuvaro Noravano Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne ekaa vaiha Maara Entaqaa nenta purumakauve, *donkive*, naavuqihai ruhaaqi vare vahaqaini veva keha namari nimi variarave. ¹⁶ Maa nahentiva, viva ni kaivaqara Eparahaamira naintivano vaivaro Sataaniva ¹⁸ ihinavuara vi nahentira rumpa

tairave. Homa Maara Entaqaa te vira kuvantu amitararave, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tumanta vira navutaaka Ihura uva iriha kauri vaura. Vika mintumantavata, qaqi vaiinti nahenti Ihuva kaiqa varorara iriha Ihura quahama amitora.

*Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:31-32; Maaki 4:30-32)*

¹⁸ Ihuva tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana haika voqaarae vaivo? Ne vira okara iriate ti, te nana haikaqaae tuqantaake tirarave?

¹⁹ Ho te *masteti* auru inaara auruara tuqantaake tirerave. Vaiintivano *masteti* auru naahoci qinta taivaro qampiqaviro katari voqara vaivaro uvirivano vira kaaraqaa utama viharo vairave, tiro.

*Mpareti noqa virara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:33)*

²⁰ Ihuva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Kotiva raqikiarirava nana haika voqaarae vaivo? ²¹ Viva kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi* vataakero tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi* hampata avituma viro ekaa ntera kaivaro noqa vi vairave, tiro.

*Ihuva inaara qentiara tura
(Matiu 7:13-14, 21-23)*

²² Ihuva minti tivakero Ieruharemini vu aararaqaa viharo nora vatukaqivata, inaara vatukaqivata, koqe uva vakaaka vi vatanaaka

tiva nimiqiro vi vaura. ²³ Minti tiva nimiqiro vuvaro vaiinti vovano tiharo, Nora Vaiintio, naantiara Kotiva tinavu vaiinti nahentiqihairo kia airi ntitaraitiro, taaraiqae ntitaanarove? tiro.

Viva minti tuvaro Ihuva ekaa vika tiva nimiro tiharo, ²⁴ Naaruvaini vi varia qentiva inaara qentiqaima vaivo. Ne vukaari utukehama vi qentianara vuate. Te ni quqaama tiva nimuro. Airi vaiinti nahenti viraqi virare tihavata, kia ho vivarave.

²⁵ Hauri naavu qova himpiro genti tinta tairamanta ne vahaaqaini vaivorave. Ne vahaaqaini vaiha genti kuekue iha tiha, Mpo, Noravauvo, genti qantua timitaane, tivaro viva tiharo, Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave, tianarove. ²⁶ Viva minti tiramanta ne tiha, Aqao, tenavu ai vataake kara nauraukave. Are tinavu vatukaqi vaihara tinavu uva tiva timi variaraukave, tivaro viva qaiqaa tiharo, ²⁷ Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka ti aaqantohai vinuate, tianarove. Naavu qova niara mintima tianarove, tiro.

²⁸ Ihuva minti tivakero tiharo, Ne naantiara tavaimanta ni kaivaqaukavara Eparahaamivavata, Aisaakivavata, Iekopivavata, ekaa paropeti vaiintinavuvata, Kotira vatukaqi vaimanta ne aaqaini vaiha iqi rateha nenta aarai tenti aneha vaivarave.

²⁹ Naantiara vaiinti nahenti ekaa hihai hihai ani Kotiva raqikina vatukaraqi ukuvi vaiha kara nevarave. ³⁰ Vate naantiaraini variaka, vika

uritare avunima vaivarave. Vate avuni vari-
aka vika naantiarainima tuvitare vaivarave, tiro.
Ihuva turama.

*Ihuva Ieruharemi vatanaakara mpo ike tiva
nimitora*

(Matiu 23:37-39)

³¹ Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu anire
Ihurara tiha, Himpira aitarera vo vatukaini
vuane. Herotiva ai arukareva auti vaivo. Are
maini vairaro ai arukaantorave, ti.

³² Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro
tiharo, Ne qaakau vairi vira vuru tiva amiata. Te
vatevata huravata vaana nititamaqi viha vaiinti
nahenti kogema nimitaqi virelave. Mintiaqi
vihama hura mora vira qararaa tenta kaiqa vuru
taiqa karerave. Ne mintima vira tiva amiata.

³³ Te vatevata, huravata, moravata, aaraini
vatavau virelave. Kia qumina vataini paropeti
vaiinti aru kevarave. Ieruhareminima vira aru
kevarave.

³⁴ Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemi-
hainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke
variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta
ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave.
Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainan-
temake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha
niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti,
ti qoririma timite variavo.

³⁵ Vira kaara Kotiva ni qaqira kairaro ni
vatukaqi kia vaiinti voqavanovata vairaro
qumina vataqaima varianarove. Te tiari iriate.
Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te
qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake
taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira

Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

14

Aiqu kauqu noqavu vaiintira Ihuva koqema kora

¹ Vo enta Maara Entaqaa Ihuva Parasi vaiinti nora vaiinti naavuqi kara nareva vumanta viraqi vauka viraqaa avu vate vaura.

² Mintuvaro Ihura tataaqa vaiinti vovano vira aiqu kauqu noqa vuva vauvaro Ihuva vi vaiintira taveru, ³ maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, irama nimitero tiharo, Tenavu Maara Entaqaa vaiinti kahaqiha vira vaata koqema kaarera, tenavu mintihae tentanavu maara uva raqae kararave, kiae raqa kararave? Ne tiqe iriare, tiro.

⁴ Ihuva minti tumanta vika kia uva voqavata tiraiti vauvaro, Ihuva vi vaiintira vitakero vira vaata koqema amitero vira atitovaro vura.

⁵ Vuvaro Ihuva viraqi vaukara tiharo, Niqihairo ni maaquvanove, ni purumakauvanove, maiqaqi aqu virera, ne kiae Maara Entaqaa vira rarau vaari qaqini kevarave? tiro.

⁶ Ihuva vikara minti tumanta vika nai vira tiva ami uvava kia vaumanta tirema vaura.

Kia nenta autu tuaheraate tura

⁷ Ihuva naavu viraqi vaiharo tavomanta kara nareka anuka hininavu koqe taintaqaqai oquviha vaireka auti vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimito tiharo,

⁸ Vaiintivano nahenti irare iharo ariara anira kara naane tirara are kia oru koqe taintaqaqaa

vaaka oquvuane. Are viraqaa oquvi vairaro hauri naavu qova nora vaiinti vo aarama kero⁹ ariara tiharo, Tuvitarairaro nora vaiintivano vi taintaraqaa oqu vuarire, tiantorave. Viva minti tirera, are viraqihaira kauriharama naantiaraini otu qumina kantama oquvi vainarave.

¹⁰ Kia mintiraitira, maantimakera iane: Kara nareva iharo ai aarama tairara oru vaiinti nahenti naantiaraini oquvi variiane. Are mintimakerava vairaro naavu qova naivano anirero ariara tiharo, Ti tontivauvo, kia mini variiane. Ani koqe taintaqaa maini oqu vuane, tirara are oru koqe taintaqaa oquvi vairaro vaiinti nahenti viraqi vaika ariara nora vaiintivema tivarave.

¹¹ Nai autuqai virini tuahere vairava vairaro naantiara Kotiva vira autu vatainiqama kaanarove. Ti hutu vataini qiarire tirava vairaro naantiara Kotiva vira autu viriniqama kaanarove, tiro.

¹² Ihuva minti tivakero vo vaiintivano anira ti naavuqi kara naane tu vaiintirara tiharo, Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara kia nena tontive, nena qata vakaukavarave, nena navunaakave, airi airaira vatekave, kia vika naaraane. Are mintimake vai vaiintika naarama kairera, vika virara iriha ai nina aaramake kara amivarave.

¹³ Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara vehi vaiinti nahentive, aiqiu kauqu rarera vikave, avu qimpa vikave, vika naaraane.

¹⁴ Are mintima vai vaiinti nahentika naarairera, are vika homa kara quminaiqama kera nimirave. Are vika mintima kera nimiraro Kotiva virara iriharo nina quahama amitaanaarove. Naantiara koqe vaiinti nahenti qaiqaa

qaqi himpima kaaina entaraqaa Kotiva virara iriharo nina koqaa amianarove, tiro.

Nora kara nimore tu vaiintirara uva tuqantaakero tura

(Matiu 22:1-10)

¹⁵ Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano viraqi kara ne vauva viva Ihurara tiharo, Ike, naantiara Kotira vatukaini oru vaiha kara neha vaika vika quahehama vaivarave, tiro.

¹⁶ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vo haikaqaa uva tuqantaakero vi vaiintira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano nora kara qerama vatero airi vaiinti nahenti naarama kero vi entara ani ti hampata kara naate, turave. Minti tivakero vauvaro ¹⁷ vi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti atitero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentika are vika oru tiramanta aniate. Ekaa kara qeramake vataavo tiane, turave.

Tuvaro vira kaiqa vaiintivano vuru vika tiva nimumanta ¹⁸ vika vohaiqa vohaiqavano tiha, Mpo, vo haikavano ti antua kaimanta te kia ho mini virarave, turave. Avuniqama kero vaiinti vovano naane vira kaiqa vaiintiara tiharo, Te vata qaraaka koqaamake varauro. Te oru vira tavarerave. Mpo, te kia ho ainti virarave, tuvaro ¹⁹ vaiinti vovano tiharo, Aqao, te kaiqa vare vai purumakaura kauqurutanta monu aqukeha vara vatauro. ²⁰ Te oru kaiqa vareha purumakau vinavuka kaiqa varera avatamake tavarera vuro. Mpo, te kia ho ainti mini virarave, tuvaro vovano tiharo, Aqao, te vateqaima nahenti varatauro. Mpo, te kia ainti ho virarave, tiro.

21 Ekaa vika mintimakeqai tuvaro vira kaiqa vaiintivano orurantero viri nai nora vaiinti vika tu uvara tiva amuvaro naavu qora vira arara ito-
varu nai kaiqa vaiintiaara tiharo, Kantera aniran-
tera oru vatukaini nora aaraqaahairave, inaara
aaraqaahairave, vehi vaiintivata, aiqū kauqu rar-
era vikavata, avu qimpa vikavata, aiqū rentuqaa
rentuqaamaqi ni vaikavata, vika vika ntita var-
era aniane, tiro turave.

22 Tuvaro viva tunte iro anirantero oru vika
ntita varero anirero tiharo, Are tianantemake, te
vika ntita vare anuraro hini taintavano qaqima
vaivo, turave.

23 Minti tuvaro vira noravano nai kaiqa vai-
intiaara tiharo, Are qaiqaa anirantera vatuka
mini qaqira kera, oru aaraqaahairave, naaho-
qihairave, vaiinti nahenti kempukaiqama kera
rarau varera aniramanta vika ti naavu ani mpiqa
kaate. 24 Te niara ekaa mintima turo. Te tota ho-
qare naaurau vaiinti nahentikaqihairo kiama ho
voqavanovata ani ti kara naanarove, turave, tiro.
„Ihuva minti tiharoma vi uvara tuqantaakero vi
naavuraqi vauka tiva nimura.“

*Ihura avataqiro vireva auti vau vaiintirara tura
(Matiu 10:37-38)*

25 Vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vau-
varu Ihuva tuqantaa viro vika tiva nimiro ti-
haro, 26 Vaiinti vovano ti vaintiqama vireva te
iainanaini anirava, viva nai noka qokave, nai
naata vaintive, nai qata vakaarave, nai vataini
qaqi variqiro vuainararave, noraiqaakero iriqiro
viharo, kia tiriara noraiqaakero iriarirava vair-
era, vi vaiintiva kiama ti vainti ho varianarove.

27 Vovano kia nai aruke hirite katarira aqu varero ti tivataqiro anirera, viva kiama ho ti vainti varianarove.

28 Niqihairo vaiinti vovano nora naavu kaqareva iharo viva tota oquviro vaiharo avu aato utukero katariarave, *pohiarave*, homa monu aqirarave tivakero, vira naantiara naavu kaqe vairave.

29 Viva kia mintirera, *pohi* aratero naavu hoqarama tero monuvano kia vairaro kia ho kaqa taiqa kaanarove. Kia ho kaqa taiqa kaira vokika vi naavura taveha vira naaraihama amiteha tiha, 30 Ike, viti vaiintira tavaate. Vi vaiintiva naavu hoqarama tero kia ho kaqa taiqa kairave, tivarave.

31 Te vo uvavata tirerave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raqireva iharo, viva tota avuni oquviro vaiharo nai iqoka vaiintinavu kaara ntuva kero, hoe vira aatara kararave, kiae ho vira aatara kararave, ti vairave. Viva tavaimanta vira iqoka vaiinti 10,000 vaiintinavugai variamanta vira navutaara iqoka vaiintinavu 20,000 vaivera, viva ti haatara kaantorave tivakero mintima tianarove:

32 Ti navutaava niaraini vairaqe te vainti vo atitaariraro viva vira vuru tiva amiro tiharo, Tenavu maateraiqirerave, tianarove, tiro.

33 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vira voqaantemake, *„ne kia paparuqiha ti avataqi aniate.”* Ne kia nenta i haikara ekaa haika qaqira karaiti, ne kia ho ti vainti vaivarave.

*Ihuva horera uva tuqantaakero tura
(Matiu 5:13; Maaki 9:50)*

³⁴ Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, tenavu kia ho vira qaiqaa autu kaariraro hiakaa ianarove. Tenavu vira qaqirama aqu kararave.

³⁵ Mintima vai horeva kia ho vata kahaqiraro karavano koqemakero qampiqaanarove. Karavano koqemakero qampiqaarire ti, kia tenavu vi horera purumakau raha vataake vatararave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva turama.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(Matiu 18:12-14)

15

¹ Vo enta *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, Ihura uva irireka anire vauvaro ² Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, nuntu nauntu tiha, Aqao, maa vaiintiva qora kaiqa vare varia vaiintika quahama nimateharo vika hampata kara ne vaivo, ti. ³ Vika minti tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vinavuka tiva nimitiro tiharo,

⁴ Niqihairo vaiinti vovano 100 sipisipinavu vatairava tavairaro vonkuvano kakakima virera, vi vaiintiva nantie ianarove? Viva 99 sipisipinavu avutaqi kero, sipisipi vonkuvano kakakima vinara rantareva vuanarove. Virara rantaqiro viviro, oru rantakero vitaanarove.

⁵ Vira rantakero quahakero vara vaari nai kururuqaa aqu varero ⁶ vuru maaqaini kero nai navunaaka naaramakero tiharo, Ne ani ti vataake quaheha variate. Ti sipisipivano kakakimavira tenta vira ranta kauro, tianarove.

⁷ Te tiari iriate. Vira aanaramake 99 vaiinti nahenti kia qora aara nika vaimanta naaruvaini variaka vikara quaheha vaivarave. Ho naaruvaini variaka tavaivaro vohaa vaiintivanogai qora aara qaqira kairera, naaruvaini variaka virara iriha nai voqavata quaheha vaivarave.

Monu kakakima vurara uva tuqantaakero tura

⁸ Te qaiqaa vo uva tuqantaake tirerave. Nahentivano *silvaa* monu kauqurutanta vataiva tavaivaro *silvaa* monu vohaiqavano kakakima virera, viva nantie ianarove? Viva ova qumpikero naavuqi rupikero virara voqi voqi rantaqiro viharo vira rantakero varaanarove.

⁹ Viva monu vira rantakero varero nai tontinavuvata, nai navunaakavata, naaramakero tiva nimitiro tiharo, Ti vataake ani quaheha variate. Te monu kakakima kaunara, vira rantake varauro, tianarove.

¹⁰ Te tiari iriate. Vira aanarama kero, qora kaiqa varaira vaiintiva qora aara qaqira kairera, virara iriha Kotira *enseli* vika quaheha vaivarave, tiro.

Vo vaiinti vira maaqu kakakima vuraqaa uva tuqantaakero tura

¹¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti vovano qorainti vainti taaraqanta vatatovaroma

¹² vira vainti naantiaraihainaava nai qorara tiharo, Naantiara ti timireva ina onaanara vate maa viraqai tinta timiane, tiro. Tuvaro vira qova onaana rairakero nai maaqutanta nimurave.

¹³ Vitanta nimuvaro vira maaqu naantiaraihainaava inaraiqagai variro, nai onaana vokuka nimiharo monu varero niara maaqa

viro, oru mini qora vaiinti hampata vaiharo monu vare vura vuru nama taiqa korave.

¹⁴ Vare vuru nama taiqa kovaro viraqaa-hairo noraiqama kero karara antuqa aru entava anirovaro viva vehiqamaviro vaiharo ¹⁵ oru vi vataragaahainaa vaiinti voqaa kaiqa varorave. Kaiqa vare vauvaro virara oru quara kara nimi-ane tuvaro ¹⁶ viva quara kara nimi vaurave.

Viva quara kara nimiharo tiharo, Ike, tenta-vata quara kara viti nimunara naataarave, tuvarovata, vovano vi vaiintira kara amiarirava kia vauvaro ¹⁷ viva narara vaiharo uvaro aato kenko tuvaro iri vuvaro viva nai tivakero iriro tiharo, Ti qora kaiqa vare varia vaintika airi variavaro karavata airiqimanta neha variamanta te maini vaiha narara vauro. ¹⁸ Kaiqe te himpi tenta qova inanaini anirante vuare. Te orure tenta qorara minti tirerave: Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave. ¹⁹ Vira kaara te kia ai vainti koqeka ho vairarave. Ho are ti vara muntuvi vatainiqama kairaqe te ai kaiqa vaiintinavu voqaantemake variare. Te minti tivake tirerave, tiro.

²⁰ Minti tivakero himpiro nai qova unaini vura. Nai qora naavu aumanto anuvaro vira qova niaraihairo vira vutu taveru quahakero kantero oru nai maaqu ravaaqavutero vira kukuqeharo vauvaro ²¹ vira maaquvano tiharo, Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave. Te vira kaara kia ai vainti koqeka ho vairarave, tiro.

²² Minti tuvaro vira qova nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Kante ne oru utavaaqa

koqeraqaima vara viri vira amiate. Kaantava iraravata vara viri uku amitaate. ²³ Purumakau naati koqera aruke unta amitaate. Vate maaka vira quahama amitarerave. ²⁴ Ti maaquvano gutu vivo turaroma qaqi aniraivo. Ti maaquvano kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo, tiro. Minti tivakero nai maaqu quahama amiteharo tavaaruqama amitorave.

²⁵ Vira tavaaruqama amite vauvaro vira vakaava kaiqaqihairo naavu aumanto anirero irumanta ²⁶ ihi re vauvaro viva nai qora kaiqa vaiinti vo irovaro viva vira mintima tiva amiro: ²⁷ Ai qatavano vetaiheiro aniraivaro ai qova vira tavaivaro viva koqemakero qaqi anintaivarora tiro, virara quaheharo purumakau naati koqera arukero unta amitaivo.

²⁸ Minti tuvaro vira vakaara voqamakero arara itovaro tomakero tiharo, Kia te naavuqi vinerave, tivakero vahaaqaini vauvaro vira qova vevarero aarovaro viva mintima tiro: ²⁹ Te airi ihiaara variqi vihama ai kaiqa vaiinti voqaantemake, ai kaiqa varehama kia te vo entavata ai no raqa karaiti vaunarave. Te tenta tonti quahama nimitarare turaravata, are kiamama memera naati vonku ti ruqutu timira iarao. ³⁰ Ai maaqu maava hampi narira ni varia nahentikaqaa are iana haikara varero vuru aqu taiqa kero anivarama are quminama purumakau naati koqera ruqutukera amira iarao, tiro.

³¹ Minti tuvaro vira qova aqao tiro, Ti maaquvauvo, are vo enta vo enta ti vataakera variaravave. Te una haikara ekaa airaira tentatanta unarave. ³² Ai qatavano gutu vivo

turaroma viva qaqi aniraivo. Viva kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo. Mintirara ti, tenavu vate vira quahama amitarerave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

16

Kaiqa vaiinti vovano qora kaiqa varorara uva tuqantaakero tura

¹ Ihuva nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Haaru airi monu vato vaiintiva vauvaro vovano vira kaiqa vareharo viva vato haikaraqaa raqiki vaurave. Viva u haikaraqaa raqikiharo vauvaro vovano anirero tiharo, Are iana haikaraqaa raqiki vai vaintiva are ianara hini namake vaivo, tuvaro ² monu vato vaiintiva vira aaramakero tiharo, Are nana varakaana uvarae te iruro? Are te una haikaraqaa raqikihara varena haikara gara ruva timitairage te tavaare. Are kia ho te una haikaraqaa qaiqaavata raqikiqira vinarave. Are taiqama vinarave, turave.

³ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti viva naiqai iriro tiharo, Mpo, ti noravano te kaiqa varau-naraqaaheiro ti taiqama kaanarove. Te nantie irarave? Kia te kempuka vaiinti vaihavauve ora ho quvirarave. Te vorara vorara mpo tiha, Monu timiate, tivaqi viha kauruarorave, tiro. ⁴ Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te vate minti minti iariraro ti noravano ti kaiqaqaahairo tititama kairamanta vaiinti nahenti vonavu tiriara quahaha vika nai naavuqi ti tivita vataate, tiro.

⁵ Minti tivakero vika nai nora vaiinti qihai monu vareha naantiara amiare tu vaiintika naarama kero, avuni anu vaiintira naane irero

tiharo, Ti nora vaiintivano i haikara varaanara nantima haikae aiqi qaqi vaivo tuvaro ⁶ viva tiharo, Viva tiqi vahavera taqu 100navu vataivama qaqi vaivo, tuvaro viva vato haikaraqaa raqiki vau vaiintiva qaraq ruvakero vira amiro tiharo, 100 viraqihaira 50 qaqira kera 50 qai qaraq ruva taane, tiro. ⁷ Minti tivakero vo vaiintiara tiharo, Are vo? Aiqi vataira nanti nantimae qaqi vaivo? tuvaro viva tiharo, *Uiti* auru 100 utama qaqi tiqi vaivo, tuvaro viva qara amiharo 100 viraqihaira 20 qaqira kera 80 qai qaraq ruva taane, tiro.

⁸ Viva vato haikaraqaa raqikiharo muara vare vau vaiintiva mintiaqiro vuvaro vira nora vaiintivano vira kaiqa taveru tiharo, Ike, vaiinti vika vira tonti variate tiro, viva koqe avu aato vareharo minti vaivo, turave, tiro. Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vataihainaa okara iria vaiintika, vika koqaa kaiqa vareha vika kia hampiaru voqaa vi kaiqara vararaiti, vika avu aato utuqi viha vi kaiqara vare variarave. Mintimake kaiqa vare variaka, vika koqaa kaiqa vareha, ova itainaini varia vaiintika naatarakeha kaiqa vare variarave, tiro.

⁹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Te tiari iriate. Vataihainaa okara iria vaiintika aquke varia monura, ne vi monura varake aqukeha vaiinti tontiqiate. Ne mintiaqi vivaro monu taiga viramanta ne ekaa enta qaqi variqi vi naavuraqi vivaro ni quahama nimitaanarove.

¹⁰ Vaiintivano inaara kaiqa vareharo viva vi kaiqara avuqavuqama kero varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo homa avuqavuqama kero varaanarove. Vaiinti

vovano inaara kaiqa vareharo muara varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo muara varaanarove.

¹¹ Ne vataihainaa monu kia avuqavuqamake aqu karaiti, hampiqamake aquqi vivera, Kotiva niara mintima tianarove: Ne naaruvaini vai haikaraqaavata kiama ho raqikivarave, tianarove. ¹² Ne vo vaiintivano vatai haikaraqaa kia koqemake raqikivera, Kotiva niara, Ne nenta vate haikaraqaavata kia koqemake raqikivarave, tiharoma kia vi haikara ni nimianarove.

¹³ Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Ne kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara nimitaqaq vivarave, tiro.

Ihuva maara uva okarara tura

¹⁴ Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iruvaro vika muntukavano monuaraqai vaumantara ti, vika Ihuva tu uvarara naaraihama amitora.

¹⁵ Naaraihama amitovaro Ihuva vika tiva nimito tiharo, Vika niara avuqavu ni varia vaiintikave tiate ti, ne vaiinti nahenti nivuqaa avuqavu ni variarave. Ne mintiavaro Kotiva ni muntukaqi vaaqu kaiqa vaira tave vairave. Vataini varia vaiintika tiha, Vi haikava koqe haikama vaivo, ti varia haikarara Kotiva vi haikarara tiharo, Qora haika qumina haikaqaima vaivo, ti vairave.

¹⁶ Haaru kia Ioniva vau entara Mosira maara uvavanovata, paropeti vaiinti maara

uvavanovata, vi uvavaqai vaurave. Mintiaqi vi vauvaro viraqaahairo Ioniva vaiinti nahenti namari nimu vaiintiva anirero viva qaraaka uva koqe uva Kotiva niqaa raqikiaina uvara tivaqiro vumanta viraqaahai ekaa vaiinti nahenti kempukaiqama keha Kotira vatukaini vireka auti variarave.

¹⁷ Ho ne iriate. Haarua maara uva qaqima vaivo. Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro Kotiva tivatai uvava, nora uvavanovata uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, qaqima varianarove.

*Nahenti qaqirake okarara Ihuva tura
(Matiu 5:31-32; 19:9; Maaki 10:11-12)*

¹⁸ Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove. Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove, tiro.

Rasarusirara tura

¹⁹ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano airi airaira vatova koqe utavaaqaqai nonkutero vo enta vo enta hiakaa u kararaqai neharo vaurave.

²⁰ Viva vi kararaqai neharo vaumanta vaiinti vo, vira autu Rasarusira vita vare vuru airi airaira vato vaiintira naavu gentiana kovaro vaurave. Vi vaiintiva kia vo airairavata vatova vehi vaiintivano vauvaro numuaravanoqai ekaa vira vaataqaa ite vauvaro ²¹ vai haro viva airi airaira vato vaiintiva kara neharo viti aqukora

viraqai nuntu naare tivakeharo vaurave. Minti tivakero vauvaro vairivano vitare aitare iharo vira numuara mpui mpaai vaurave.

²² Kia vo airairavata vato vaiintiva qutu vumanta *enseli* vika vira vita vare vuru Eparahaamiva nai kaivaqava vaunaini vuru korave. Vuru kovaro airi airaira vato vaiintiva vivavata variro, qutu vumanta vataqi quntama tovaro ²³ viva qutu vuaka varianaini vaiharo antura riharo vaurave. Mini vaiharo viva vuruvi tavovaro Rasarusiva Eparahaamikantiro quaheharo niaraini vaurave.

²⁴ Mini vauvaro viva Eparahaamira aarero tiharo, Eparahaamio, tinavu qo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Are Rasarusira atitairaro viva nai vuqa oru namariqira vaavi quntama varero muntu ti maaqiriqaa vatairaro ti maaqiri humpama timitaarire. Te nora iha itairaqi vaiha antura riha vauro, tiro.

²⁵ Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro, Ti maaquo, are iriane. Are tota qaqi vauna entara koqe haika vatoraro Rasarusiva qora haikaqai vatorave. Vate viva maini vaiharo quaheharo vaivara are mini vaihara antura rihara variarao. ²⁶ Are qaiqaavata iri viraqae te uva voqavata ai tiva amiare. Te vaunanainivata, are variananainivata, vira avutana onkai noravanoma vaivo. Maihairo mini vuantorave vihairo maini aniantorave tiro, onkai norama avutana vatairave, tiro.

²⁷ Eparahaamiva minti tuvaro vi vaiintiva qaiqaa Eparahaamirara tiharo, Mpo, tinavu qo, te ariara mpo ike turo. Rasarusira atitairaro viva

ti qora naavuqi oturero ²⁸ ti qata vakauka kauqu-runavu variaka tiva nimiarire. Vikavata maini te variainanaini aihavira vatukaini anivorave, tiro.

²⁹ Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao, tiro. Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, haaru gara ntuvato uvava vairove. Vika vi uvara homa irivarave, tiro. ³⁰ Minti tuvaro qaqi vau entara airi airaira vato vaiintiva qaiqaa tiharo, Kiave, tinavu qo, Eparahaamio, qutu virava anirantero vuru tiva nimira vika vira uva irihama qora aara qaqira kevarave, tiro.

³¹ Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro. Vika Mosira uvavata, paropeti vaiintinavu uvavata, kia irivera, vika qutu virava anirantero vuru tina uvaravata kia ho irivarave, turave, tiro. Ihuva minti turama.

*Qora kaiqara tura
(Matiu 18:6-7, 21-22; Maaki 9:42)*

17

¹ Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vainti nahenti Kotira uva raqakeha qora kaiqa varaate tiro, quqaama vo haika vo haikavano qovarama vuanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintira te virara oho tiva amitauro.

² Naati vaintiru qora aara umiqaira vaiintiva vairaro vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Kogemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave.

³ Virara iriha ne qora kaiqa varaarorave tiha raurihama variate. Are tavairaro ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, virara

kia mintiane tiane. Viva ariara tiharo, Mpo, kia te qaiqaavata mintirerave, tirera, are tihara, Vi uvara vatema qaqirama kauro, tiane. ⁴ Are tavairaro viva vohaa enta 7 tataa qora kaiqa ai vara amitero viraqaahairo oru ariara mpo kia virara iriraitira, tauru kaane tirera, are eo tivakera 7 tataa virara tihara, Te kia ariqaa uva vataraiti, vi uvara qaqira tauru amitauro, tiane, tiro.

*Kempukaiqamakero Kotirara iriqiro
vuainarara tura*

⁵ Ihuva minti tumanta vira vainti 12navu tiha, Tenavu Kotirara iriqi vuarirava noraiqiro voqavata variarire, tira are tinavu kahaqiane, ti.

⁶ Vika minti tuvaro Noravano vika tiva nimiro tiharo, Ne Kotirara iriqi viva inaaraiqaqai vairera, ne nana nana nora kaiqae ho varevarave. Ne Kotirara iriqi viva *masteti* auru qamaqara auru voqaara, vairera, ne homa viti katarirara tiha, Nena tuqa airantera raruvira muntu nora namariqi qampigaane, tivaro vi katariva ni uva irianarove, tiro. Ihuva turama.

Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varaainarara tura

⁷ Ihuva tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave. Ninavuqihairo vovano vairaro vira kaiqa vaiintivano vira kaiqa vareharo oru vata quviroe, sipisipiqaa raqikiro, vi kaiqara vara taiqa kero vihairo anirairaro vira noravano nana uvae virara tianarove? ⁸ Viva kia nai kaiqa vaiintiarara tiharo, Vaaka ani nena kara naane, tianarovauve. Vi vaiintiva qaqi kaiqa vaiintivanoqai vaivarora tiro, vira noravano mintima tianarove: Tota ti kara naane qerama vatera tavuna rumpa varera

kara vara viri timiraqe te naane nama kaarirara vira naantiara nena kara naane, tianarove.

⁹ Kaiqa vaiinti viva nai nora vaiinti uva avataqiro viharo kaiqa vara amitaivaro, vira nora vaiintivano kia virara iriharo koqema iarao tianarove.

¹⁰ Vira aanare nevata Kotira uva avataqi viha ekaa vira kaiqa vara vuru taiqake mintima tiate: *„Kia tentanavu autu tuaheraariva vaivo.*» Tenavu qaqi kaiqa vaiintiqa vaihara ti, tenavu viva tinavuara vi kaiqara varaate ti kaiqaraqaima vara kaunarave tiate, tiro. Ihuva turama.

Numuaravano vaata ne vau vaiintika Ihuva koqema kora

¹¹ Ihuva Ieruharemini viharo Sameria vata hini mantaraini vauvaro Kariri vata hini mantaraini vaura, vira avutana viharo ¹² vatuka voqi vireva umanta vaiinti kauqurutanta Ihura oru vitakora. Qora numuaravano vika vaata ne vau vaiintika vutura niaraihai aakara nteha tiha, ¹³ Ihuo, Noravauvo, qaqi tinavuara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.

¹⁴ Vika minti tuvaro Ihuva vika tavero tiva nimiro tiharo, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vainaini oru vimanta vinavuka ni vaata tuantike tavaate, tumanta vika Ihuva tuntemake, aaraini viha tavovaro vika numuaravano tavanta vuvaro vika vaatavano koqema vumanta vika ho vaura.

¹⁵ Vika ho vauvaro vikaqihairo vohaiqavanogai nai numuara tavantavura tavero, anirantero aakara ntavaqiro viharo Kotira autu tuaheraqiro vura. ¹⁶ Tuaheraqiro viro oru Ihura

aiqutaraini hiqiri viro vaiharo Ihura quahama amite vaura.

Vi vaiintiva Sameria vatanaa vaiintivano vauvaro Ihuva virara tiharo, ¹⁷ Te vaiinti kauqurutanta koqema nimitaunarave. Vaiinti 9navu tainie vuavo? ¹⁸ Nantiharoe maa vaiintiva vo vatanaa vaiintivanoqai Kotira autu tuaherareva orurantero anivo? tiro.

¹⁹ Minti tivakero Ihuva vi vaiintirara tiharo, Are homa himpira vinarave. Are tiriara ti ka-haqiariravave tiararoma ai vaatavano koqema vivo, tiro. Ihuva turama.

Kotiva raqikiainarara tura

(Matu 24:23-28)

²⁰ Parasi vaiinti hininavu oru Ihura ireha tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava tairentae qovaraiqianarove? tuvaro Ihuva vika tiva nimito tiharo, Viva qovaraiqiainara ne kia avuqohai ho tavevarave. ²¹ Kia vovano Kotiva raqikiainara taveru minima vaivo mainima vaivo tianarove. Kotiva vaiinti nahenti avutaqi vaiharo vikaqaa raqikianarove, tiro.

²² Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vo enta aniraira ne vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintikara mintima tivarave: Ike, tinavu Ihura tavaataama ivo. Ihuva vohaa enta tinavu hampata viraqae tenavu hovema tivarave, tivakehama ne kia ho ti tavevarave. ²³ Vi entaraqaa vaiinti vonavu niara tiha, Ihuva minima vaivo. Mainima vaivo, timanta ne kia vika uva iriha vika avataqi vuatae.

²⁴ Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kainantema kema, te Vataini Vatatai Vaintika qoqaa orurante tuvirelave.

²⁵ Vate maa entara vai vaiinti nahentika nora maara naane avuni ti timitaha ti qoririma timi-taivaqe te qako qoqaa tuvirerave.

²⁶ Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.

²⁷ Noaava vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati varaqi vi vauvaro Noaava namariqi vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro huvura namarivano ekaa vika ruqutu taiqa korave.

²⁸ Te tuvuarira entava vaireva, Rotiva vau entara voqaarama varianarove. Rotiva vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi vi, vika nai koqaa kaiqa varaqi vi, naata vaati varaqi vi, kara utuqi vi, naavu kaqaqi vi, minti mintimaqi vuvaro ²⁹ Rotiva Sodomu vatukaihairo vuvaro naaruvaihairo ihavanovata *salfa* * orivanovata aaqu voqaantema kero, riharo vi vatanaaka ekaa ita taiqa korave. ³⁰ Te Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqiaina entarama vaiinti nahenti minti mintimaqi viha nai kaiqaqi varaqi vi vaivarave.

³¹ Vi entara vaiintivano naavu naanteqaraini vairava nai airaira varareva naavuqi oriqetaantorave. Vaiintivano naahoqi kaiqa vare vairava anirantero naavuqi vuantorave. ³² Rotira naatavano hampiqama viro taiqa vurara ne iritaate. ³³ Vi entara te qutu vuarorave tiro, nai qaqi variqiro vuainarara noraiqamakero iriqiro vi

* **17:29:** Salfa orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

variarirava qutuma vuanarove. Kia nai qutu-
ainarara noraiqaakero iriqiro vi variarirava viva
qaqi variqiro vuanarove.

³⁴ Vi entara entaqi vaiinti taaraqanta taintaqa
vaite vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero,
vo mini kairaro varianarove.

³⁵ Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti
utuke vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita
varero, vo mini kairaro varianarove. ³⁶ [Vaiinti
taaraqanta naahoqi kaiqa vare vaivaro
vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini
kairaro varianarove,] tiro.

³⁷ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira
ireha tiha, Tairentae vi haikava qovarama vua-
narove? tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vika
tiva nimitiro tiharo, Ta mantarainie qutu vuarira
vaatava vainara, viraqaama memoravano ru-
vaaqumaviha vaivarave, tiro.

18

Tentoqa nahentiaravata Iasiaravata tura

¹ Ihuva nai vaintinavuara Kotira aaramaqi
viha kia popoheha qaqira kaate tiro, maa uvara
tuqantaakero vika tiva nimitiro tiharo, ² Haaru
iasivano vo vatukaqaa vaiharo viva kia Kotira
aatu getaraitiro, kia nai kena vaiintiaravata no-
raiqaakero iri vau vaiintiva vaurave. ³ Viva vau-
varo tentoqa nahenti vovanovata vi vatukaraq
vaurave. Vi nahentiva enena orurantero *iasi*
vaiintivano vaunaini anirero tiharo, Vo vaiinti-
vano ti qoraiqama timitainarara irihara are ti
uva avuqavuqama timitaane, turave.

⁴ Minti tivaqiro vi vauvaro airi enta *iasi* vaiintivano kia vira kahaqataa uvaro kia vira kahaqurave. Mintiaqiro viharo *iasi* vaiintivano virara ekaara tiharo, Te Kotiraravata vaiintiaravata kia noraiqaake iri vauraukave. ⁵ Tentaqa nahenti maara kia kahaqataa imanta vauraro viva enena te unanaini ani vairave. Viva mintiaqiro vi vairaro ti popohama timitaantorave ti, kaiqe te vira uva vaaka avuqavuqama amitaare, turave, tiro.

⁶ Noravano Ihuva uva tuqantaakero minti tivakero tiharo, Tavaate. Qora *iasivano* kia vi nahentira kahaqataa uvarovata, vira kahaqurave.

⁷ Kotira vaiinti nahenti aatitainaraqavata, entaqivata, vira aaramaqi vi vaivaro Kotiva kiae vika uva iriro kahaqama nimitaanarove? Kotiva qakoma keroe vika kahaqama nimitaanarove?

⁸ Aqao, te tiari iriate. Kotiva vika uva iriharo vaakama vika kahaqama nimitaanarove turo, tiro. Minti tivakero Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa tuvuaaina entaraqaa vi entara Kotira uva iriha vira aaramaqi vi vai vaiinti nahentika vaivarave, kiae vaivarave? tura.

Parasi vaiintiaravata takisi vare vau vaiintiravata uva tuqantaakero tura

⁹ Ihuva minti tivakero tiharo, Vaiinti vonavu tiha, Tenavuqaima koqe vaiinti vaiha avuqavu ni vauraukave. Vo vaiintinavu qora vaiintiqaima variavo, ti variarave. Kaiqe te minti ti varia vaiintikara maa uvara tuqantaake tiare, tivakero vika tiva nimiro tiharo: ¹⁰ Vaiinti taaraqanta Kotira Naavu vaunaini Kotira aarareka vurave.

Vo Parasi vaiintivano vuvaro vo *takisi* vare vau vaiintiva vurave.

¹¹ Vitanta Kotira Naavuni orunte vauvaro Parasi vaiintivano oru nariaraa vokanta vaiharo Kotira aareharo tiharo, Kotio, te kia vo vaiinti voqaara vauraukara ti, te ariara kogema iarao turo. Kia te vo vaiinti aanare monu muara vare vauraukave. Kia te hampi ni vauraukave. Kia te vora naatanti hampi ni vauraukave. Kia te *takisi* vare vai vaiintira vitira voqaara vauraukave.

¹² Te vohaa *uikiqi* vaiha ai kaiqara iriha taara enta kara auramateha vauraukave. Te kaiqa vareha varauna monura rairake, kauqurutanta vataunara qihai vohaiqa ai kaiqara iriha avuqavu ai amite vauraukave, turave.

¹³ Parasi vaiintivano minti ti vauvaro *takisi* vare vau vaiintiva niarakanta himpiro vaiharo, kauriharo kia vuruvi tavaraitiro, nai mimira ruqutiharo tiharo, Oho, Kotio, te vaaqu vaiintima vauro. Are tiriara mpo ike tiva timitaane turave, tiro.

¹⁴ Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Kotiva Parasi vaiintivano tu uvara kia iriraitiro, *takisi* vare vau vaiintira vira uvaqai iriro viva qora kaiqa varo uvaravata nunka amitovaro vi vaiintiva nai naavuni anirantero vurave.

Nai autuqai viriniqama kaina vaiintira Kotiva vi vaiintira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vara vatainiqama kaaina vaiintira Kotiva vira autu viriniqama kaanarove, tiro. Ihuva turama.

*Ihuva vainti naatinavu koqema nimitora
(Matiu 19:13-15; Maaki 10:13-16)*

¹⁵ Vaiinti nahenti nái vainti naati ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire tivake aniromanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.

¹⁶ Vika minti tuvaro Ihuva vainti naati nai unaini naaramakero tiharo, Vainti naati maaka qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqiki-aina vatukaraqi vaivarave. ¹⁷ Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva irirava kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

*Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matiu 19:16-30; Maaki 10:17-31)*

¹⁸ Ihuva vauvaro lutaa qiata vaiinti vovano vira irero tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.

¹⁹ Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave. ²⁰ Are Kotiva tivato uvara irianarave. Vira uvavano maantima tirave:

Kia vora naatantira muara nuane. Kia vora arukaane.

Kia muara varaane. Kia una uva vo vaiintiqaa vataane.

Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave. *(Katu Varora 20:12-16)*

Are vi uvara tivatora viraqai iriqira vuane, tiro.

21 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vainti naatiruka ekaa vi uvara iriqi ani ani, vate maa entaraqaa anintauro, tiro.

22 Minti tuvaro Ihuva vira uva iriro vira qaiqaa tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqagai varaataarave. Nena ekaa airaira vatenara nimihara monu varakera, kia airaira vateka vuru rairakera nimiraro naaruvaini ai koqaa airairavano variarire. Mintima kera, viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.

23 Minti tuvaro vi vaiintiva airi airaira vatovara tiro, vira muntukavano qoraiquvaro vaura.

24 Vira muntukavano qoraiquvaro vauvaro Ihuva vira tavero tiharo, Airi airaira vate vai vaiintika vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave. 25 *Kamerivano* uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

26 Minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, Ihura ireha tiha, Ike, *airi* airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera, *Kotiva* nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

27 Vika minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimiro tiharo, Vataini vaika nai kempukaqohai kيامa ho Kotira vatukaqi vivarave. Kotiva kahaqiramanta vika homa vivarave. Kotiva ekaa kaiqa ho vare vaivama vaivo, tiro.

28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, tentanavu una haikara ekaa mini ke qaqima anuro, tiro.

29 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Eo, quqaama tira iarao. Ho te tiari iriate. Vaiintivano Kotiva raqikiaina kaiqarara iriharo nai maaqa mini kero nai

naatave, nai qata vakaukave, nai noka qokave, nai vaintairave, viva vika vikavata mini kero Kotira kaiqa varareva viraro ³⁰ Kotiva vi vaiintiva vi haikara mini kainara iriharo, vi vaiintira maa entara airiqama kero amianarove.

Mintiraro vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

*Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tura
(Matiu 20:17-19; Maaki 10:32-34)*

³¹ Minti tivakero Ihuva nai vainti 12navuqai ntita vo kanta vuru kero tiva nimiti tiharo, Iriate. Te Vatani Vatatai Vaintikama vauro. Tenavu Ieruharemini oru vuariraro haaru paropeti vaiintinavu tiriara qara ntuvato uvava, ekaa vi uvava quqaa vivauma varianarove.

³² Tenavu Ieruharemini oruraari vika ti ravaaqavu vare vuru vo vatanaaka kauquqi nimimanta vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiriara qora uva tiva timite, tiqaa taara vihi timitevarave.

³³ Mintiaqi viha vika ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta variariraro „Kotiva ti qaiqaa qaqi vara himpima kairaqa, te qaqi variqi vireve, tiro.

³⁴ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vira uva kankomake iriraiti vaura. Vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vika tiha, Ihuva nana uvae ti vaivo? Kia tenavu vira uva kankomake iruro, tura.

*Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora
(Matiu 20:29-34; Maaki 10:46-52)*

³⁵ Ihuva Ieriko aumanto vuvaro vaiinti voyano avu qimpa vuva aara auvahini oquviro vaiharo

airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva vaiharo irumanta ³⁶ airi vaiinti nahenti vihai aitareha vi vauvaro viva vika irero tiharo, Tavaate. Nana haikavanoe govaraiqimantave? tumanta ³⁷ vika vira tiva ami tiha, Ihuva Nasaretihainaava uritare vaivo, tura.

³⁸ Vika minti tuvaro viva naveraitiro tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

³⁹ Minti tumanta vaiinti nahenti vira avuni vauka vira atiha tiha, Are evaara variane, tuvaro viva vika uva kia iriraitiro, qaiqaavata qaqiqai noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

⁴⁰ Minti tuvaro Ihuva oru viraqaa himpitero vaiharo avu qimpavu vaiintira vira vite maini te iainanaini aniate tumanta vika vira vite aumanto vuru kovaro Ihuva vi vaiintira irero tiharo, ⁴¹ Te ai nantire urarae aniarao? tiro. Minti tuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ti tivu rampaikaanerama te ai aarauro, tiro.

⁴² Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho avu rampaikera tavaane. Are tiriara ti kahaqiari-ravave tiararoma ai avu rampai vivo, tiro.

⁴³ Minti tuvaro vaakama vira avuvano rampai vuvaro viva ho taveru, viraqaahairo viva Kotira autu tuahereharo Ihura avataqiro vumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka, vikavata vi haikara tave Kotira autu tuahere vaura.

19

Sakiusira uva

¹ Ihuva Ierikoni orurerero vatukaqi vi vauvaro
² *takisi* vare vau vaiintinavukaqihairo qiata vai-
intivano airi airaira vato vaiintiva Sakiusiva mini
vaura. ³ Vi vaiintiva iruvaro Ihuva aitare vauvaro
viva tiharo, Ihuva nai ta vaiintivave, tivakero vira
tavarare tumanta airi vaiinti nahenti ruvaaquma
vuka Ihura mantaaga kovaro viva iqu vaiinti-
vano vaiharora tiro, kia Ihura ho tavora.

⁴ Kia ho vira tavaarirava vauvaro viva naane
kantero Ihuva vireva u aararaqaa orurerero Ihura
tavareva katari kantakaara vuraqi qaramaviro
vaura. ⁵ Viraqi vauvaro Ihuva anirero vuruvi
Sakiusira tavolo virara tiharo, Vaaka vataini
vaavi raane. Vate te ai naavuqi oru vairerave,
tiro.

⁶ Minti tuvaro Sakiusiva vaaka vaavi rero vo-
qamakero quahakero Ihura vitero nai naavuqi
vuru komanta ⁷ vaiinti nahenti vira taveha nuntu
nauntu tiha mintima ti: Vi vaiintiva qora vaiinti
muara vaiinti naavugima vivo, ti.

⁸ Vika minti tuvaro Sakiusiva himpiro Nora
Vaiinti Ihura tiva amiro tiharo, Noravauvo, iri-
ane. Te ariarao tiha tenta vatauna onanara
rairake hini vehi vaiinti nahenti nimirerave. Vo
vaiintinavu tiriara tiha, Are *takisi* vareharama
are vi monura voqavata varaanarave tivera, te
kia vohaa tataaqai vika nai nimiraiti, te vika
erakaimaante tataama nimirerave, tiro.

⁹ Sakiusiva minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro
tiharo, Te vate maa naavuraqi anire tavaura-
manta ne qora aara qaqirake Kotira aaraqaa
vireka auti variavo. Maa vaiintiva Eparahaamira
vohaa ankuvanoma vaivo.

¹⁰ Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te
kakakima vi vaiintika ranta kaariraro Kotiva

vika ntitaarire ti anuraukave, tiro. Ihuva minti turama.

Nai kaiqa vaiinti 10navu monu nimurara uva tuqantaakero tura

(Matiu 25:14-30)

¹¹ Ihuva uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika vira uva iri vauvaro Ihuva Ieruharemi aumanto ani vaumantara ti, vaiinti nahenti nái irike tiha, Kotiva vira kempuka amiraro viva noraiqama viro tinavuqaa raqikiarira entava aumaiqivo, ti vaura.

Vika nái irike minti ti vauvaro ¹² Ihuva maa uvara tuqantaakero vika tiva nimito tiharo, Nora vaiinti vovano tiharo, Te niaraini vo vatani oru variari ti noraiqama kaiqe te avuhainaa vaiinti qamavi, viraqaahai te orurante maini anirerave, turave. ¹³ Nora vaiinti viva minti tivakero, viva vireva iharo nai kaiqa vaiinti kauqurutanta naarama kero 20 kinaa 20 kinaa nimito vika tiva nimito tiharo, Maa monuraqohai oru koqaa kaiqa vare vaiqe te orurante anirerave, turave.

¹⁴ Minti tivakero vumanta vi vataraqi vauka vira navutaiqiha vaiinti vonavu nititeha tiha, Nenavu vira naantiaraini oru viha vaiinti nahentiara mintima tiate: Hauri vi vaiinti va avuhainaa vaiinti qama viro viva orurantero tinavuqaa ani raqikiantorave, tiate, turave.

¹⁵ Vi vatanaaka minti tivake vauvaro nora vaiintivano vo vatani oru vaumanta vira noraiqama kovaro viva avuhainaa vaiinti qamaviro orurantero anirero viva nai kaiqa vaiinti haaru monu nimuka naarama kero tiharo, Te monu ni nimunaraqaahai ne nanti nanti monue voqavata vara vataavo? turave.

¹⁶ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano naane anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timiaramanta te viraqohai kaiqa varakema 200 kinaama vara vatauro, turave. ¹⁷ Minti tuvaro nora vaiinti viva virara tiharo, Are koqema kehara kaiqa varaarao. Are inaara kaiqa koqemakera varaaramantara ti, te nora kaiqavata ai amirarave. Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurutan-taqaama raqikinarave, turave.

¹⁸ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timiaraqohai te kaiqa varakema 100 kinaama vara vatauro, tuvaro ¹⁹ vi vaiintirara tiharo, Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurunavuqaa raqikinarave, turave.

²⁰ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianara maa nena qaqi varaane. Te vi monura tavunaqi apuqamake kukeqa taunarave. ²¹ Are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva variaramantara ti, te ai aatu qeteha vauro. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, turave.

²² Minti tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintima vaira iarao. Te nina uva virara irihama ariqaa uva vatarerave. Are tiriara tihara, Are kaiqara vuana vaina ti variaravave. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, tianarave. ²³ Minti tiharama are nantiharae kia vi monura *benki* naavuqi vuru vatera iarao? Are mintiaraitirio, te orurante ani vaiha vi monuravata, viva kaiqa aututaira *interes* monuvata,

monu vatamake homa varauraitirio, turave.

²⁴ Minti tivakero viva mini himpitema vau vaiintikara tiharo, Ne vi vaiintiraqaahai vira 20 kinaa raqiake vare vuru 200 kinaa vataina vaiintira amiate, tumanta ²⁵ vika aqao ti, Vi vaiintiva airi monu 200 kinaama vataivo, tuvaro ²⁶ viva tiharo, Te tiari iriate. Vo haika vate vaiintika vikama voqavata varevarave. Kia vo haika vataira vaiintiva vairage viva ina haikara inaara haikavata te qaqinima vara kararave, turave.

²⁷ Minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintinavu ti navutaiqiha tiriara viva tinavuqaa raqikiantorave tia vaiintika, ne vika ravaaqavu vare ti tivuqaa vuru ke aru taiqa kaate, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

*Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro
viva Ieruharemiqi vura*

(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ioni 12:12-19)

²⁸ Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata Ieruharemini viharo viva naane avuni vura.

²⁹ Viva avuni vumanta Betapasivata, Betanivata, Orivi Aiqina auvoqi vau vatukatanta aumanto vauvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo, ³⁰ Netanta viti vatukaraqivuate. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqidonki qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi donkiraqaa kia vaiintivanovata vira tauvaqaa oqu viha ni variarave. Netanta oru donki vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.

³¹ Vovano nitantara tiharo, Nantihae netanta vira qanti variavo? tirera, netanta mintima

nai vira tiva amiate: Titanta Noravano virara timanta anuro, tiate, tiro.

³² Ihuva minti tivakero vitanta nititomanta vitanta orure tavovaro Ihuva tuntemakero vivauma vaura. ³³ Vitanta *donki* qanti vaumanta *donki* vira qokavaranavu vitantara tiha, Ntanta nantihae vira kuvanti variavo? tumanta ³⁴ vitanta tiha, Titanta Noravano virara timanta anuro, ti. ³⁵ Vitanta minti tivake *donki* vira kuvantuke vare vuru Ihura amura.

Vuru Ihura ami, vika náí utavaaqa *donki* vira tauvaqaqaa vuqi amite Ihura kahaquvaro Ihuva viraqaata vaarirero oquvi vaiharo vura.

³⁶ Ihuva *donki*qaa oquviro aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Ihura quahama amitareka vika náí utavaaqa ravaqaake aara vaura vuqi amite vauvaro ³⁷ Ihuva Ieruharemi aumanto Orivi Aiqinaqaahairo vu aararaqaa oru romanta vira avataqi nuka airitahaa ruvaaqumavi aakara ntavaqi viha Ihura kaiqa tavorara iriha quaheha Kotira autu tuahereha vaura. ³⁸ Vika Kotirara tiha,

Noravauvo, avuhainaa vaiintivano nina autuqaa aninara koqema amitaane. *(Ihi 118:26)*

Kotiva naaruvaihairo tinavu maateraiqama timitaarire. Kotira mpeqa okaravano nai virini uritarakero takuqiharo vairara ti, kaiqe tenavu vira autuqai tuahera kaare, ti.

³⁹ Vaiinti nahenti minti tivaqi vi vaumanta Parasi vaiintinavu vika hampata vauka Ihurara aqao tiha, Maara ti variara vaiintio, nena vaintinavua evaara variate tiane, tuvaro ⁴⁰ Ihuva vika náí tiva nimito tiharo, Vika evaara vaivera,

aaraqaa vai orika vika naveraitiha ti hutu tua-herama kevarave, tiro.

Ihuva Ieruharemiqi vaukara iqi rata nimitora

⁴¹ Ihuva minti tivakero Ieruharemini aumanto anirero nora vatuka vira tavero vira iqi rata amitero tiharo, ⁴² Mpo, are maateraiqihara vi vaina aarara tavaataara vaivara are kia tavaa-narave. Vi aarava kukeqa vivarara tira, are kia vira tavaarao.

⁴³ Naantiara vo enta anintaira ai navutaaka an-inte vika ai vaantaavura tataaqa vata ntavaqi uri, ekaa virante airante ututumate, ekaa vatukaqi vi aararavata kuaite, ekaa hihai hihai ani ai arireka auti vaivarave.

⁴⁴ Vika ai aatarake aivata, ai avutaqi vai vaiinti nahentikavata, ekaa aru taiqa kevarave. Vate Kotiva ai kahaqiaina entava vaivaravata, are kia virara kankomakera iriarao. Vira kaara ai vehi autukeha ekaa ori tampamake vatora ekaa ravan-tiaqa aqukaivaro kiama voqavanovata qaqi varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemi vatukara minti tura.

Ihuva Kotira Naavuqi koqaa kaiqa vare vauka nititama kora

(Matiu 21:12-17; Maaki 11:15-19; Ioni 2:13-22)

⁴⁵ Ihuva minti tivakero Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa varareka kaiqa auti vau vaiin-tika viraqi vi kaiqara vare vauvaro Ihuva vika rauntu veva vahaaqaini kero tiharo, ⁴⁶ Kotira vukuqi Kotiva mintima turave: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave,* turave. *(Aisaiaa 56:7)*

Oho, ne minti variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuraiqama vivo, tiro. ⁴⁷ Ihuva minti tivakero viragaahairo Kotira Naavuqi oru vo enta vo enta vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.

Mintiaqiro vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura arukarare ti, tavomanta ⁴⁸ qaqi vaiinti nahenti ekaa vika Ihura uva irireka auti vau-mantara ti, nora vaiintinavu vira aruke aarara ranteha tavovaro kia ho vaura.

20

Ihurara tavave ai noraiqama kaivarae are vi kaiqara vare variarao tura

(Matiu 21:23-27; Maaki 11:27-33)

¹ Vo enta Ihuva Kotira Naavuqi Kotira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, nora vaiinti vonavuvata, vika anire ² Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Kaiqe te naane uva vo ni irama nimitaare. ⁴ Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaro viva minturave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

⁵ Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha, Kotiva vira noraiqama korave, tiarera, viva tinavuara tiharo, Ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo, tiantorave. ⁶ Tenavu tiha, Qaqi vaiintivano vira noraiqama korave, tiarera, vira kaara vaiinti nahenti, maa naavuraqi ruvaqumavi variaka ori utu vare tinavu aavata ruqutu kevorave. Qaqi vaiinti nahenti maaka Ionirara tiha, Viva paropeti vaiintivano vaurave, ti variarave, ti.

⁷ Vika minti tivake Ihura tiva ami tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, ti.

⁸ Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia nintavata tiva nimirave, tiro.

*Uaini naaho ututorara uva tuqantaakero tura
(Matiu 21:33-46; Maaki 12:1-12)*

⁹ Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiintivano *uaini* naahoqi ututero viragaahairo niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te vuare, tivakero nai maaga mini kero airi enta vo vataini vaireva vurave.

¹⁰ Mini oru vauvaro *uaini* hiqiaina entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite varia vaiintika vuru tiva nimiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate, turave. Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano mini vumanta vika vira kaiqa vaiinti ruqutuke kaavu umiqake vatovaro viva kia

uainivata vararaitiro, qaqi orurantero anurave.

¹¹ Viva qaqi orurante anuvaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vika viravata ruqutuke kaurira haika amuvaro vivavata qaqi orurantero anurave.

¹² Mintuvaro naaho qova nai vainti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira teqa taaqamake viravata naahoqihai aaqaini vara vaati aqukorave.

¹³ Mintuvaro naaho qova tiharo, Te virara nantie irarave? Kaiqe te tenta maaqu, tinta hantuqa vainara atitaariraro viva viramanta virara nai vira maaquvanove tivakeha vira koqema amitaate, turave.

¹⁴ Minti tivakero viva nai maaqu atitama kovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vauka vira tave nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vira maaquvanoma anivo. Kaiqe vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave.

¹⁵ Minti tivake vika naahoqihai aaqaini vira vara vaati aquke arukorave, tiro.

Ihuva vi uvarara tuqantaakero minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove?

¹⁶ Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.

Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Kiama viva mintianarove, tuvaro ¹⁷ Ihuva vika taveharo vika irama nimitero tiharo, Maa uvava Kotira vukuqi qara ntuvatora vira okaravano nana uvae vaivo? Ne ti tiva timiqe iriare:

Ori naavu kaqeha vo oriara, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi orivama naaquraiqama vivo, turave. *(Thi 118:22)*

¹⁸ Vi oriraqaa tuantapo iro hiqiri virava rukavuma vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaigama kaanarove, tiro.

¹⁹ Minti tumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika tiha, Viva vi uvara tiharoma tinavuarama uva tuqantaakero ti vaivo, ti. Minti tivake vika Ihura ravaaqavu karare tihavata, qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia ho Ihura ravaaqavu kora.

Sisaara takisi aqu amiterara Ihura irama amitora

(Matiu 22:15-22; Maaki 12:13-17)

²⁰ Vika vaiinti nahenti naatu qeteha kia Ihura ravaaqavu karaiti, vika qaqi kantahai vira aitu-tiha vaiinti vonavu nitite tiha, Ne oru qaqi vaiinti voqaara vaiha, vira uva iriqi vivaro viva hampi uva tirera, ani tinavuvata tivita kaiqe tenavu *kamaanira* vuru tiva amiariraro ani Ihura ravaaqavu kaarire, ti.

²¹ Vika minti tivake vaiinti vonavu nititomanta vinavuka orure Ihurara mintima ti: Maara ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are vaiinti nahenti avuqavu uvaqai tiva nimi variaravave. Are nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai uva tiva nimi variaravave. Are vaiintivano Kotira aaraqaa vuainarara avuqavuqama kera tinavu tiva timi variaravave. ²² Are maa uvara tinavu tiva timirage iriare. Tenavu Kotira uva irihama hoe

tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqū amitararave? ti.

²³ Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, ²⁴ Ho nenavu monu vo vara kaiqe tavaare, tiro. Tumanta vika monu vara kovaro taverō tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira Sisaarave, tura.

²⁵ Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amitaate. Ne Kotiva ina haikara nai amitaate, tiro.

²⁶ Ihuva minti tumanta vika Ihurara vaiinti nahenti hampi uva tiva nimiarire ti, tavovaro kia viva hampi uva tumanta vika Ihuva tu uvara iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero koqe uva tivo, tivakeha kauqu runkinkirimake viraqaahai qaqrake tirema vaura.

*Satusi vaiintinavu Ihura irama amitōra
(Matu 22:23-33; Maaki 12:18-27)*

²⁷ Vaiinti vonavu Satusi vaiintinavu vika nái maara uva iriha tiha, Vaiintivano qutu viro ekaarama qutu vuanarove. Viva kiama qaiqaa-vata ho qaqi himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura irehama tiha, ²⁸ Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tinavu tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

²⁹ Tenavu tiarirara iriane. Haaru qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro, ³⁰ vira qata naantiaraihainaava viva vira

naata varatero vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro qutu vurave. ³¹ Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro vivavata qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa vi ankuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa qaqi qumina qutu vurave.

³² Qumina qutu vuvaro nahentivanovata variro qutu vurave. ³³ Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatavanoe varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.

³⁴ Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimitiro tiharo, Vataini varia vaiinti nahentika nai varate nai varate i variarave. ³⁵ Naantiara Kotiva hini vaiinti nahentiara ne koqe vaiinti nahentive tivakeharo vika qaqi himpima kairamanta qaqi variqi vika, vika kia nai varate nai varate ivarave.

³⁶ Vika *enselinavu* voqaara vaihama kia qaiqaa qutu vivarave. Kotiva vika nái quntama teraqaa-hairo qaiqaa qaqi vara himpima kaainarara ti, vika Kotira vaintima vaivarave.

³⁷ Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuaina okarara ni kaivaqava Mosiva qara ntuva torave. Kotiva iha ite vau katariraqihairo Mosirara uva tu entara Mosiva Nora Kotirara mintimakero qara ntuva tero tiharo: *Variqavano vaireva, viva Eparahaamiraqaavata, Aisaakiraqaavata, Iekopiraqaavata, raqiki vaivama vaivo*, turave.

³⁸ Ho iriate, Variqavano Kotiva kia qutu viro taiqavi haikaraqaa raqiki vaivama vairavauve. Viva qaqi variqi vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Vaiintivano qutu vivaro Kotiva qaqi

vai vaiintiraqaa raqikintema kero, viva vira maraquraqaavata raqiki vairave, tiro.

³⁹⁻⁴⁰ Ihuva minti tumanta maara uva okara ti vauka hininavu qeteha tiha, Tenavu Ihura vo uva irama amitaariraro tinavu uva aatara kaantorave, tivake Ihurara tiha, Maara ti variara vaiintio, are koqe uva vika náí tiva nimira iarao, tivake qaqirake tirema vaura.

Ihuva Mesaiaara okarara vaiinti nahenti irama nimitora

(Matiu 22:41-46; Maaki 12:35-37)

⁴¹ Ihuva vika irama nimitero mintima tiro: Vaiinti hininavu tiha, Kotiva atitaarira vaiintiva *Mesaiaavano* Devitira anku vohaa anku vaiintiqaima varianarove, ti variarave. Nantihae vika minti ti variavo?

⁴² Devitiva nai ihi qara ntuvato vukuraqi nai tiharo:

Noravano ti Nora Vaiintiarara tiharo,

Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe ⁴³ te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaa nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

⁴⁴ Devitiva haaru mintima qara ntuva torave. Devitiva *Mesaiaavano* govaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaavano* Devitira nainti ho varianarove? tura.

Maara okara ti vau vaiintika qora kaiqara rauriha variate tura

(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 11:37-54)

⁴⁵ Ihuva vika irama nimitomanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira uva iri vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, ⁴⁶ Nenavu maara okara

ti varia vaiintikara rauriha variate. Vaiinti nahenti vika taveha uva manteha quahaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketiqi* vi ani variarave. Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake oru koqe taintaqaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaaqai vikavata oru oquvi variarave.

⁴⁷ Vika tentoqa kaa nahentika naavuvata, airairavata, muara vareha tiha, Vonavu tinavu vaaqu kaiqa taveha tinavuara qora vaiintive tivorave, ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukai aare variarave. Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.

Ihuva turama.

21

Vehi nahentivano Kotira kaiqara iriharo inaara monu taquqi aqukora
(*Maaki 12:41-44*)

¹ Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo tavomanta airi airaira vato vaiintika anire Kotira kaiqara irihama nora monu taquqira vaati aquke vaura. ² Vika minti vauvaro Ihuva vaiharo tave vauvaro tentoqa nahenti vehi nahentivano anirero vivavata taquqira monu uapaara taaruruqai vaati aqu kora.

³ Viraqi vaati aqukovaro Ihuva tiharo, Ho tavaate. Vehi nahenti tentoqavano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaiyo. ⁴ Airi airaira vate variaka vika nai monu hiniqai taquqi vaati aqukaavo. Vi nahentiva vehi vaiharo nai vatai monura ekaa

aqu kaivaro, kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

*Kotira Naavu rampai taiqakerara tura
(Matiu 24:1-2; Maaki 13:1-2)*

⁵ Ihura vainti vonavu Kotira Naavuara tiha, Vi naavura tavaate. Vira koqe naavuve. Vaiinti nahenti Kotirara irihama monu aqukaamanta koqe ori, vo ori vo ori varake koqe naavu kaqataa naavuva vairave, ti.

⁶ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne vate maa naavura tave variarave. Oho, «naantiara navutaaka ani» ekaa maa naavura rampaike naavu vira kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqagaqaa nai tauvaqagaqaa varianarove, tiro.

*Naantiara airi maaravano qovarama
vuainarara tura
(Matiu 24:3-14; Maaki 13:3-13)*

⁷ Ihuva minti tumanta vika tiha, Maara ti variara vaiintio, tairantae mintianarove? Nana nana haikavanoe qovaraiqirage tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are virara tinavu tiva timirage iriare, ti.

⁸ Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano virara ni una uva tiva nimiantorave tiha ne raurihama variate. Naantiara vaiinti airitahaa anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vi vaiintikave. Ho vi entava aniraivo, tivarave. Vika minti timanta ne kia vika avataqi vuate. ⁹ Ne vaiha irivaro vo vatanaava vo vatanaara vataakero iqoka raqiramanta ne kia qetaate. *Kamaanira* hampata iqoka raqimanta

ne kia qetaate. Vi haikava naanema qovaraiqira-manta ne kiama tiha, Ekaara entavano aniraivo tiate, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tivakero viva qaiqaavata tiva nimiro tiharo, Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. ¹¹ Naantiara ekaa vatani vaturavano noraigama kero utuanarove. Karara nararaiqi entava vo enta vo enta varianarove. Rovaravano aruaina entava varianarove. Naantiara naaruvaini aatu itaaina haikava vo haika vo haikavano qovarama viramanta vaiinti nahenti vi haikara ampeqamake taveha tiha, Ike, nana haikavano qovaraiqirevae minti vaivo, tivarave.

¹² Kia vi haikava vi haikava qovaraiqiaina entara vika ni naane ravaaqavuke qoraiqama nimatevarave. Vika ni ravaaqavu vare vuru maara naavuqi *ko* tivake, ni karapuhigama kevarave. Ne ti kaiqa vare vaimantara ti, vika ni ravaaqavu vare nora vaiinti nivuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kevarave.

¹³ Mintima vare ni vuru kaivaro vi entarama ne ti uva vika tiva nimiva varianarove. ¹⁴ Vika *ko* nimore imanta ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana uvaqohaie tenta auta ntiha tirarave, tiate, ¹⁵ Tema vi entara ni kahaqiari ne koqemake kempuka uva ho tivarave. Ne vi uvara minti mintimake timanta ni qoraiqama nimateka kia ho ni uva aatarakevarave.

¹⁶ Naantiara niqaa uva vataate ti, ni noka qokave, ni qata vakaukavarave, ni vohaa ankuve, ni tontinavuve, vikama ni

qovaraiqamake vaimanta ni ravaaqavu kevarave. Ni ravaaqavuke ni vonavu aruma kevarave. ¹⁷ Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vika ni iri qoraiqama nimatevarave. ¹⁸ Vika mintimanta ne kia getaate. Ne homa vaivarave. Kia ni qiata kauki voqavanovata kakakimaviro taiqa vuanarove. ¹⁹ Ne kempukaiqamake variqi vivera, ne homa ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro.

*Ieruharemi taiqake entarara tura
(Matiu 24:15-22; Maaki 13:14-20)*

²⁰ Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne vo enta tavaimanta iqoka vaiintinavu Ieruharemi vatuka ututuma taimanta ne tiha, Ieruharemi taiqaaina entava aumanto vaivo, tiate. ²¹ Vi entara Iutiaini vaika himpi aiqiu autute aiqina vainaini ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemiqi vaika himpi kante viraqihai ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemi auvahianta vaika nora vatukaqi kia vuate.

²² Vi entara vaiinti nahenti nai qora kaiqa varera kaara Kotiva vika ntaihaanarove. Vi entara haaru Kotira vukuqi vikara qara ntuvato uvava vivauma varianarove.

²³ Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave. Vi entara maa vataraqaa vaika nora maaraqai vaiha voqamake qoraiqamavi variqi vivarave. Vi entara Kotira arara itairaro maa vatanaaka ntaihama kaanarove.

²⁴ Vi entara iqoka vaiintinavu anire vika nai iqoka paipeqohai maa vatanaaka hininavu aruke, hininavu rumpa vare vo vatani vo vatani

vuru kevarave. Vi vatanaaka kia Kotira uvavata iriaka Ieruharemiqi vi aniha rahitama kevarave. Vika Ieruharemini variqi vi vaivaro „Kotiva hove tina entaraqaa, vika Ieruharemiqaa raqiki entava taiqa vuanarove.

*Ihuva nai qaiqaa tuvuainarara tura
(Matiu 24:29-31; Maaki 13:24-27)*

²⁵ Naantiara naaruvaini voqara ina haikava qoraiqianarove. Kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, vi haikava vi haikava aahuvaiqi vairamanta vaiinti nahenti tave tiha, Oho, nana haikavanoe qovaraqireva auti vaivaro vi haikava vi haikava minti vaivo? tivarave. Naantiara vevara nora namarivano noraiqaakero qaki qakiharo taku takaa ti vairaro vatani vaika vo vatanaa vo vatanaaka namari vira aatu voqama qetehama vaivarave.

²⁶ Naantiara naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i vairamanta vaiinti nahenti vira tavehama nantie ianarove tivakehama qetehama avu rira ira hiqiri vaivarave.

²⁷ Minti vaira ekaa maa vata maataraqaa vaika tave vaiqe te Vatani Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavugaa tuvi variari vika ti tavevarave. Te vahehema taarira haikava voqamakero takuqiharo hantaiqi vairaqe te kempukavano tuvirerave. ²⁸ Naantiara vi haikara vi haikarara tunara hoqarama tairamanta ne kia qetaraiti, ne qaqi himpi qiata tuaherake vaaviaramavi vaiha tiha, Tinavu kuvantu timitaina entava aumantoma vaivo tiate, tiro.

*Ihuva fiki katariara tura
(Matiu 24:32-35; Maaki 13:28-31)*

²⁹ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimitiro tiharo, Ne *fiki* katariaravata vo katariaravata iriate.

³⁰ Ne tavaavaro *fiki* katari qaraaka ankuri ntaimanta ne tiha, Nora kuari itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave. ³¹ Vira voqaan-temake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Kotiva tinavuqaa raqikiarira entava aumantoma vaivo, tiate.

³² Te quqama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove. ³³ Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

³⁴ Ne rauriha variate. Ne airi karavata iha namarivata namaqi viha, vataini vai haikarara noraiqaake iriqi vivorave. Ne mintiaqi vivaro vi entava anintaira ne kia qeramate vaivorave. ³⁵ Vi entava qovaraiqireva vaara tintainantema kero, ekaa vataini vaika ravaqavu kaanarove. ³⁶ Ne rauruqi vihama Kotira aaraivaro viva ni kempukaiqama nimitaira ne naantiara anina haikara ho aatarake kevarave. Ne vi haikara ho aatarake naantiara ti Vataini Vatatai Vaintika tivuqaa ho himpitema vaivarave, tiro.

³⁷ Ihuva minti tivakero viva vo entanavu vaiharo Kotira Naavu vaunaini kuariqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimitiro entaqa Orivi Aiqinaqaa oru vaitora. ³⁸ Viva mintiaqiro vumanta vaiinti nahenti vaaka toqaqira himpi Kotira Naavu vaunaini vira uva irireka ani ruvaqumavi vaura.

22

Vika Ihura arukareka auti vaura
(*Matiu 26:1-5, 14-16; Maaki 14:1-2, 10-11; Ioni 11:45-53*)

¹ Kia Noqavu Mparetira ovata no entava anirora, virarama Vehakuma Nimito Entarave tu entava aniromanta ² Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vaiinti nahenti naatu qeteha, vika Ihura evaara aruke aarara rante vaura.

³ Minti ti vauvaro Iutaasi Ikeriotiva, viva Ihura vainti 12navuqihairo vovano vauvaro Sataaniva vira avu aatoqi viqetovaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura qovarama kareva auti vaura.

⁴ Iutaasiva himpiro oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripukavata, viva vika tiva nimiro tiharo, Te minti mintimaqi vuarima ne Ihura ravaaqavu kaate, tiro.

⁵ Minti tumanta vinavuka quahake tiha, Tenavu ai monue amirarave? tuvaro Iutaasiva eo tivakero „monu varero” ⁶ vi entaraqaahairo viva tiharo, Kaiqe te tavaarira kia airi vaiinti nahenti Ihura vataake vaiqe vi entara te vira uqetake qovarama kaare, tiro.

Ihuva tumanta Vehakuma Nimito Karara qerama vatora

(*Matiu 26:17-25; Maaki 14:12-21; Ioni 13:21-30*)

⁷ Iutaasiva minti tivakero vauvaro Kia Noqavi Mparetira ne varia entava anirora. Vi „entaraqaa haaru *enselivano* kia Isareri kaivaqaukavara arukaraitiro, vika vehakuma nimitero aitarero

Isipi vaintiqai aruko, entarara irihama vi vatanaaka sipisipi naati aruke ne entava anirora.

⁸ Anirovaro Ihuva Pitaaka Ionika nititero tiharo, Netanta oru Vehakuma Nimito Karara qerama taiqe tenavu oru naare, tumanta ⁹ vitanta vira ireha tiha, Taraqie tetanta vi karara qerama tararave? ti.

¹⁰ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho iriate. Netanta vatukaini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntiita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro viva nai naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete ¹¹ naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaintiva ariara mintimama tivo: Te ta *rum* uraqie tenta vaintinavu hampata vaiha Vehakuma Nimito Karara nararave? tivo, tiate.

¹² Netanta minti tivaro viva nora *rumu*, maari kanta vaina *rumura* taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rumura*qira kara qerama vataate, tiro.

¹³ Ihuva minti tumanta vitanta himpi orure tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qeramake vatora.

Ihuva nai vaintinavu hampata kara nora

(Matiu 26:26-30; Maaki 14:22-26; 1 Korinti 11:23-25)

¹⁴ Vitanta kara qeramake vatovaro enta umanta Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka hampata vi *rum* uraqi kara tainta tataaqa oquvi vaura.

¹⁵ Viva vika tiva nimito tiharo, Te aiha vira haika vararera ihama, maa karara Vehakuma Nimito Karara ni hampata vaiha naataa imanta

narerave. ¹⁶ Maa entaraqaahai kia te Vehakuma Nimito Karara maini qaiqaavata narerave. Naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairamanta ne vi entara maa karara ne okarara kankomake irikaiqe viraqaahai te qaiqaa vi karara narerave, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero tiharo, Maa *kaapura* varake ne ekaa viraqi naate.

¹⁸ Maa entaraqaahai kia te *uaini* naraiti, qaqi variqi vuariraro naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairaqe te vi namarira qaiqaa narerave, tiro.

¹⁹ Minti tivakero viva mpareti varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimito tiharo, Maa ti vaatama vaivo. Te niarao ti, vira ni nimuro. Te vate minti iainantemake, nevata naantiara mintimake maa karara neha tiriara iriha variate, tiro.

²⁰ Minti tivakero mpareti varakero namakero vohaa qaramakero namari *kaapuvata* varakero nimito tiharo, Te niarao ti, te maa namarira qihia nimitauro. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaanaiqama vireva qaraaka uva tiva taatau taainara, vi uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano nteharo vi uvara kempukaiqama kaanarove, tiro.

²¹ Minti tivakero Ihuva tiharo, Tavaate, ti qovarama kaarira vaiintiva maini vaiharo ti vataakero kara ne vaivo. ²² Ti Vataini Vatatai Vaintika ti harukerara ho Kotiva tiriara vi aararaqaa vuane tiva tairave. Ti harukaate tiro,

ti qovarama kaaina vaiintirara te oho tiva amitauro. Vi vaiintiva nai voqamakero qoraiqama vuanarovema turo, tiro.

²³ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu nai ire nai ireha tiha, Aqao, nai tavave tinavuqihairo vi kaiqara ho mintimakero varaanarove? tura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove tura

²⁴ Ihura vaintinavu vaiha tiha, Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove? tiyakeha nai ati nai atiha vauvaro ²⁵ Ihuva tiharo, Maa vataraqaa variaka avuhainaaka, vika náí vaiinti nahentiqaa raqikihama tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriha tiriara koge vaiintive tiate, ti variarave.

²⁶ Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vaiintivano nora vaiinti vaireva irera, viva inaara vaiinti voqaantema kero variarire. Niqihairo vaiintivano niqaa raqikireva irera, viva vo vaiinti paanaa kaiqa vara amitai vaiintira voqaara variarire.

²⁷ Ta vaiintivave nora vaiintivano vaivo? Vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vivae nora vaiintivano vaivo? Vira kaiqa vaiintivano kara ami vaiva, vi vaiintivae nora vaiinti vaivo? Aqao, vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vi vaiintivama nora vaiintivanoma vaivo. Ho te ni avutana vaiha kia te niara ti kaiqa vara timitaate tiraiti, te ni kaiqa vara nimate vauraukave, tiro.

²⁸ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintivanoe vo haikavanoe ti qoraiqama timite variamantavata ne kia ti qaqira karaiti, ne ti

vataakeqai variqi vi variarave. ²⁹ Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vaiinti nahentiqaa raqikiqi virerave. Te ti Qova inantemake, ninavuvata noraiqama kaarira ³⁰ ne naantiara ti vatukaini vaiha ti vataake karavata namarivata namaqi viha vohaa taintaqaa oquvi vaiha ne Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave, tiro.

Ihuva Pitaarara tura

(Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ioni 13:36-38)

³¹ Ihuva minti tivakero Pitaarara tiharo, Saimonio, Saimonio, iriane. Sataaniva niara kaiqe te vika avateha tavaare tivaro Kotiva ho mintiane tirave. ³² Te Kotira aarehama ariara vira ka-haqiraro viva ariara kempukaiqama kero iriqiro vuarire tunarave. Are naantiara qaiqaa tiriara iriqira viharama nena qata vakaukavara kempukaiqama nimitaane, tiro.

³³ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, Noravauvo, te ariara irihama te karapuhiqi variainararavata, qutu vuainararavata qeramate vauro, tiro.

³⁴ Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Pitaao, te ai tiva amiarirara iriane. Are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tiro.

³⁵ Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Tota te ni nititauramanta ne monuvata, utavata, aiq nonkiravata, kia vararaiti, qaqi vurave. Ne vi entara vo haikara aavo qurave? tumanta vika tiha, Kiave, ti.

³⁶ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vate maa tavave uta vatairava, viva viravata vo utavata varero vuarire. Kia iqoka paipe vatairava nai vukai tavuna nimiharo koqaa varero iqoka paipe

varaarire. ³⁷ Te ni tiva nimiari iriate. Haaru tiriara qara ntuvato uvava vivauma varianarove. Vi uvava tiriara minti turave: Vaiinti nahenti virarama viva qora kaiqa vare vaivave tivarave, turave. Vi uvara haaru qara ntuva tova vate vivauma varianarove, tiro.

³⁸ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Noravauvo, maini tavaane. Iqoka paepae taaraqantama vatauro, tuvaro Ihuva hove tiro.

Ihuva oru Orivi Aiqinaqaa vaiharo Kotira aarora

(Matiu 26:36-46; Maaki 14:32-42)

³⁹ Ihuva minti tivakero viva naavuqihairo vevarero nai vaintinavu hampata Orivi Aiqinaqaa vo enta vo enta vuntemakero, qaiqaa viro. ⁴⁰ Mini orurero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne Sataanira uva iriha qora kaiqa varaarorave tiha, Kotira aareha variate, tiro.

⁴¹ Minti tivakero Ihuva vinavuka mini kero inaaraiqaka vutunto viniro tori kauru araviro Kotira aarero tiharo, ⁴² Ti Qo, te aihavi namarira naaina *kaapura*, are vi *kaapura* qaqini vara kaane. Ho kia ti hantuqa avataraitira, are nena antuqa avataane, tiro.

⁴³ Minti tuvaro naaruvaihainaa *enseli* vovano qovaraiqama viro Ihura kempukaiqama amitovaro ⁴⁴ Ihuva vauvaro vira muntukavano noraiqama kero qoraiquvaro Ihuva kempukaiqama kero Kotira aaramaairo vi vauvaro Ihura toqaavuvano naare voqaara reharo vatani hiqirura.

⁴⁵ Minti vauvaro Ihuva Kotira aarama taiqakero himpiro orurantero ani nai vaintinavu tavomanta vinavuka muntuka qoraiquva

vinavuka kempuka taiqa komanta vaitate vaura.
⁴⁶ Vinavuka vaite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Mpo, ne nantihae vaite variavo? Himpi Kotira aaraivaro viva ni kahaqira ne kia qora kaiqa varaate, tiro.

Ihura ravaaqavu kora

(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ioni 18:1-11)

⁴⁷ Ihuva mini nai vaintinavu hampata uva qaqi ti vaumanta airi vaiintinavu anirora. Ihura vainti 12navuqihairo lutaasiva airi vaiinti ntita varero viva naane vika avuni Ihuva vaunaini anirero, Ihura moqa kareva auti vauvaro ⁴⁸ Ihuva tiharo, lutaasio, are ti moqa keharae ti Vataini Vatatai Vaintika navutaaka nivuqaa ti qovarama karevae auti variarao? tiro.

⁴⁹ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira vataake vauka tavomanta vika Ihura ravaaqavu kareka auti vaumanta vinavuka Ihurara tiha, Noravauvo, tenavu iqoka paipeqohai vika ntaiharerave? ti.

⁵⁰ Vinavuka minti tuvaro vinavukaqihairo vovano Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vainti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora. Vira kauqu tanaraini vau aatora teqa kovaro hiqirura.

⁵¹ Hiqiruvaro Ihuva aqao kia qaiqaavata mintiane tivakero vi vaiintira aatoqaa nai kauqu vatovaro qaiqaa vira aatovano naitarama viro vaura.

⁵² Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripuka vika qiata vaiintinavuvata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura ravaaqavu kareka anukara Ihuva tiharo, Ne *kamaanira* vataake

iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo?

⁵³ Te ni hampata vo enta vo enta Kotira Naavuqi variqi vi vauramanta ne kia ti ravaaqavu kaarave. Ho vate maa entava ni entama vaivo. Vate konkiraiqi vaira haikava raqikiqiro vuanarove, tiro.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(*Matiu 26:69-75; Maaki 14:53-54, 66-72; Ioni 18:12-18, 25-27*)

⁵⁴ Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu vare vivi, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti naavuqira vuru kovaro Pitaava niaraihairo vika avataqiro viviro, orurero tavovaro ⁵⁵ vahaqaqini vatuka avutaqi iha quarate vauvaro vivavata mini viraqaa vauka hampata iha taariharo vaura.

⁵⁶ Mini vauvaro kaiqa nahenti vovano tavovaro Pitaava iha taari vauvaro viva vira aitutuma tavero tiharo, Maavavata Ihukantiro vaivave, tuvaro ⁵⁷ Pitaava aqao tiro, Maa nahentio, kia te vira tavaunarave, tiro. ⁵⁸ Minti tivakero mini variqiro vuvaro qaiqaa vaiinti vovano Pitaara tavero tiharo, Arevata vira vaintivanoma variarao, tiro. Tuvaro Pitaava tiharo, Maa vaiintio, kia te vikavauve, tiro.

⁵⁹ Minti tivakero variqiro vuvaro inaraiqakaa qaiqaa vaiinti vovano kempukaiqaakero tiharo, Vi vaiintiva Karirihainaa vaiintivano vaivara tiro, viva quqaama vikantiro vaivave, tiro. ⁶⁰ Viva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Maa vaiintio, are tiana uvara kia te ho iruro, tiro. Minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tura.

⁶¹ Kokoraaravano uva tuvaro Noravano tuqantaa viro Pitaara avuana tavovaro Noravano tu uvava vira aatoqi ntuva vura. Tota Noravano tiharo, Are taaramo tataa tiharama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tura.

⁶² Vi uvava Pitaara aatoqi ntuva vuvaro viva aaqaini vaatirovaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi rateharo vaura.

Ihura naaraihama amiteha vira ruqutura
(*Matiu 26:67-68; Maaki 14:65*)

⁶³ Mintumanta Ihura ravaaqavu varo vaiintika Ihura naaraihama amiteha vira ruqutiha ⁶⁴ Ihuva kia vika tavaarire ti, vika vira avu naavumate Ihura ruqutiha vira irama amite tiha, Paropeti vaiintio, tavave ai arivo? Are kia tinavu tavaraitira, tinavu tiva timiraqe iriare, tivake ⁶⁵ vika qora uva, vo uva vo uva vira tiva amite vaura.

Kansoru vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(*Matiu 26:59-66; Maaki 14:55-64; Ioni 18:19-24*)

⁶⁶ Mintiaqi vuvaro aatita vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaumanta Ihura vita vare vika nai kansoruvano vaunaini vuru komanta ⁶⁷ vika tiha, Quqaae are *Mesaiaavanove*? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te ni tiva nimiarira ne kia ti uvara quqaave tivarave. ⁶⁸ Te ni irama nimitaari ne kiama ti qaiqaa tiva timivarave. ⁶⁹ Ho maa entaraqahai te Vataini Vatatai

Vaintika vaiha Kotiva mpeqavano vainanaini vira kauqu tanaraini oru oquvi vairerave, tiro.

⁷⁰ Minti tumanta vika tiha, Quqaae are Kotira Maaquvanoe variarao? tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne tiantemake te maa vikave, tiro. ⁷¹ Ihuva minti tumanta vika tiha, Oho, viraqaata uva vatareka i vai vaiintika qumina naarevorave. Qaqira kaate. Virama nai noqi-hairo qora uva timanta tenavu iruro, tura.

Pairaatava vaunaini Ihura vuru kora
(*Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ioni 18:28-38*)

23

¹ Minti tivake vika ekaa himpi Ihura vita vare Pairaatava vaunaini vuru ke ² Ihuraqaa uva vateha mintima ti: Tenavu tavauraro maa vai-intiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqe-haro vikara kia avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amiate ti vairave. Viva nariara tiharo, Te Noravanove. Te vaiinti nahentiqaa raqikiarirauka *Mesaiaavanoma* vauro, ti vaivo, ti.

³ Vika minti tuvaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tuvaro ⁴ Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuaravata, vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaravata, vikara tiharo, Aqao, te tavauraro maa vaiintiva kia *kamaanira* uva raqakai vaiintivama vaivo, tiro.

⁵ Pairaatava minti tumanta vika voqavata kem-pukaiqamake tiha, Vaiinti nahenti *kamaanira* vataake raquate tiro, viva antua uva vika tiva nimi vaivama vaivo. Viva hoqarama kero vevara

Karirihairo vi uvara minti tiva nimiqiro uriro maini uru ntaivo, ti.

Herotiva vaunaini Ihura vuru kora

⁶ Vika minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro viva tiharo, Quqaae maa vaiintiva Karirihainaavave? tiro. ⁷ Minti tivakero viva iruvaro Ihuva Karirihainaava vauvaro Herotiva vi vatanaakaqaa raqiki vauvarora tiro, Pairaatava Ihura atitomanta vika Herotiva vaunaini Ihura vita vare vuru kora. Vi entara Herotiva Ieruharemini oru vau entara.

⁸ Ihura Herotiva vaunaini vita vuru kovaro Herotiva quahora. Herotiva Ihura kaiqara iriro, airi enta vira tavareva vaiharo Ihuva ti tivuqaa vaiharo nora kaiqa varairaqe tavarerave tivakero quaha keharo ⁹ oru Ihura airi uva irama amitovarovata, Ihuva kia uva voqavata vira nai tiva amiraitiro evaaraqai vaura.

¹⁰ Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika himpite oru kempukaiqamake Ihuraqaa uva vatomanta ¹¹ viraqaahai Herotivavata, vira iqoka vaiintinavuvata, Ihurara qora uva tiva amiteha naaraihama amitaqi viha, nora vaiinti tavuna vira nonku amite, viraqaahai Ihura qaiqaa vitavare Pairaatava vaunaini vuru kora.

¹² Tota Herotika Pairaataka vaiha vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha vaura. Vi entaraqaa-hai vitanta tontiqamavi nariara nariara quahehatanta vaura.

Ihura ho arukaane tura
(*Matiu 27:15-26; Maaki 15:6-15; Ioni 18:39-19:16*)

¹³ Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, qaqi vaiinti nahentivata, naarama ruvaaquma kero ¹⁴ vika tiva nimiro tiharo, Ne maa vaiintira ravaaqavu vare te unanaini vuru ke tiha, Maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqe vaivo, tiarave. Ne minti tiamanta te ni nivuqaa vaiha vi uvara avuqavu iha tavauraro maa vaiintiva kia ne tiantemakero qora kaiqa varaiavave.

¹⁵ Herotivavata mintimakero tavero qaqi vira atitaivaro te unanaini qaiqaa anivo. Ho iriate. Vi vaiintiva kia qora kaiqa vo vara kaimantavauve tenavu virara irihama vira ho arukaariraro qutu vuanarove. ¹⁶ Ho kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, atitaivaro qaqi vuarire, tiro.

¹⁷ [Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Pairaatava vaiinti nahentiara iriharo karapuhi vaiinti vohaiqa qaqi kuvantu kovaro maaqaini vi vaura.] Pairaatava Ihurara vira kaavu umiqake vate atitaivaro qaqi vuarire tumanta ¹⁸ ekaa mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Vira arukaane. Are tinavuara iriharama Barabasira kuvantu kairaro maaqaini vuarire, tura. ¹⁹ (Barabasiva *kamaanira* vataakero vi vatukaraqī raqura kaaravata, vaiinti arukora kaaravata, karapuhiqama tovaro vauvaro) ²⁰ Pairaatava Ihura kuvantu kareva autiharo qaiqaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka irora.

²¹ Viva vika iromanta vika kia vira uva iriraiti, noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti vaura.

²² Vika minti ti vauvaro Pairaatava taaramo tataa vika irero tiharo, Nana kaarave? Maa vaiintiva nana qora kaiqae vara kairave? Te

vira uva avuqavu iha tavauraro kia viraqaa qora uva vaivo. Kia tenavu qumina uva kaara vaiinti vo arukararave. Kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, kuvantu kaivaro qaqi vuarire, tiro.

²³ Minti tumanta vika noraiqamake naverai tivaqi viha kempukaiqamake tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti. Minti tivaqi vuvaro vika uvavanoqai uritarovaro ²⁴ Pairaatava vika uva iriro, vika tuntekero ho vira arukaate tura.

²⁵ *Kamaanira* vataakero raqiharo, vaiintivata arukora kaara, karapuhigama tovaro vau vaiintira, Pairaatava vi vaiintira kuvantu kero, viraqahairo viva vaiinti nahenti antuqaa vairara iriharo Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi kora.

Ihura katariqaa niriqohai arutora

(Matu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ioni 19:17-27)

²⁶ Pairaatava Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi komanta vika Ihura vite vihama aaraini vi vauvaro vaiinti vo, Saimoniva Sairinihainaava, viva nora vatukaqi vuare tivakero anumanta, iqoka vaiinti vika vira ravaaqavuke Ihuva aquto katarira varake vi vaiintiraqaa aqu amite vira vuana vaina tuvaro, viva katari vira aqu varero Ihura naantiara vurama.

²⁷ Mintumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vurama. Vika avutaqihai nahenti vonavu viha Ihurara mpoqira ihi tivakeha iqi rata amite vauvaro ²⁸ Ihuva nahenti vinavuka unaini tuqantaaviro vinavuka tiva nimitiro tiharo, Ieruharemi-hainaa nahentinavuo. Kia tiriara iqi rataate. Nentaravata nenta vaintivararavata iqi rataate.

²⁹ Naantiara vo entanavu anintaira vi entaraqaa nahenti vokikara *naahiara/qururaiqama*

vi nahentikave, kia vainti vate nahentikave, kia vainti naama nimi nahentikave, vikara tiha, Neqaima varavara tira, qaqi vuate tivarave.

³⁰ Vi entara vaiinti nahenti aiqinanavu naareha tiha, Tinavuqaa hiqintuate, tivarave.

Vika inaara aiqinanavu naareha tiha,

Tinavuqaa aqu ravaaqavu kaate, tivarave.

(Hosea 10:8)

³¹ Te qaraaka katari voqaara vauramanta vika mintima keha ti qoraiqama timite variavo. Mpo, naantiara ne aahara katari voqaara vaimanta vika nana nana qora kaiqae ni vara nimatevarave, tiro.

³² Minti tumanta iqoka vaiintinavu karapuhi vaiinti taaraqantavata Ihura vataake arukareka ntita vare vurama.

³³ Vika vivi qumina vatuka, *Qiata Vuhaarive* tu vatukaraqaa orure, Ihura katariqaa niriqohai aruke hirite, qora kaiqa varotantavata aruke hini hini hiritora.

³⁴ Hiritovaro Ihuva Kotira aarero tiharo, Ti Qo, vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaane. Vika mintihama vika nai qora kaiqa vare varia okarara kia iriavo, tiro.

Minti tumanta iqoka vaiintinavu *satu* ruhamaqi viha Ihura utavaaqa rairakeha varora.

³⁵ Vira utavaaqa rairakeha varomanta qaqi vainti nahenti mini himpите vauka tave vaumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura naaraihama amite tiha, Viva vokiaka kahaqi vaivave. Viva quqaa Kotiva kaamataiva *Mesaiaavano* vairera, viva homa nai kahaqianarove, ti.

³⁶ Vika minti tumanta iqoka vaiintinavuvata Ihura naaraihama amiteha *uaini* hunkavura viri

amiha vira naane tivake virara tiha, ³⁷ Are quqaa Iutaa vatanaakaqaa raqikiara vaiintiva vairera, ho are nenavano nena kahaqiane, tura. ³⁸ Vika uva vo Ihura qiataini katariqaa qara ntuvake vatova vi uvava mintima tiro:

Maa Vaiintiva Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.

³⁹ Mintima qara ntuvato uvava vauvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini katariqaa arutova, vivavata Ihurara qora uva tiharo, Are quqaae *Mesaiaavano* variarao? Ho nenavano nena kahaqihara titantavata kahaqiane, tiro.

⁴⁰ Minti tuvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini arutova eqaane tiro, Are kiae Kotira aatu qetehara variarao? Vika titanta aanaramake viravata aruke hiritaavo. ⁴¹ Vika homa titanta mintima taavo. Vika tintatanta muara kaiqa kaarama titanta arutaavo. Vi vaiintiva kia qora kaiqavata varaivave, tiro.

⁴² Viva minti tivakero Ihurara tiharo, Ihuo, ai avuhainaa vaiintiqama kaaina entara tiriara-vatama iritaane, tiro.

⁴³ Viva minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Te ai tiva amiarirara iriane. Vate are vatuka koqeraqi ti vataakerama vainarave, tiro.

Ihuva qutu vura

(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ioni 19:28-30)

⁴⁴ Ihuva minti tivakero vauvaro kuarivano qiataqaa ururovaro, viraqaahairo ekaa vi vataraqaa konkiraiqama tero viviro, 3 *kiroki* eronaini taiqa vura. ⁴⁵ Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara tavuna nora hiritora. Vi tavunava vauvaro Ihuva qutu vireva uvaro

vi tavunava vaakama avutaqaahairo nai qunahi vura. ⁴⁶ Mintuvaro Ihuva katariqaa vaiharo noraiqaakero naveraitiro tiharo, Ti Qo, ti Marağura varaane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

⁴⁷ Ihuva qutu vuvaro iqoka vaiintinavugaa raqiki vau vaiintiva Ihuva mintura tavero Kotira autu tuahera kero tiharo, Quqaama maa vaiintiva avuqavu ni vai vaiintivave, tura.

⁴⁸ Minti tumanta vi haikara tavareka ruvaagumavi vauka, vikavata vaiha vi haikara vi haikara qovaraiğura tave, viraqaahai vika nái maağaini anirante vihama, muntuka qoraiğumanta nái mimira ruqutu keha vurama.

⁴⁹ Vika vumanta Ihura vaiinti nahentivata, nahenti vonavu Karirihai vira avataqi anukavata, vika niara kanta vaiha vi haikara qovaraiğura tave vaura.

Ihura quntama tora

(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ioni 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Vaiinti vo vira autu Iohepiva Arimatia vatuka Iutaa vataihainaava, viva koqe vaiinti avuqavu ni vau vaiintiva vaiharo, viva Kotiva raqikiaina entarara aitutiharo vira veka vaura. Viva *kansoru* vaiintivano vaiharo viva kia vo *kansoru* vaiintinavu uvara eo tiraitiro, viva vika kaiğaravata kia quaheharo vaura.

⁵² Vi vaiintiva Pairaatava vaunaini orurero tiharo, Ihura vaata ti timiraqe quntama taare, tiro. ⁵³ Minti tivakero viva oru Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero hanta tavuna varakero viraqohairo vira vaata apuğamakero muntu qaraaka ori vaurutoraqi kia vo vaiintivata quntama toraği vira quntama tora.

⁵⁴ Vi entara vaiinti nahenti tiha, Hura Maara Entaqaa „kaiqa varaarorave,“ tivakeha, vi haikara vi haikara Paraireqaa qera qaaramake vate vau entava vaura.

⁵⁵ Minti vaumanta nahenti vonavu vinavuka tota Karirihai Ihura avataqi ni vau nahenti-navuka Iohepira vataake oru Ihura quntama toraqi orunte, Iohepiva minti mintima kero Ihura vaata vuru vatora tave, ⁵⁶ viraqaahai anirante nái naavuni oru vaihama koqemakero untavi vau vahaveraravata, vo haika vaiinti vaataqaa aqu amite haikaravata, qeramake vatora. Vinavuka vi haikara qeramake vate, nái maara uvara iriha Maara Entaqaa qaqi vaura.

24

Ihuva qaiqaa qaqi himpura

(Matiu 28:1-10; Maaki 16:1-8; Ioni 20:1-10)

¹ Vi nahentinavuka koqemakero untavi vau haikara qeramake vate, vinavuka Saarareqaa varike, Santeqaa vaaka toqaqi himpi vi haikara vare Ihura quntama tonaini orure tavovaro ² qentiqaa nora ori tintatora venta auvahini vavovaro vaura.

³ Vaumanta vin avuka oriqete tavovaro Nora Vaiinti Ihura vaatavano kia viraqi vaura. ⁴ Kia viraqi vaumanta vinavuka airi avu aato uti vaumanta vaakama vaiinti taaraqanta qovaramavi takuqi vau utavaaqara nonkutetanta vinavuka tataaqa himpita vaura.

⁵ Vitanta himpita vaumanta vi nahentinavuka voqamake qeteha nái viri vatainiqamate vaumanta vi vaiintitanta tiha, Nenavu nantihae qaqi

variqiro vi vai vaiintirara qutu vuaka vataaraqi rante variavo? ⁶ Viva kiana maini vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Tota viva Karirini vaiharo ni tiva nimu uvara ne vi uvara qaqie iritaavo? ⁷ Viva vi entara minti turave: Te Vataini Vatatai Vaintika variariraro qora kaiqa vare varia vaiintika ti ravaaqavu kaate tiro, vovano ti govarama kaira vika katariqaa niriqohai ti arutaige te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave turave, ti.

⁸ Vitanta minti tuvaro Ihuva tu uvava vi nahentinavuka aatoqi ntuva vumanta ⁹ vira quntama tora mini ke, anirante Ihura vainti 11navuvata vokukavata vuru tiva nimoreka vura. ¹⁰ Vi nahentinavuka autu vaireva, Mariava Makataaraihainaavave, Joanaavave, Iemira nova Mariavave, vi nahentinavuka vi haikara tave anirante vi uvara vare Ihura vainti noranavu vuru tiva nimumanta ¹¹ vika tiha, Aqao, ne una tiavo. Kia tenavu virara ho quqaave tirarave, ti.

¹² Vika minti tuvaro Pitaava vaaka himpiro kantero Ihura quntama tonaini viro orurero kankakaama viro vera tavovaro tavunavanoqai vauvaro Ihura vaatavano kia viraqi vaura. Kia vauvaro viva anirantero maaqaini viharo nai oru tavo haikarara airi avu aato utuqiro vurama.

*Emeusiniara vu vaiintitantara tura
(Maaki 16:12-13)*

¹³ Vohaa vi entaraqaa Ihura vainti taaraqanta vatuka vo Emeusive tunainiara vura. «Kuvaira vaivaro Ovura vaira vira voqaara Ieruharemi-vata Emeusivata vaura.» ¹⁴ Vitanta aaraini viha Ihura aruko uvarara tivaqi vi vaura.

¹⁵ Vitanta vi uvarara tivaqi vi vauvaro Ihuva nai anirero vitanta vataakero oru vi vaumanta ¹⁶ vitanta kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro ¹⁷ Ihuva vitantara tiharo, Netanta aniha nana uvae tivaqi ani variavo? tiro.

Minti tumanta vitanta viraqaa himpите vauvaro vitanta muntukavano qoraigumanta vauvaro ¹⁸ vitantaqihairo Kiliopaasiva Ihura irero tiharo, Maa entara airi vaiintinavu ani Ieruharemini variavara are vohaigavanoqae tuvana qovaraqi uvara kia iriarao? tiro.

¹⁹ Minti tuvaro Ihuva vitanta irero tiharo, Nana uvave? tumanta vitanta tiha, Ihura Nasareti-hainaara uvave. Vi vaiintiva paropeti vaiintivano vaiharo Kotira avuqaavata, vaiinti nahenti nivuqaavata, nora kaiqa vareharo koqe uvaqai ti vaiivave.

²⁰ Viva minti vai vaiintira Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, tinavuqaa raqiki variakavata, vika vira *kamaanira* kauquqi kaavaro viva vira arukaate timanta vira katariqaa niriqohai aruke hiritaarave. ²¹ Tenavu tota vi vaintirara tiha, Viva vo vatanaaka kauquqihairo tinavu Isareri vatanaaka kuvantu timitaariravave, tunarave. Uva vovatama vaivo. Vira arukaavaro vate taaramo entaiqama vivo.

²² Vate tetanta nahentinavu tia uvara iri ravukuma vuro. Vinavuka vaaka toqaqi vira quntama taaraqi orure kia vira vaata tavaavo. ²³ Vinavuka anirante vuru tinavu tiva timi tiha, *Enselinavu* tinavu aaganto govaramavi tinavuara viva qaqima himpiro vaivo tiavo, tiarave. ²⁴ Vinavuka minti tiamanta tinavuqihai

vokia vaiintinavuka vira quntama taaraqi orunte tavaavaro vaaka nahentinavu tiantemakero vira vaatavano kia viraqi vairave. Vinavukavata kia Ihura tavaarave, ti.

²⁵ Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo, Kiae nitanta avu aatovata vaivo? Haaru paropeti vaiintinavu tivato uvara netanta vi uvarara quqaave tiataara vaimanta netanta nantihae kia vaaka vi uvarara quqaave tiavo?

²⁶ Netanta kiae iriavo? *Mesaiaa*avano aiha vina haikara naane varaqiro viro, viraqaahairo noraiqama viro kempuka vaiintivanoma varianarove, tiro.

²⁷ Minti tivakero Ihuva *Mesaiaa* okarara Kotira vukuqi gara ntuvatora vitanta tiva nimoreva iharo, hoqarero Mosira uva naane tiva nimiro, paropeti vaiintinavu uvavata tiva nimura.

²⁸ Vi uvara minti tivaqiro vi vauvararo vitanta vireka u vatukava aumantoqama vuvaro Ihuva iriharovata voqavata qaqiqai vireva auti vau-manta ²⁹ vitanta aqao ti, Inaaraiqakaa enta irevave. Are qaqira kera titanta vataakera vaitaane, tuvaro vitanta vataakero vaireva naavuqi vura.

³⁰ Viva viraqi oru vaiharo kara taintaqaa vitanta vataakero oquviro Kotirara koqema iarao tivakero mpareti nkuikero nimuvaro ³¹ vitanta avu aatovano kenko tuvaro irivumanta vitanta vira viraaqamake tavora.

Vitanta vira viraaqamake tavovaro Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vura.

³² Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vumanta vitanta nai tiva ami nai tiva amihatanta

tiha, Ike, viva aarana aniharo Kotira vukuqihainaa uva titanta tiva timi vaivaro titanta muntukaqihairo voqamakerokoqe i vairave, ti.

³³ Minti tivake vitanta vaaka himpitanta anirante Ieruharemini oru Ihura vainti 11navu rantake tavomanta vinavuka vo vaiintinavu vataake ruvaaqumavi vohaaraqi vaiha tiha, ³⁴ Noravano quqaama qaiqaa qaqi himpivo. Viva govarama vivaro Saimoniva vira tavairave, tumanta ³⁵ vitanta aaraini viha tavoraravata vika tiva nimura. Vitanta tiha, Viva mpareti nkui kaimanta viraqaahai tetanta Nora Vaiinti vira viraaqamake tavauro, ti tura.

*Ihuva nai vaintinavu nivuqaa govarama vura
(Matu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ioni 20:19-23)*

³⁶ Vitanta Ihura vainti hininavu uva tiva nimi vauvaro vaakama Ihuva nai vika nivuqaa govarama viro vika tataaqa himpiro vaiharo tiharo, Ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.

³⁷ Minti tumanta vika voqamake qeteha vaananoma govarama vivo tuvaro ³⁸ Ihuva vikara tiharo, Ne nantihae ravukuvi qete variavo? Nantiharoe taara avu aato utuava niqi vaivo? ³⁹ Ti kauquvata aiquvata tavaate. Te maa vikave. Ne ti autamake tavaate. Te vaiintima vauro. Kia vaanavano ti aanarero mativata vuhaarivata vatairave, tiro.

⁴⁰ Minti tivakero viva nai kauquvata aiquvata vika numiqomanta ⁴¹ vika voqamake quaheha kauqu runkinkiri iha tiha, Quqaee nai viva qaqi vaivave? tuvaro Ihuva vika irero tiharo, Te naaina karara vokira vairove? tumanta ⁴² vika havuka unta tora hini vira amuvaro ⁴³ viva vika nivuqaa vaiharo varakero nora.

⁴⁴ Ihuva havuka namakero vika tiva nimiro tiharo, Tota ni hampata vaiha te maa uvara ni tiva nimunarave. Haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, Ihi vukuqi qara ntuva tokavata, tiriara qara ntuvato uvava, vi uvava naantiara vivauma varianarove, tunarave, tiro.

⁴⁵ Minti tivakero vika Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake iriate tiro, viva vi uvara vi uvara tiva nimiro tiharo, ⁴⁶ Maa uvara qara ntuva torave. *Mesaiaavano* aihavina haikara naane varaqiro viro vuru qutuviro, taaramo enta varikero qaiqaa qaqi himpuanarove, turave.

⁴⁷ Ne viraqaahai ti hutuqaa vaiinti nahenti tiva nimiqi viha tiha, Nenta qora aara qaqira kaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiate. Ne vi uvara Ieruharemini naane hoqaramake tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vuate.

⁴⁸ Nenavu nenta avuqohai vi haikava vi haikava qovaraiqira tavaarave.

⁴⁹ Ti Qova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura ni nimirave, tiva tainara, tema orini vira atitaariraro tuvuarire. Ne maa vatukaraqira variqi vivaro naaruvaihairo viva tuvuntero niqi vaiharo ni kempukaiqama nimitaarire, tiro.

*Ihura naaruvaini vita varora
(Maaki 16:19-20; Kaiqa Varora 1:9-11)*

⁵⁰ Ihuva minti tivakero viva vika ntita varero Ieruharemi mini kero Betanini orurero nai kauqutanta tuahera kero vinavuka koqema nimitora.

⁵¹ Viva vinavuka koqema nimitoharo vinavuka mini kovaro Kotiva Ihura naaruvaini vita varora.

⁵² Ihuva naaruvaini vumanta vira vainti-
navu Ihura autu tuaherake, muntukavano koqe
umanta anirante Ieruharemini vura.

⁵³ Vika mini oru vaiha Kotira Naavuqi vo enta
vo enta Kotira autu tuaheraqi vi vaura.

Kotira Uva
The New Testament and portions of the Old
Testament in the North Tairora Language of Papua
New Guinea
Nupela Testamen na sampela hap Olpela Testamen
long tokples Tairora long Niugini

copyright © 1979, 1994, 2005, 2008, 2009, 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Tairora

Dialect: North Tairora

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-05-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 13 Dec 2023

909b265f-c886-56ae-b943-fdc12fe46c5e